

The background is a vibrant yellow with expressive, textured brushstrokes. A horizontal purple band runs across the middle. Overlaid on this are purple silhouettes of women in various cleaning postures: one at the top left with a vacuum, one on the right with a broom, one on the left with a vacuum, and one at the bottom center with a vacuum. The text is in white and black.

**Fanny
Ambjörnsson**

**Tid
att
städas**

**Om vardagsstädningens
praktik och politik** **ORDFRONT**

TID ATT STÄDA

DET HÄR ÄR EN BOK FRÅN ORDFRONT FÖRLAG.

Ordfront förlag är ett oberoende bokförlag som ger ut samhällsdebatt, historia, kulturhistoria, samt handböcker i skrivandets hantverk, demokrati och folkbildning – och förstås högkvalitativ skönlitteratur.

Vi ansluter oss till en frihetlig, samhällskritisk och folkbildande tradition och samverkar nära med den oberoende kulturföreningen Ordfront som arbetar med yttrandefrihet, mänskliga rättigheter och demokrati.

Förutom delägare i Ordfront förlag är Föreningen Ordfront huvudmän bakom DemokratiAkademin, MR-dagarna och Ordfront magasin.

www.ordfront.se

www.ordfrontforlag.se

FANNY AMBJÖRNSSON

Tid att städa

*Om vardagsstädningens
praktik och politik*

Ordfront
Stockholm 2018

Denna bok är utgiven inom Kriterium, ett konsortium
som sakkunniggranskar svensk vetenskaplig litteratur.
Samtliga böcker utgivna inom Kriterium finns
tillgängliga open access via www.kriterium.se.
<https://doi.org/10.31394/kriterium.11>

Ordfront, Box 17506, 118 91 Stockholm
www.ordfrontforlag.se forlaget@ordfrontforlag.se

Fanny Ambjörnsson: Tid att städa
– om vardagsstädningens praktik och politik

© Fanny Ambjörnsson 2018

Omslag: Elina Grandin

Omslagsmålning: Gittan Jönsson, »Horisonter – Det var en gång!«,
skiss till väggmålning, Kriminalvårdsanstalt Håga, Södertälje 2004

Omslagsbilden är en förlängd version av originalet
på Skissernas Museum

Foto: Andreas Larsson/Skissernas Museum

Grafisk form inlaga: Eva Jais-Nielsen

Satt med Capitolum 2

Tryck: Scandbook UAB, Litauen 2018

ISSN 2002-2131 Kriterium (online)

ISBN 978-91-7775-002-4

Innehåll

FÖRORD 9

KAPITEL 1. *Inledning* 12

- I Filifjonkans sällskap 12
- En oberättad vardagssyssla 13
- Feminismen och städningen 15
- Städning i forskningen 16
- Smutsen och samhällsordningen 20
- Kvinnan, hemmet och reproduktionen 22
- Det obetalda arbetet 24
- En annan tid 26
- Upplägg, metod och form 31

KAPITEL 2. *Varför skurar kvinnor toaletten?* 38

- I kvinnoled: Ingrid och storstädningen 40
- Hemmafrun som profession och ideal 43
- Historien nu och samtiden då 45
- Andra temporaliteter 48
- Ära sin mamma i ilska – ett klassperspektiv 55
- Den klassmärkta, klasslösa hemmafrun 57
- Rasifierade erfarenheter 62
- Kvinnan, lusten och smutsen 65
- Mamman, dottern och snusket 69
- Städningens heteronormativa livslinje 76

Måste homosexuella städa? 77
Varför skurar kvinnor fortfarande toaletten? 81

KAPITEL 3. *Städningen och jämställdheten* 84

Den förhandlande familjen 85
Män som städar 91
Med blick för smuts 96
Vems ansvar? 100
Städning som jämställdhetens slagfält 104
»Kvinnan« i förhållandet 110
Städhjälp som lösning 119
En diskurs i förändring 120
Svensk exceptionalism 124
Städningen, jämställdheten och tiden 128

KAPITEL 4. *Ett riktigt arbete?* 133

Tant Gunnis kunskap 133
Hembiträdesfrågan 136
Den professionaliserade hemmafrun 140
Husmor, hemmafru eller förvärvsarbetare 143
Ideologiska förändringar 145
Pigdebatten och RUT 148
Ett riktigt arbete? 153

KAPITEL 5. *Ta hand om sin egen skit* 156

Att ta hand om – en fråga om mognad 158
Oordning och vansinne 164
Bevarandets praktik 169
Återvinningens tid 172
Att pilla med sina saker – omsorgens sinnlighet 175
Sin egen och de sina 178

En fråga om integritet 190
Skiten 192
Det ostädade skåpet 197
En civilisationsprocess? 199
Smuts och liv 202
Ta hand om sin egen skit 205

KAPITEL 6. *Städningens politik* 207

Vandreriskan 207
Omsorgsarbetets skuggsida 209
Städningens temporalitet 212
En utopi? 215
Städningens politik 218

NOTER 222

REFERENSER 226

BILAGA 1 246

BILAGA 2 248

Förord

Städningen har funnits med mig så länge jag kan minnas. Inte särskilt aktiv och pockande på uppmärksamhet, snarare lågmäld och vid sidan av. Där var granntantan Gunni, som gått hushållsskola uppe på byn och fått särskilt utmärkta vitsord av lärarinnan för sin blick för smuts, och min pappa som dammsög med Beatles på högsta volym. Där var också min mamma, som när jag var fjorton satte Maja Ekelöfs *Rapport från en skurhink* i mina händer – och därmed städningens politiska sammanhang.

Att skriva denna bok har påmint om att städa. Det har varit som ett lågmälat dåligt samvete, något jag aldrig tyckts bli av med. Jag har fått stjäla till mig tid här och där. I vissa stunder har det varit njutningsfullt: att sortera, organisera och slutligen göra sig av med gammal bråte som inte får plats. Men mestadels, måste jag erkänna, har det varit rätt plågsamt.

Det har också blivit en hel del städat i realiteten under tiden boken stått i fokus. Att rengöra ugnen eller torka listerna i badrummet har plötsligt, inför hotet att behöva lösa en knivig dispositionsfråga, synt livsviktigt. Aldrig har väl golvet varit så rent som när jag stängde in mig en vecka för att, för första gången, läsa igenom hela manuset.

Nu, när boken är klar, är det ändå inte överstökad. Det finns förstås alltid fler vinklar och vrår att damma ur och undersöka. Och med ens känns just Sisyfos-aspekten ganska tillfreds-

ställande. Inte bara för att det ger mig möjligheter att fortsätta mina undersökningar av städningens praktik och politik, utan kanske framför allt för det lugn som infinner sig i insikten om att inget någonsin kan bli helt och hållet utforskat. Allt, städning såväl som forskning, måste göras om och om igen.

Det finns ett antal personer jag vill tacka för deras stöd och hjälp i mitt arbete. Först och främst alla de som generöst har ställt upp på att tala med mig om sina erfarenheter av städning. Utan er hade det inte blivit något alls. Någon utan vilken boken heller aldrig blivit av är Louise Waldén, som i ett mycket tidigt skede uppmuntrade idén och med det allra största förtroende gav mig en mapp med tidningsklipp om ämnet, samlade sedan 1970-talet. Via Susanne Nylund Skog fick jag möjlighet att samla enkäter genom Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, något som gett perspektiv på mina intervjupersoners berättelser. De två anonyma granskarna som anlitades via Kriterium hjälpte mig, genom sina noggranna läsningar och kloka kommentarer, att både skärpa resonemangen och tydliggöra mitt ärende. Så även kollegorna vid avdelningen för genusvetenskap vid Stockholms universitet, liksom deltagarna i Exploratory Workshop, som varit med från allra första början och uppmuntrat mig att ta ut svängarna.

Utöver dessa personer finns det några som speciellt noga nagelfarit mitt manus och vilka jag är skyldig ett alldeles särskilt tack: Maria Bäckman, Maria Jönsson, Maria Karlsson och Ingeborg Svensson.

Ett varmt tack slutligen till konstnären Gittan Jönsson för tillståndet att använda ett av hennes konstverk som omslag.

Tid att städa tillägnas min lillasyster Nadja, som aldrig någonsin städat, aldrig någonsin kommer att städa och samtidigt – genom sin blotta existens – påminner om hur det reproduktiva livet och tillvarons repetitiva karaktär kanske är själva meningen med alltihop.

Fanny Ambjörnsson
Stockholm, maj 2018

Inledning

I Filifjonkans sällskap

Så länge jag har sysslat med denna bok har jag haft en evn-ten bild på näthinnan. Det är Filifjonkan, den magra, oroli-ga, lätt beklagansvärda figuren i utkanten av Tove Janssons muminvärld, med sitt krampaktiga tag om skurhink och dammvippa. Filifjonkan är inte en karaktär som muminläsare brukar identifiera sig med eller känna sig dragna till. Hon har inget av Too-tickis stoiska lugn eller Muminmammans milda omnipotens. Inte heller har hon Lilla Mys befriande ilska eller Snusmumrikens åtråvärda självtillräcklighet. Snarare framstår hon som en ytterst ocharmig blandning av ångest och artighets-visiter, en sinnebild för den olyckliga, förgrämda hemmafrun med damm på hjärnan. Filifjonkan är livrädd för inkräktare och smuts som tränger sig innanför verandadörren. Hon städar för att allt hon lärt sig i livet är vikten av att hålla skräpet stången. Städningen skapar, förstår vi, ordning i hennes inre kaos. Men den gör också omgivningen lite trevligare och mer beboelig, huset till lite mer av ett hem. Och då och då, när katastrofer-na väl infunnit sig och stormen bedarrat, kan den till och med upplevas som en befriande sinnlig och njutningsfull aktivitet.

Filifjonkan stannar hos mig för att hon, på ett oemotstånd-ligt sätt, synliggör städningens dramatik och existentiella dimensioner. Städning må mestadels framstå som en trivial och ointressant sidosyssla, ett nödvändigt och trist måste. För

Filifjonkan är den blodigt allvar. När hon rämnar och rasar och hysteriskt försöker upprätthålla styrseln med dammtrasan, påminns vi om hur sällan städning uppmärksammas – varken som praktisk erfarenhet eller som existentiell sysselsättning. Inte minst blir det tydligt hur lätt det är att avfärda både sysslan och personerna som sysslar med den som lite lätt beklagansvärda och kanske framför allt erbarmligt tråkiga.

Med Filifjonkan som ledsagare vill jag fördjupa mig i städningens dramatik. Det är städning som vardagspraktik, utförd i det privata, som jag huvudsakligen vill dröja vid – det människor gör i sina hem. Vad är städning för sorts syssla? Hur upplevs och berättas den? Och hur ska vi förstå dess existentiella dimensioner?

Mina frågor ställs från ett specifikt håll, som ju för det mesta är fallet. Som forskare inriktad på feministiska frågeställningar om makt och underordning är jag särskilt intresserad av varför en så genuskodad syssla som städning – något kvinnor i alla tider förväntats utföra – är så lågt värderad. Hur kommer det sig att omhändertagandet av vår materiella omgivning, borttagande av smuts, har så låg status i samhället? Hur ser kopplingarna ut mellan städningen, smutsen och de enskilda kroppar som utför arbetet? Vilka politiska dimensioner bär vardagsstädningen på?

Jag är även intresserad av hur städningens praktik kan kopplas till teorier om tid och temporalitet. Jag tänker mig nämligen att städningens rytm, det jag kommer att undersöka som dess särskilda temporalitet, ger en möjlig nyckel till att besvara de frågor jag vill undersöka.

En oberättad vardagssyssla

Det har inte varit helt lätt att få syn på städningens roll i kulturen. Trots att privat städning är något de flesta har stor erfa-

renhet av, många känslor kring och praktiserar dagligdags – i det egna hemmet, i andras, åt sina barn, föräldrar eller sambos – tycks den sällan vara ett ämne för uppmärksamhet. Till skillnad från andra sysslor knutna till hemmet, som exempelvis barnuppfostran, matlagning och heminredning, är det helt enkelt rätt tyst om städning som praktik.

Till skillnad från annat hemanarbete finns det heller ingen medialisering av städning att tala om, såsom vi exempelvis ser i fråga om att inreda sitt hem, renovera huset, leva med barn, laga mat, sticka eller sy kläder. Även om vi, under årens lopp, har kunnat titta på ett eller annat reality-program där experter hjälper »extra smutsiga« människor att städa, kan det inte jämföras med den uppsjö av tidningar och tv-shower där inredning, matlagning och barnuppfostran står i fokus.

Det är helt enkelt något med själva städningen som gör den mindre synlig i det offentliga. I sin studie av finlandssvenska hemmafruars livsberättelser, erfarenheter som i mångt och mycket handlar om hemmet och vardagen, förklarar Lena Marander-Eklund (2014) kvinnornas relativa fåordighet kring vardagssysslorna med att de förmodligen tedde sig alltför bagatellartade att nämna. Beskrivningarna av hur det gick till när vardagsrum, sängkammare och kök städades, dag ut och dag in, tycktes helt enkelt inte riktigt »berättarbara«. På liknande sätt diskuterar Rita Felski (2000) tendensen hon menar sig se bland forskare att vilja studera vardagen – och samtidigt skygga för det konkreta och vardagliga. Hur lätt det tycks vara att vilja undersöka, men i praktiken så oglamoröst och på något sätt ointressant att dröja vid.

Om de vardagliga sysslorna således bär på en sorts inbyggt motstånd mot offentliggörande verkar städningen vara den kanske mest trivialiserade, bagatelliserade och oattraktiva av dem alla.

Feminismen och städningen

Detta gäller även i feministiska sammanhang. Märkligt, kan tyckas, med tanke på städningens envetna genuskodning. Men också, kanske just därför, begripligt. Den feministiska rörelsen har nämligen ett laddat förhållande till både hemmet och hemarbetet. Felski (2000, s. 86) formulerar det till och med som ett feminismens antihem-narrativ. Att, som kvinna, lämna hemmet och skaffa sig ett betalt arbete är helt enkelt en relativt oproblematiserad feministisk uppmaning (Giles 2004).¹ Från Ibsens Nora, som lämnar »dockhemmet«, över Simone de Beauvoirs beskrivning av hemarbetet som kvinnors förbannelse, till Betty Friedans deprimerade hemmafruar och Germaine Greers kvinnliga eunuck, har vägen till kvinnors självförverkligande och frihet gått bort från hemmet och ut i världen (Lloyd 1984, Johnson och Lloyd 2004, Gillis och Hollows 2009). Hemarbetet, det arbete som kvinnor ålagts och påtvingats, har därför ofta formulerats som motsatsen till just självförverkligande – som något trist, enahanda och meningslöst.

Felski pekar ut andra vågens feminism, under 1960- och 70-talen, som särskilt investerad i rörelsen bort från hemmet. Samtidigt, vill jag påpeka, verkar detta vara en period då det obetalda hemarbetet sätts under lupp och synliggörs på alldeles särskilda sätt, åtminstone i ett svenskt sammanhang. Inte minst gäller det städningen (se t.ex. Waldén 1979). I artikeln »Disktrasa i brons. Om städning och skapande« kartlägger Barbro Werkmäster (1983) den tendens hon tycker sig se bland 1970-talets kvinnliga konstnärer att använda sig av hushållsarbete- och redskap i sina verk. Som exempel nämner hon bland annat *Kvinnobulletinens* första nummer från 1971, vars omslag pryds av en städande kvinna som ligger på knä under två män, liksom *Dagens Nyheter*s serie »Kvinnokraft« från 1972, som illustreras av en rad

porträtt av kända män, avdammade av en kvinna. Vi har också konstnären Gittan Jönssons återkommande tematiseringar av kvinnor som diskar, städar och tar hand om smutsen (varav ett av verken pryder denna boks omslag).

I »andra vågens« politisering av det personliga tycks alltså städning fylla en alldeles särskild funktion, nämligen som symbol för kvinnors orättmätiga dubbelarbete. Evighetsarbetet i hemmet framställs som den osynliga (och osynliggjorda) black om foten som gör kvinnors rörelse ut från hemmet så långsam och svår. I sin analys av konstnären Barbro Hedströms disktrasa i brons diskuterar Werkmäster (1983, s. 26) också mycket riktigt den förevigade trasan som en »första symbolisk handling i hopp om frigörelse från en förslavande kvinnoroll«.

Även om 1960- och 70-talen möjligen skulle kunna beskrivas som städningens *prime time* inom den feministiska rörelsen, verkar fokus – med några undantag – huvudsakligen ha legat på städning som politisk symbol, något att ta avstånd från och ladda med indignation och ilska. Själva praktiken, alltså den faktiska städningen, väcker mindre intresse, då som nu. På sätt och vis är det som om den politiska symbolen till viss del skymmer praktiken. Uppgiften i denna bok är därför att rikta blicken mot städning som vardagspraktik: att helt enkelt försöka dröja vid det människor sysslar med vardagligdags. På så sätt hoppas jag kunna förstå hur symbol och praktik samverkar i att göra städning till en så synnerligen laddad syssla.

Städning i forskningen

Inte heller finns det särskilt många forskningsstudier om städning som vardagspraktik. I essän »Varför skurar kvinnor toaletter?« diskuterar Yvonne Hirdman just denna avsaknad av

teoretiskt intresse för ämnet. I texten, som publicerades 1992, uppsöker hon ett antal fiktiva företrädare för olika vetenskapliga inriktningar, för att få experternas svar. Hirdman kretsar huvudsakligen kring ett konstaterande att frågan sällan brukar tas på allvar – att forskning och teori inte brytt sig särskilt mycket om en så lågt värderad och kvinnligt kodad uppgift som städning. Inte minst, menar hon, tenderar frågan att framstå som i det närmaste pinsam. »Toaletter? Vad hartoaletter med över huvud taget något att göra? Demokrati? Vetenskap?» (Hirdman, 1992, s. 123)

En illustration av Hirdmans tes kan hämtas från en av de få avhandlingar i Sverige som direkt uppehållit sig vid städning i hemmet, nämligen arkitekten Gudrun Linns från 1985. I *Badrum och städning. Hur ska badrum byggas för att underlätta städningen?* undersöker Linn Svensk Byggnorms detaljerade minimimått för utrymmen i badrum ur städsynpunkt – det vill säga hur standarden korresponderar med erfarenheter av att få utrymmet rent. Detta var något ingen tidigare gjort och reaktionerna lät inte vänta på sig. Dagen innan disputationen publicerade *Dagens Nyheter* en debattartikel av en docent på Kungliga Tekniska Högskolan som menade att forskningen var löjeväckande (Johansson 1985). Att i tio års tid undersöka bästa sättet att göra rent sitt badrum med borste och trasa var, enligt forskaren, bortkastad forskarmöda. Även andra medier hängde på och Gudrun Linn fann sig löpa gatlopp, offentligt förlöjligad som »dassdoktor» (Linn 2005).

Trots att Linns avhandling publicerades 1985 och en del vatten har runnit under broarna sedan dess (bl. a. kom hennes studie i slutändan att resultera i ändrad byggstandard vad gällde toaletter), genererar städning i hemmet fortfarande påfallande litet forskarintresse. Framför allt lyser de kulturanalytiska stu-

dierna med sin frånvaro (se Pink 2004, Martens 2007).² Däremot finns det närliggande forskningsfält som tangerar frågor om renhet, smuts och rengöring. Bland annat gäller det forskning om det obetalda arbetet i hemmet, där jämställdhet och arbetsdelningen mellan könen ofta står i centrum (se t.ex. Elwin Novak 1999, Hageman och Roll-Hansen 2005, Magnusson 2006, Platzer 2009, Aarseth 2011). I dessa studier diskuteras städning som en integrerad del av allt det omsorgs- och hushållsarbete som någon i hemmet måste sköta.

Att denna någon huvudsakligen är av kvinnokön är utgångspunkten för de studier som fokuserar hemmafruns villkor och tillvaro. Vissa av dessa bygger på historiskt arkivmaterial och analyserar huvudsakligen tiden före 1970-talet (se t.ex. Palmer 1989, Shove 2003, Johnson och Lloyd 2004), andra använder sig av etnografiska metoder och analyserar kvinnors nutida berättelser om sin hemmafrutillvaro tidigare i livet (Åström 1986, Danielsen 2002, Marander-Eklund 2014). Här skrivs en sorts alternativ historia om alla de sysslor som huvudsakligen varit kvinnors ansvar, men sällan kvalificerat sig som riktigt arbete. En pionjär på området är Ann Oakley, som i *The Sociology of Housework* (1974) intervjuade hemmafruar i 1970-talets Storbritannien. Oakleys utgångspunkt är att betrakta hemmassysslorna som ett arbete i sin egen rätt. Hennes slutsats är att detta arbete karakteriseras av att vara obetalt, ensamt, mestadels tråkigt och mycket monotont. Om självständighet var den kvalitet som kvinnorna i Oakleys studie uppskattade mest med sitt hemarbete så var, symtomatiskt nog, hushållssysslorna de lägst värderade. Allra minst uppskattades disk, strykning- och städning (Oakley 1974, s. 42).

Om det obetalda hemarbetet ges en specifik mening när det utförs av en hemmafru, blir det delvis annorlunda kodat när

det lejs ut till andra. Forskning om hushållsarbete i andras hem – liksom om (den växande globala) marknaden för hushållstjänster i hemmen – är relativt omfattande. I ett svenskt sammanhang har införandet av skatteavdrag på hushållsnära tjänster (där bland annat städning ingår) stått i fokus för studier om såväl arbetsgivare som arbetstagare (se t.ex. Björklund Larsen 2010, Calleman och Gavanoas 2013, Kvist 2013, Petersson 2013). Ett viktigt perspektiv i denna forskning är hemarbetets gradvisa globalisering (Anderson 2000, Ehrenreich och Hochschild 2004). Under 2000-talet har tillgången på billiga hushållstjänster ökat, delvis som ett utslag av ökade inkomstskillnader, delvis som en effekt av en global postindustriell serviceekonomi med ökad tillgång på arbetskraft (Calleman och Gavanoas 2013). Idag är det alltfler fattiga (företrädesvis) kvinnor i syd och »öst« som reser för att städa hemmen i nord, ibland med andra typer av inresetillstånd, sämre villkor och lägre löner än andra migranter, vilket signalerar att hemarbete inte är att betrakta som riktigt arbete (Sassen 2006, Cox 2011, Lutz 2011).³

Som synes finns det en rad forskningsfält som gränsar till de frågor jag fokuserar i denna bok och som jag kommer att använda mig av framöver i mina analyser. Däremot är det påfallande sällan själva städningen spelar huvudrollen. Bland de få studier som undersökt städning som vardagspraktik återfinns emellertid Sarah Pink (2004), som i sin etnografiska monografi *Home Truths* (2004) jämför städvanor i Spanien och England. Pink betraktar städning som en kreativ och sinnlig syssla, genom vilken människor skapar mening i vardagen. Hon konstaterar att de flesta hon intervjuade hade starka åsikter om exakt hur städning bör gå till, samtidigt som de tog avstånd från normer de upplevde som tvingande. Som en tydlig motbild målas hemmafrun upp, hon som är besatt av hemarbete och inte har annat

för sig. Till skillnad från hemmafrun beskriver framför allt de intervjuade kvinnorna att de städar när andan faller på. Männena däremot formulerade snarare hemarbetet som ett äventyr de ger sig in i. Medan det för kvinnorna framstod som långt viktigare att ha kontroll över hemarbetet så att det inte tog överhanden, betraktade alltså männen arbetet som något att klara av och bemästra.

Även Lydia Martens (2007) studie av städpraktiker i England visar hur städningen har blivit alltmer individualiserad, hur städpraktiker mindre genomsyras av tradition och moral än av föreställningar om individens eget val. Martens föreslår att vi har att göra med en ny kulturell standard som snarare baseras på estetik än på en cyklisk ordning. Hennes intervjupersoner balanserade mellan två möjliga modeller av smutshantering: den ena handlar om en vilja att ha kontroll över situationen och hemmet, den andra om att undvika att framstå som alltför kontrollbenägen (och därigenom som en hysterisk hemmafru).

Sammanfattningsvis kan jag konstatera att även om forskare har intresserat sig för frågor om smuts och renhet, hemarbetets genuskodning, globalisering och kommersialisering är det få studier som dröjt vid upplevelser och erfarenheter av att städa i det egna hemmet. Jag vill därför, i denna bok, göra just detta.

Smutsen och samhällsordningen

Det finns många sätt att teoretiskt närma sig frågan om städning i hemmet. Här vill jag kort redogöra för några av de tankegångar som är viktiga för mina kommande analyser.

En teoretiker som haft stort inflytande på diskussioner om renhet och smuts är Mary Douglas. I sin numera klassiska korskulturella studie *Renhet och fara* pläderar Douglas (1966) för att

smuts inte är en absolut, isolerad företeelse. Snarare måste den betraktas som »matter out of place«, det vill säga materia som hamnat på fel plats. Leriga stövlar är exempelvis smuts när de placeras på köksbordet, men inte ute på gårdsplanen. Smuts, enligt Douglas, förutsätter två villkor: dels en uppsättning ordnade förhållanden, dels en kränkning av den ordningen. Människors föreställningar om smuts och renhet är därför först och främst att betrakta som upprätthållande av sociala och symboliska ordningar.

Douglas teori ligger i linje med hur Norbert Elias (1939/1989) har beskrivit smutsens roll i utvecklingen mot ökad civilisation i framför allt västvärlden. Elias argumenterar för att ökad renlighet och självbehärskning kännetecknar framväxten av den moderna individen. Framför allt, hävdar han, var den successivt förändrade inställningen till smuts avgörande för hur social kontroll försköts från en yttre till en inre styrning, där medborgarna själva lärde sig att kontrollera sina begär, behov och kroppsliga utsöndringar. I kritisk dialog med såväl Douglas som Elias har forskare tagit smutsen som utgångspunkt för att undersöka hur människor organiserar sin vardag (se t. ex. Hoy 1997, McHugh 1997, Campkin och Cox 2007, Lagerspetz 2007).

Om det är möjligt att tala om ett smutsens teoretiska fält kan Julia Kristevas utveckling av Douglas tankegångar få illustrera dess inriktning mot en mer abstrakt analys. »Smuts«, menar Kristeva (1992, s. 94), »representerar den symboliska ordningens objektiva bräcklighet« och »orenhet är det som faller ur det symboliska systemet«. Dessa tankegångar har varit betydelsefulla, inte minst för att de relativiserar föreställningar om hygien och lyfter dess symboliska och samhällsorganiserande betydelser. Omhändertagandet av smutsen aktualiserar här existentiella frågor om liv, död, omsorg och förgänglighet.

Kvinnan, hemmet och reproduktionen

Mary Douglas relativisering av smuts som en fråga om ordning och oordning ställer platsen i centrum. Smuts är helt enkelt det som hamnat på fel plats i tillvaron – och platsen kan således betraktas som central för synen på städning. Inte minst gäller detta gränserna mellan offentligt och privat, hemmet och världen utanför. Förståelsen av plats, och inte minst hemmet som plats, är därför viktig för en analys av städning som praktik.

Förståelsen av hem är i sin tur oundvikligen sammanlänkad med genus (Lloyd 1984, Massey 1994, Felski 2000, Young 2000). Trinh T Minh-ha (1994, s. 15) talar exempelvis om den naturaliserade bilden av kvinnor som »keepers of home« och Luce Irigaray (1992) konstaterar att kvinnans roll är att vara hemmet genom att vara hemma. Denna kulturella koppling mellan kvinnor, hem och det privata har, av feministiska forskare, bland annat analyserats i relation till uppdelningen mellan natur och kultur (se t.ex. Solheim 1998). I sin numera klassiska artikel »Is Female to Male as Nature to Culture« diskuterar Sherry Ortner (1974) hur kvinnor världen över betraktas som närmre naturen än män, som »less transcendental of nature than men« (s. 73). En anledning till detta är, enligt Ortner, kvinnors fysiologi: genom sin förmåga att menstruera, föda barn och ge barnet bröstmjölk uppfattas kvinnokroppen som närmre naturen än mäns kroppar. Dessutom menar Ortner att den sociala miljö kvinnan förpassas till (dvs. hemmet) och de sysslor hon åläggs kopplas mer till natur än kultur. Hemmet har nämligen betraktats som en trygg och stabil plats bortom den kulturellt föränderliga omvärlden, och hemarbetet just som en sorts återskapande av en naturlig och till synes förkulturell ordning, där maten måste lagas, sängarna bäddas och barnens näsor snyttas alldeles oavsett vad som händer i världen utanför.

Samtidigt är hemmet platsen där kulturaliseringen tänks ske, där råvaror omvandlas till ätbart och där barn socialiseras till medborgare. Denna omvandling från natur till kultur är kvinnans uppgift. Hennes roll skulle således, enligt Ortner, kunna beskrivas som en sorts medlare mellan just natur och kultur och det arbete hon utför – hemarbetet – kretsar kring att hantera och parera denna paradox (jfr McHugh 1997).⁴

Den synnerligen ambivalenta position som kvinnan har ålagts: att som potentiellt oren (dvs. närmre naturen) själv garantera moralisk fysisk ordning (dvs. kultur) i hemmet, har i sin tur analyserats i relation till föreställningar om sexualitet (Lloyd 1984, Palmer 1989, McHugh 1997). Genom att hålla ordning i hemmet vaktar, upprätthåller och organiserar kvinnan de symboliska gränserna mellan inne och ute, offentligt och privat, natur och kultur. Hemmet blir då att betrakta som en symbol för kvinnans kropp och, i förlängningen, hennes respektabilitet. Ett städad hem signalerar följaktligen en respektabel, ärbär och ren kvinna (Solheim 1998). Kvinnlighet har således historiskt definierats delvis av hur kvinnan hanterar smuts. Och omvänt formulerat: kvinnors städning kan betraktas som en syssla som bildar ramverk för synen på deras sexualitet (McHugh 1997, Palmer 1998).

De teorier jag återgivit intresserar sig huvudsakligen för hur kvinnan som kulturell symbol och kvinnor som kollektiv relateras till hem, hemarbete och natur. Det är emellertid omöjligt att blunda för att vissa kvinnor associeras mer kraftfullt till natur, hem och vardag än andra – något som många forskare påpekat (se t. ex. Skeggs 1997, Felski 2000). På liknande sätt som kvinnor kulturellt har associerats med natur har även arbetarklass, icke-vita och sexuellt avvikande betraktats som okultiverade, smutsiga och potentiellt farligt okontrollerade (McHugh 1997,

Cox 2007). Att reglera närheten till smuts, det vill säga vem som städar och vem som inte gör det, vem som riskerar att smutsas ner och vem som kommer undan, blir således en fråga som inte enbart handlar om genus utan även om andra maktrelationer, något som kommer att visa sig i mina analyser framöver (jfr Hill Collins 1998).

Det obetalda arbetet

Eftersom kvinnor generellt har kommit att både associeras med och symbolisera hemmet, blir de sysslor som utförs hemmavid av särskilt teoretiskt intresse. Med avstamp i den marxistiska uppdelningen i produktivt och reproduktivt arbete (dvs. avlönat arbete utanför hemmet som producerar mervärde kontra oavlönat arbete i hemmet som syftar till att återskapa och upprätthålla liv) har feministiska forskare undersökt och diskuterat hemarbetets status som just arbete (Anderson 2000, Roman 2004).⁵ Vilken sorts verksamhet är egentligen arbetet i hemmet? Och vilken roll spelar vår förståelse för de villkor, rättigheter och den status sysslan har? Ann Oakley (1974) pläderade, som sagt, för att hemmasysslor som disk, tvätt, städning, barnomsorg och matlagning snarare än ett uttryck för kärlek, familjeloyalitet och omsorg måste betraktas som just ett arbete, ett synnerligen krävande sådant. En av Oakleys poänger var att synliggöra hemarbetet som en väsentlig del av samhällsekonomin, det vill säga att behandla det reproduktiva arbetet som produktivt snarare än improduktivt. Hemarbetet utgör helt enkelt förutsättningen för att produktionen alls ska fungera (se även Hageman och Roll-Hansen 2003, s. 11). Så sett profiterar kapitalet på det mervärde som produceras i hemmet (Dahlström 1962, Dalla Costa och James 1973).

Andra forskare har emellertid påpekat att ett sådant perspektiv på hemarbete inte förklarar varför det just är kvinnor som hamnar med disken, dammsugning och matlagningen (Rich 1980). Heidi Hartmann (1981) menar exempelvis i en tongivande artikel att själva genusrelationerna tenderar att förbli oanalyserade. Hon poängterar att kvinnors obetalda arbete i hemmet inte enbart gynnar kapitalet. Även männen profiterar på en sådan arbetsdelning, genom att kvinnor dels utför en rad obetalda sysslor som de själva slipper och dels (pga sitt dubbelarbete) inte konkurrerar med männen på arbetsmarknaden. Sålunda måste vi, enligt Hartmann och många andra feministiska forskare, inkludera patriarkatet och den heterosexuella samlivsformen i analysen av hemarbetet (se även Delphy 1984, Jonasdóttir 1991).

I *Familjen i det moderna* beskriver Christine Roman (2004) hur den marxistisk-feministiska analysen av hemarbete som arbete successivt har modifierats. Hon menar att hemmet och familjen idag allt oftare diskuteras som en plats för omsorg och solidaritet, snarare än enbart arbete – vilket hon lokaliserar till en ökad uppmärksamhet på skillnaden mellan »hushållsarbete« och »omsorgsarbete« (se t.ex. Waerness 1983, Gardiner 1997). Omsorgen av barn, lyder argumentationen, går inte lika lätt som exempelvis städning och matlagning att beskriva som produktion av varor och tjänster. Det arbete som sker i hemmet går således inte helt att jämföra med betalt arbete i offentligheten. Denna förskjutning i fokus erbjuder en annan syn på såväl hemarbete som på människors (företrädesvis kvinnors) olika investeringar i de obetalda sysslorna – något jag kommer att diskutera mer ingående i senare kapitel.

En annan tid

De teoretiska ramverk jag hittills presenterat – och som framöver kommer hjälpa mig att förstå städning som syssla – behandlar dikotomier som smuts/renhet, manligt/kvinnligt, offentligt/privat, natur/kultur och arbete/omsorg. De skulle kunna sammanfattas som teorier om genus/sexualitet, makt, plats och arbete. Jag ska nu fördjupa mig i ytterligare en teoretisk ingång som jag tänker mig är central för att förstå städningens karaktär, nämligen tid. Städning är ju en syssla som på en mängd olika sätt har att göra med tid och tidsuppfattning. Att städa är repetitivt, något som många anger som anledning till varför de skyr arbetet. Det uppfattas som improduktivt: snarare än att skapa något nytt återställer det enbart det befintliga och karakteriseras därför som cykliskt. Städningen sker dessutom i hemmet, en plats som brukar associeras med den statiska, stillastående tiden. Städningen och upplevelserna av den är alltså intimt sammankopplad med tid och tidsuppfattning. Jag ska därför beskriva några teoretiska förståelser av tid som haft betydelse för min analys.

Övergången från bondesamhälle till kapitalistiskt industrisamhälle (någon gång under 1800-talet och framåt) har delvis diskuterats som en fråga om förändrad tidsuppfattning i relation till arbete. Från att tillvaron hade bestått av en rad skilda sysslor som behövde göras på gården, i hemmet och utanför, kom arbetet i industrin att ruta in dagen i tydliga sjok: arbetstid och fritid. På så sätt konstruerades en tidsmässig uppdelning mellan det så kallade produktiva lönearbetet (som skedde utanför hemmet) och så kallat reproduktivt arbete (utfört utan betalning i hemmet) – en arbetsdelning som till stora delar var genuskodad. Yvonne Hirdman (2007) talar retoriskt om en »hantid« och en »hontid« för att beskriva hur denna uppdelning inverkade på kvinnor respektive män. Männens reglerade

de, uppstyckade och avgränsade arbetstid kom, menar hon, att strukturera samhället in i minsta detalj. Kvinnors arbetstid, som snarare än att vara avgränsad inföll jämt och lite när som helst, blev därigenom både svårare att få syn på och mindre erkänd som just arbetstid.

Uppdelningen i hon- respektive hantid har av andra feministiska forskare formulerats som en fråga om cyklisk respektive linjär tid, två motsatta tidsvärldar knutna till kvinnor respektive män (t.ex. Forman 1989). Med utgångspunkt i förmågan att reproducera liv menar exempelvis Julia Kristeva (1982) att kvinnors tid inte är civilisationens linjära framåtskridande, utan snarare en cyklisk, repetitiv, arkaisk tid och därigenom mer ursprunglig.

I *Doing Time* kritiserar Rita Felski (2000) denna smått abstrakta uppdelning mellan en cyklisk vardagsbaserad hontid och en hantid grundad i modernismens idé om ständig utveckling. Jämför vi vardagsliv skiljer sig mäns och kvinnors erfarenheter av repetition och monoton i inte särskilt mycket åt, menar hon. Att var dag pendla till jobbet och arbeta åtta timmar för att sedan ta tåget tillbaka hem är inte mindre repetitivt än att laga frukost, bädda sängar, lämna barn i skolan och hämta dem igen. Inte heller, menar Felski, är kvinnor mindre beroende av att tänka i termer av livslinjer och utveckling än män, vilket vore fallet om de levde enligt en »annan« tid. »Kvinnors tid« är alltså också strukturerad av föreställningar om succession – inte minst gäller det den feministiska rörelsens berättelse om en ständig historisk utveckling framåt.

En liknande kritik formulerar Miriam Glucksman (1998) i sin studie av kvinnliga arbetare i mellankrigstidens England. Genom att jämföra två grupper av kvinnor, vävare och diversarbetare, argumenterar Glucksman för att kvinnornas olika

tidsuppfattningar måste förstås som en fråga om skilda arbetsuppgifter och arbetsvillkor, snarare än genus. »There was nothing 'natural' about the circumstances of either group, and it would be quite misleading to view one, by implication, as more 'womanly' than the other.« (s. 254)

Även om inte all feministisk forskning skriver under på idén om en kvinnlig respektive manlig tid, har feministiska forskare ofta ifrågasatt konventionella former av tidsindelning (se Felski 2000, Fjelkestam 2012). En sådan teoretisk ansats är den som går under namnet »queer temporalitet«.⁶ Här diskuteras hur den samtida normativa tidsuppfattningen, den så kallade krononormativiteten, är djupt förbunden med det kapitalistiska samhällets ideal om framsteg, tillväxt och konsumtion (Freeman 2010). Även reproduktionen inbegrips i denna tidsuppfattning, genom föreställningar om en naturlig biologisk klocka som präglas av succession och framtidsorientering. Livet består av en rad hållplatser vi förväntas passera i en viss ordning på väg mot ålderdomen, där reproduktion i form av par-, familjebildning och inte minst barnalstring intar en central plats. Via familjebanden förväntas både ekonomiskt välstånd och moraliska värderingar överföras från en generation till nästa och på så sätt binda samman familjen med nationens förflutna och dess tänkta framtid.

Till skillnad från tidigare feministiska teoretiker som placerar reproduktionen i den cykliska/alternativa tidsordningen, argumenterar alltså forskare som Judith/Jack Halberstam (2005) och Elizabeth Freeman (2010) för att det sanktionerade, normativa livet – det liv som levs inom ramarna för krononormativiteten – är ett liv som producerar barn. Den duktiga produktiva samhällsmedborgaren är helt enkelt även en effektiv reproduktionsapparat (jfr Lee 2012, s. 9). Lee Edelman (2004) går så långt

som att peka ut just barnet som den ultimata symbolen för idén om det ständiga framåtskridandet. Investeringen i framtiden, gestaltad genom bilden av barnet, beskrivs av Edelman som krononormativitetens kärna. Queer temporalitet – och de liv som levs på tvärs med krononormativiteten – framstår därigenom som en sorts ofruksamhetens och misslyckandets tid.

Om queer temporalitet är ett möjligt begrepp för att fånga hur tid organiseras (hetero)normativt, är *power-chronography* ett annat. I boken *In the Meantime. Temporality and Cultural Politics* pläderar Sarah Sharma (2014) för att temporalitet måste förstås som »power relations as they play out in time« (s. 4). I ett samhälle där tid alltmer betraktas som en bristvara, kommer också maktrelationer att organiseras kring tid. Sharma menar att ett politiskt fokus på gemensamma platser, såsom tillgång till offentligheten, fri natur eller rekreationsområden, samtidigt bygger på tillgång till tid. Möjligheten att ta sig tid att läsa en debattartikel, ta tåget ut till havet eller demonstrera på torget bygger på tillgång till tid likaväl som till plats, något hon påpekar kraftigt begränsar det offentliga samtal som demokratin bygger på.

Tid upplevs och värderas också olika i samhället. Den stressade affärsmannens tid behandlas ofta som mer värdefull än den tid taxichauffören använder för att köra honom till flygplatsen – tid som kan vara nog så stressig. Att vissa vill ha det välstädat hemma inför helgen, innebär att andra måste arbeta kväll eller andra obekväma tider på dygnet. Sharmas poäng är helt enkelt att visa hur skilda upplevelser av och tillgång till tid är en fråga om makt. Hon pläderar för en sorts temporalisering av plats, det vill säga ett medvetandegörande om tidens betydelse för vår tillgång till världen.

Dessa teoretiska perspektiv på tid och tidsuppfattning har,

som synes, lite olika fokus. Gemensamt för dem är emellertid att de förstår tid som normativt organiserad – som en fråga om makt och tillgång till plats, utrymme och tolkningsföreträde. Därutöver beskrivs den förhärskande tidsuppfattningen som linjär och framtidsinriktad, vilket resulterar i att såväl dåtid som »repetitiv tillvaro« framstår som förlegad, problematisk, samhällsnyttig och ointressant. På så sätt skapas också en schematisk uppdelning mellan en tänkt cyklisk och en linjär tid och tidsuppfattning – en uppdelning som är synnerligen genuskodad.

I ett försök att undkomma denna uppdelning föreslår Fanny Söderbäck (2012) begreppet revolutionär tid. Snarare än att förstå tid som antingen cyklisk eller linjär talar Söderbäck om »uppprepning-med-en-skillnad«. Med det menar hon en sorts återvändandets rörelse som varken idealiserar dåtiden eller bortser från den (jfr Lee 2014). Denna insikt, att tiden så att säga både löper linjärt och cykliskt, får vi genom kroppen. Genom att erkänna det som den linjära tiden trängt undan, nämligen kroppen, kommer vi bättre åt det levande lager av tid som andra tidsuppfattningar saknar. Med utgångspunkt i kroppen och dess erfarenheter, såsom det repetitiva vardagsarbetet, öppnas alltså nya sätt att förstå det förflutna, nuet och framtiden.

Även om tid och temporalitet naturligtvis inte är det enda sättet att analysera en syssla som städning, kommer jag framöver att ha tid särskilt i åtanke i mina analyser. Jag tänker mig nämligen att ett temporalt angreppssätt på städning kan hjälpa mig att besvara min ursprungliga fråga om städningens dramatik och hur det kommer sig att omhändertagande av smuts har så synnerligen låg status i samhället.

Upplägg, metod och form

Hur har jag då gått tillväga för att få svar på mina frågor? Vilken sorts material är boken baserad på? Eftersom jag är intresserad av att resonera kring människors upplevelser av att städa sina hem: hur de gör, men också vad de känner, tänker och upplever under själva städandet, har jag huvudsakligen gjort intervjuer. Dessa har genomförts med ett drygt trettiotal personer som skiljer sig åt på en mängd vis. Jag har intervjuat kvinnor såväl som män, heterosexuella och hbtq-personer, människor från trettio- upp till åttioårsåldern, bosatta i större städer, på mindre orter och landsbygden. De har yrken som exempelvis journalist, bonde, tjänsteman, forskare, städerska, förskollärare och konstnär och är födda både i Sverige och utomlands. De lever också på olika sätt: vissa är samboende, andra lever själva, vissa med barn och någon i kollektiv.

Intervjuerna, som tagit mellan fyrtio minuter och två och en halv timme, har även formmässigt sett lite olika ut.⁷ I sex fall har jag valt att intervjuva båda parterna i en samboende par-konstellation (både homosexuella och heterosexuella par). Dessa intervjuer har bidragit med intressant information om positioneringar relaterade till hushållsarbete i hemmet. I ett av fallen skedde samtalet i form av en parintervju, vilket gav en unik inblick i det pågående förhandlandet kring städning som syssla (jfr Martinsson 1997, Norberg 2009).

De flesta av intervjuerna genomfördes i personens eget hem (ett fåtal i caféliknande miljö och en på personens arbetsplats). Oftast började samtalet vid köksbordet, för att sedan fortsätta till andra utrymmen i hemmet. I vissa fall blev de nästan att likna vid det som kallas »promenadintervjuer«, där intervjupersonen under samtalets gång visar forskaren runt i de miljöer som diskuteras (se Kusenbach 2003, Bäckman 2009, Göransson

2012). Även om promenaderna i dessa fall var relativt korta (vi rörde oss som mest mellan vardagsrum och kök, toalett och sovrum), upplevde jag tillgången till den plats vi pratade om, det vill säga hemmet där städningen utfördes, som en stor fördel. Dels underlättade det för mig att göra mig mer konkret. Frågor som: »Var börjar du städandet? Tycker du att det är stökigt nu? Kan du visa mig hur du gör?» syntes mer relevanta ställda i själva hemmiljön. Svaren jag fick blev också, genom anknytningen till platsen, mer konkreta. »Jo, jag börjar alltid i det där hörnet.« Eller: »Du får verkligen inte gå ner i källaren och titta på familjekaoset, där går gränsen!«

Jag upplevde också att närvaron på platsen fick mina kanske till synes banala frågor att framstå som något mer meningsfulla. Att peka, visa, låta mig känna på kletet ovanpå fläkten eller undvika att öppna dörren till vissa ostädade rum, tydliggjorde (förmodligen både för mig och intervjupersonerna) de existentiella dimensioner som städningen och smutsen i det egna hemmet aktualiserar. Inte minst synliggjordes den intimitet som utelämnandet av den privata smutsen tenderar att skapa (se även Pink 2012).

Den relativa spridningen av informanter för lätt tankarna till idéer om representativitet och generaliserbarhet. Så är emellertid inte fallet. Jag har inte varit ute efter att kartlägga sanningen om vardagsstädning. Inte heller vill jag betrakta de intervjuade personerna enbart som representanter för olika positioner eller identiteter. Istället ser jag intervjumaterialet som enskilda människors försök att skapa meningsfulla berättelser i just den specifika situation som intervjuandet innebär (jfr Ehn och Löfgren 2012, 29f.). Intervjuerna blir därför att betrakta som en form av social interaktion, där inte minst forskaren (dvs. jag själv) är en aktiv deltagare (jfr Jonsson 2015). De samtal som ut-

spelat sig ska således ses som ett resultat av mötet mellan mig och de intervjuade personerna – och mina analyser av materialet som möjliga tolkningar av de berättelser som dessa möten genererade (jfr Aull Davis 2008).

Denna syn på vetenskap betyder i sin tur att forskarpositionen inte kan betraktas som en neutral plats från vilken kunskap produceras. Snarare blir det viktigt att, som forskare, göra sig medveten om sina utgångspunkter och »utkikspunkter«: alltså såväl underliggande intresseområden och antaganden som den egna positionens betydelse för kunskapsproduktionen (Haraway 1988). Så, hur skulle jag då vilja ringa in jaget som skriver denna bok om vardagsstädningens praktik och politik? En person som i tonåren slukade Maja Ekelöfs *Rapport från en skurhink*, för allt den berättade om orättvisor baserade på klass och kön och för hur den, med en röst från sidan och underifrån, intervenerade i en vänsterrörelse som lätt bortsåg från kvinnors liv och arbete. En genusforskare med siktet inställt på att dröja vid, undersöka och uppmärksamma det obetalda kvinnoarbetet. En antropolog med särskilt intresse för hur människors vardagspraktiker, sådant vi sällan lägger stor vikt vid, strukturerar tillvaron och livet. En person vars mamma är uppväxt med hembiträden från Tyskland och Norge och vars pappa hade en mamma som arbetat som piga. En person som i vardagen självmant valt städningen framför tvätten i hemmet, som är smått missnöjd med att inte ha lyckats involvera sina barn tillräckligt i den dagliga renhållningen, men ändå för det mesta tycker det är rätt vilsamt att damma, ordna och dammsuga, så länge hon får vara ensam och lyssna på radio.

Även om ett dylikt sätt att försöka karakterisera forskarens position och utgångspunkter med nödvändighet är både ofullständigt och vagt, kan det ses som en påminnelse om hur

kunskap alltid är situerad, alltså hur forskaren, genom sin särskilda utblick på världen, formar såväl fältet som den slutgiltiga produkten. En annan aspekt av hur fältet och forskaren gemensamt formar materialet är valet av intervjupersoner. Jag har huvudsakligen arbetat med det som kallas »snöbollsmetoden«, som innebär att informanter tipsar vidare om andra personer som kan tänkas delta i studien (se Widerberg 2002). Snöbollsmetoden brukar användas för att få tillgång till intervjupersoner i fält som upplevs som svåra att få tillträde till på officiell väg. En annan anledning kan vara att, genom intervjupersonernas tips, söka ringa in ett svårdefinierbart fält (Lindberg 2012).

Ingen av dessa anledningar stämmer emellertid på min studie. Människors erfarenhet av städning i hemmet kan varken betraktas som ett avgränsat fält eller som särskilt svårt att få folk att vilja prata om. Snarare tvärtom. Jag har överösts av tips (från såväl intervjupersoner som vänner, bekanta och kollegor) på personer jag borde intervjua om just städning. Urvalsprocessen har således snarare rört sig om att sålla bland förslag på möjliga informanter. Denna sållning har skett med två riktlinjer för ögonen: Dels har jag velat hitta personer som har en aktiv relation till städning, det vill säga sådana för vilka ämnet tycks relevant och viktigt. Dels har jag velat samla berättelser med olika perspektiv och utgångspunkter. I slutändan kom detta att generera en relativt brokig samling intervjuer med personer med olika livsvillkor och erfarenheter. Samtidigt är det omöjligt att bortse från materialets övervikt av kvinnor. De tips på personer jag fick var helt enkelt huvudsakligen kvinnor, något jag i förstone försökte parera genom att själv leta reda på män att intervjua. I slutändan valde jag emellertid att se genusasymmetrin som ett tecken på den starka kulturella kopplingen mellan städning

och kvinnligt genus, vilket är en fråga som min kommande analys också kretsar kring.

Trots att städning som ämne inte direkt brukar sorteras under de mer etiskt känsliga har många av intervjuerna snabbt stört dykt ner i existentiella frågor om livets mening och tillvarons förgänglighet. Vikten av att fundera över forskningsetik har därför varit minst lika betydande som i mina tidigare studier av så kallade känsliga ämnen (t.ex. sexualitet och htbq-frågor) (se Ambjörnsson 2004, 2011). De intervjuade personerna har anonymiserats genom pseudonymer. I vissa fall har även platser, arbetsplatser och hänvisningar till familjeförhållanden ändrats, för att i mesta möjliga mån säkra anonymiteten. De längre intervjuer som jag upplevt som potentiellt känsliga har jag låtit berörda intervjupersoner läsa och kommentera, synpunkter jag hörsammat så gott jag kunnat (jfr Nylund Skog 2012).

Utöver intervjuerna har jag, i samarbete med Dialekt- och Folkminnesarkivet i Uppsala, samlat in berättelser om städning i enkätformat. På uppmaning av arkivet har frivilliga personer, sådana som på olika sätt kommit i kontakt med informationen om min studie på nätet, skriftligt svarat på mina frågor om städning.⁸ De 20 personer som generöst tog sig tid och skrev ner sina erfarenheter var mellan 21 och 75 år och boende i hela landet. Även här visade sig genus vara utslagsgivande: 19 av 20 respondenter var kvinnor.

Ytterligare en materialkategori som jag, i viss mån, använder mig av i min analys är skönlitterära texter där städning utgör en tematik. Utan att jämföra de olika materialen – deras tillkomst, användningsområden och syften skiljer sig åt sinsemellan – har jag valt att betrakta dem alla som (olika) kulturella uttryck för människors erfarenheter av städning. Jag analyserar alltså inte de skönlitterära texterna i sin egen rätt eller som

litterär genre. Snarare använder jag mig av dem för att frilägga föreställningsvärldar som blir möjliga att komma åt kanske särskilt väl genom den skönlitterära formen (jfr Pettersson och Svanström 2015).

Avslutningsvis vill jag säga några ord om studiens form. Bortsett från inledningen är boken indelad i fem kapitel, varav fyra är empiriskt förankrade. I kapitel två, »Varför skurar kvinnor toaletten?«, fördjupar jag mig i städningens envetna koppling till kvinnor och kvinnligt genus. Med utgångspunkt i några av intervjupersonernas berättelser prövar jag hur teorier om temporalitet, genom ett fokus på de kroppsliga erfarenheterna av att städa, kan ge perspektiv på sysslans till synes konserverande kraft. Här synliggörs också hur städningens genuskodning genomsyras av andra maktrelationer, såsom klass, sexualitet och rasifiering.

I kapitel tre, »Städningen och jämställdheten«, undersöker jag den centrala roll städning har i frågan om jämställdhet mellan könen. Med tiden som ingång, det fokus på städning som förhandlad fritid, obetald arbetstid och »bortkastad« tid som framkommer i intervjuerna, undersöks städningen som en jämställdhetens brännpunkt. Vem åker på slitgörot? Hur ser förhandlingarna ut? Och vad säger oss dessa förhandlingar om städning som syssla? Jag vänder också på frågan och undersöker hur förhållningssättet till städning, i det samtida Sverige där RUT-avdraget gjort städhjälp i hemmet både mindre laddat och mer möjligt för de som har råd, genererar en viss syn på jämställdhet.

Vad städning egentligen är för sorts syssla diskuteras i kapitel fyra, »Ett riktigt arbete?«. Genom historiska nedslag, en sorts fallstudier, undersöks den glidning i betydelse mellan omsorg

och arbete som karakteriserar städning i hemmet. Med särskilt fokus på städningens tid och plats skissas en historik av hur den privata städningen i hemmet har behandlats och betraktats över tid.

Städningen som omsorgsarbete står i fokus i kapitel fem, som fått sitt namn efter en av intervjupersonerna ofta upprepad uppmaning om vikten av att »ta hand om sin egen skit«. Vad betyder denna uppmaning i informanternas vardag? Hur ska omhändertagandet förstås, vad är att betrakta som »den egna« och hur inverkar själva »skiten« på upplevelsen av arbetet?

I kapitel sex, »Städningens politik«, tar jag ett samlat grepp om min ursprungliga fråga: Hur kommer det sig att städning har så låg status i samhället? Genom att diskutera städningens särskilda förhållande till temporalitet, resonerar jag kring vad det repetitiva, »improduktiva«, omsorgsarbetet kan tänkas bära på för sorts feministisk uppmaning. Således vill jag också slå ett slag för städning som utgångspunkt för en feministisk politik.

Varför skurar kvinnor toaletten?

En gråmulen vinter häromåret umgicks jag intensivt med Maj, en klassresande hemmafru i Örnsköldsvik under 1900-talets mitt. I tunnelbanevagnen till och från jobbet vändades jag över hennes tillkortakommanden, irriterade mig på hennes småskurna noggrannhet och gladdes när hon lyckades imponera på släktingar med bullbak och kaffebrickor.

Jag var inte ensam, visade det sig. Vi är många som slukat Kristina Sandbergs trilogi om Maj, ett över 1 500 sidor långt epos om det ständigt pågående arbetet i hemmet: om blöjkok, blankande av diskbänkar, middagsbestyr och inte minst städning.⁹ Med en smått ursinnig monoton beskriver Sandberg sysslor som kräver såväl handlag som blick, såväl uthållighet som kunnande. Genom att envetet stanna i detaljerna lyckas hon synliggöra det kanske mest svårbeskrivna i vardagslivet, det enformiga hushållsarbetet.

Men trilogin synliggör förstås också personen bakom sysslorna, nämligen Maj. Sällan har jag blivit så engagerad i en så svårälskad huvudkaraktär, så indragen i hennes stundom klaustrofobiska världsbild och så förstående inför hennes tillbakahållna ilska och stränga blick på tillvaron. För hon är inte lätt att älska, Maj. Samtidigt är det just det läsaren bjuds in att göra: att älska, eller framför allt, att solidarisera sig med Maj och

hennes våndor, såhär ett halvt sekel senare. Majs kropp blir, under läsningen, både min egen och samtidigt inte alls min, och de sysslor hon utför så igenkännbara och samtidigt helt annorlunda. Nutidsblicken och tiden som förflutit gör det plötsligt lite mer möjligt att omfamna ett kvinnoöde jag både delar och befinner mig långt ifrån.

Maj finns i mitt bakhuvud när jag skriver detta kapitel om kvinnorna, städningen och tiden. Där finns också Yvonne Hirdmans något retoriskt ställda fråga i essän från 1992: Varför skurar kvinnor toaletter? För även om en del har hänt under senare decennier, har få sysslor en så entydig koppling till kvinnligt genus som just städning. Enligt statistiken gör kvinnor fortfarande merparten av städningen i hemmet, både när de arbetar deltid och när de förvärvsarbetar lika mycket som en eventuell manlig partner (se t.ex. Boye 2008, SCB 2012). Undersökningar visar att kvinnors största irritationsmoment i hemmet rör just städning (se Holmberg 2010). Det underförstådda antagandet i dessa studier är att städning huvudsakligen är en syssla som såväl män som kvinnor vill undvika – och att kvinnorna är de som åker på slitgöret.

Hur ska vi då förstå städningens grepp om kvinnor? Hur ser kopplingen mellan privat städning och kvinnligt genus ut i det samtida Sverige? Och hur görs olika kvinnopositioner genom städandets praktik?

Innan jag fördjupar mig i detta vill jag dröja vid en metodologisk fråga. Som jag tidigare beskrivit består mitt intervju-material av fler kvinnor än män. Det finns, som sagt, olika skäl till detta. Det kanske främsta handlar emellertid om just kvinnors nära koppling till städning. När jag sökte intervjupersoner som ville prata om städning, anmälde sig oftast kvinnor. Kvinnorna reagerade med mindre förvåning när jag bad om en intervju och

tipsade gärna vidare om andra – kvinnor – som de tyckte att jag skulle intervju. De män jag vände mig till var mer nyfiket förvånade, som om de inte direkt förstod anledningen. Intervjuerna med männen blev också kortare, som om det fanns mindre att säga. Med kvinnorna upplevde jag ofta ämnet som outtömligt, laddat, ibland till och med uppslitande. Liknande skillnader syns i enkätmaterialen. Av de tjugo personer som frivilligt (och på eget initiativ) fyllde i enkäten om sina städvanor var endast en man. En slutsats av denna »snedrekrytering« av intervju-personer är att kvinnor både identifierar sig mer med och svarar snabbare och mer entusiastiskt på frågor som rör städning.

Så, hur ser detta samband ut? Hur kommer det sig att städning som syssla verkar ha ett så fast grepp om kvinnor?

I kvinnoled: Ingrid och storstädningen

En gemensam nämnare i intervjuerna med kvinnor är utrymmet som ges till »mamma«. Mamman är den första associationen många har, oavsett om hon varit den som städade hemma eller inte och oavsett om upplevelsen varit positiv eller negativ. Vissa beskriver mammor som dammsög frenetiskt, en eller två gånger om dagen, och aldrig någonsin satte sig ner för att ta en kopp kaffe. Någon beskriver den trygga känslan av att sitta under köksbordet och leka medan mamma gnolande moppade golvet. Och andra har erfarenheter av mammor som aldrig någonsin klarade av att sköta städningen såsom omgivningen förväntade sig. För att söka förstå relationen mellan mamma, dotter och städning tar jag avstamp i en intervju med Ingrid, en fyrtioårig kvinna som lever i en lägenhet i en större stad. Ingrid menar att hon förmodligen städar alldeles för sällan och alltför slarvigt – åtminstone om hon jämför med sin mammas

standard. Det var delvis därför, förklarar hon, som hon härom-året för första gången i sitt vuxna liv bestämde sig för att göra en »riktig« storstädning.

INGRID: Jag kanske städar ungefär varannan vecka. Ja, så är det.

FANNY: Och det tycker du känns lite?

INGRID: Mmm. Min liksom nedärvda uppfattning om hur ofta man bör städa är en gång i veckan.

FANNY: Och var kommer den ifrån?

INGRID: Den kommer från min mamma. Hon är över huvud ta- get väldigt mycket en kontrollperson och hon har ett lite neu- rotiskt förhållande till städning, så dom städar alltid en gång i veckan. Och har storstädning en gång om året.

FANNY: Okej. Och storstädning är en sorts koncept?

INGRID: Ja, det är sant. Det är det. Och det har jag förstått mer nu när jag faktiskt gjorde en storstädning för första gången.

FANNY: Hur märker du att det behövs då? Är det för att du vet att du borde, eller?

INGRID: Dels vet jag att jag borde. Och att jag borde göra det en gång om året. Men samtidigt, jag vet att det där är tvångsmäs- sigt, så därför försöker jag hålla det ifrån mig. Så jag känner mig inte misslyckad för att jag inte har storstädat en gång om året, men det är en slags norm som jag hela tiden medvetet bryter mot. Nej, men det var framför allt fönstren. Nu har de börjat bli smutsiga igen. (skratt) Det är en fågel som har skitit på ena fönstret, jag är väldigt arg på den. Men jag hade aldrig tvättat fönstren i den här lägenheten och dom var faktiskt jättejätte- smutsiga. Och jag skulle ha gjort det i höstas, men sen började det regna just den dagen, så det blev inte gjort. Det var fönstren och sen såna saker som att jag misstänkte att det började gro obehagliga saker under sängen. Sen att kaklet i badrummet

började se lite geggigt ut. Och sen vet jag att ovanpå köksskåpen – dom har jag faktiskt torkat en gång – men ovanpå köksskåpen och köksluckorna blir det väldigt fett och dammig. Ja, det är såna saker. Jo, och sen var det också att det började lukta damm även när jag hade städat. (skratt)

FANNY: Men, det här med din mamma ... Är det så att hon nånsin kommer hit och inspekterar eller sitter det bara i ryggmärgen?

INGRID: Det sitter i ryggmärgen. Hon kommer ibland. Inte jät-teofta, men då är hon väldigt noggrann med att inte säga nånting. Hon kommer alltid med olika tips på hur man ska städa saker och ting, men det är inte kopplat till att hon kommer hit, utan det sker på andra platser. Men däremot, när hon kommer hit så känner jag hela tiden vad hon tänker och vad hon ser.

I intervjun ser vi hur mammans standard och vanor sätter ramar för hur Ingrid upplever både sig själv, sitt hem och sin egen insats i hemmet. Samtidigt försöker hon, mer eller mindre framgångsrikt, att hålla mamman på avstånd och hitta ett eget sätt att förhålla sig till städningen.

Vad är det som händer i Ingrids berättelse? Vad spelar egentligen mamman för roll? Helt uppenbart är att hon fyller en central funktion för upplevelsen av den egna städpraktiken – något Ingrid inte är ensam om. Trots att flertalet av personerna jag intervjuat har mammor som bor långt borta, kanske sällan hälsar på eller inte ens är i livet, färgar föreställningen om mammans städvanor deras egen vardag. Mammans tänkta åsikter väger tungt: hon är den som, i sin frånvaro, ser och dömer, uppmuntrar och formar. Ingrid låter oss förstå att mamman, när hon väl är på besök, aldrig skulle säga något om dotterns städning. Däremot känner Ingrid hela tiden på sig vad mamman tänker och ser.

Förutom att synliggöra den betydelse en vuxen omsorgsperson har i relation till ett beroende och behövande barn, menar jag att den nästintill automatiska jämförelsen med mamman pekar på hur central – och samtidigt undanskymd – roll städning har i samtida genusskapande. Det är nämligen inte enbart som enskild omsorgsperson mamman tycks viktig, hon fungerar även som en ställföreträdande historiskt lokaliserad kvinno-modell att jämföra sig med, inspireras av och ta avstånd från. För alldeles oavsett om hon städat för jämnan eller aldrig kunnat hålla ordning avtäcker hänvisningarna till mamma en hel arsenal av kunskap om hur kvinnor bör hantera omsorgen om det materiella – och vad detta kan tänkas säga om deras positioner som just kvinnor. Denna kunskap sammanfattas kanske allra bäst genom fantasin om hemmafrun, hon vars huvudsakliga uppgift i livet är att ta hand om och vårda hemmet.

Hemmafrun som profession och ideal

Hemmafrun som position, profession och ideal växer fram i Sverige under 1800- och tidigt 1900-tal, då arbete successivt separerades från familjeliv och den eftersträvsvärda familjestrukturen blev en manlig försörjare med en fru som ansvarade för hem och hemarbete (Åström 1999). Denna uppdelning sades borga för kärnfamiljens lycka, som i förlängningen skulle säkerställa reproduktionen av sunda medborgare och en sund nation (Frykman och Löfgren 1979, Hall 1980). Hemmafruidealet spreds i större delen av västvärlden under tiden runt och efter andra världskriget och sanktionerades ekonomiskt med exempelvis sambeskattnings av familjen i flera länder (Marander-Eklund 2014, s. 14). Även om hemmafrumodellen baserades på borgarklassens villkor och värderingar (få av arbetarklassens

kvinnor hade tid eller råd att uteslutande ägna sig åt skötsel av hemmet), kom den att formuleras som en klassmässigt neutral arbetsdelning – en sorts ideal och fantasi, snarare än praktik. Detta är något jag återkommer till senare i kapitlet.

Vad kan då sägas karakterisera hemmafrun som ideal? Under det som skulle kunna kallas hemmafrueran fanns en relativt tydlig politisk agenda kring vad en hemmafru var och hur hon borde bete sig. Hennes huvudsakliga uppgift var att forma hemmet till en lugn och trivsamt tillflykt undan offentligheten, att skapa stabilitet i en upplevt turbulent tillvaro. Detta skulle emellertid ske så effektivt och rationellt som möjligt. I *Sakernas tillstånd* beskriver Boel Berner (1996) hur hemmafrusysslorna under 1930- och 40-talen började betraktas som en sorts sakkunskap som i sig frambringade expertis. Hemmafrun tilltalades som en potentiell expert – på det lilla livet. Nya krav på hygien och renlighet (något jag återkommer till i kapitel fem) ställde högre krav på städning och hemarbetet kom att uppfattas som mer krävande än tidigare. Till sin hjälp kom hemmafrun att successivt erbjudas en arsenal av nya redskap såsom tvättmaskin, diskmaskin, dammsugare, konserverad mat och engångsmaterial. Men framför allt var hennes uppgift att skapa fungerande rutiner och rätta sig efter klockan. Hemmafruns tid var därför, idealiskt sett, indelad i noggranna tidslotter, där städning, matlagning, tvätt och barnomsorg hade sina fasta utrymmen.

Vi ser alltså hur hemarbetet under hemmafrueren kartläggs, disseskeras, uppmärksammas och i viss mån uppvärderas. Husmoderns kamp mot smuts och damm antog en, med Berners (1996, s. 174) formulering, aura av civilisatorisk mission. Inställningen till arbetet var emellertid kluven. Hemmafrun förväntades själv klara alla uppgifter. Samtidigt fick hon inte låta detaljerna skymma helheten så att hemmet blev ogästvänligt och hon

själv framstod som om hon fått »städning på hjärnan« (Marander-Eklund 2014). Enligt Hilde Danielson (2002), som intervjuat hemmafruar i Norge under 1950-talet, kan kritiken av det myckna städandet tolkas som att husmödrarna borde städa mindre – på samma gång som de förväntades presentera ett oklanderligt städat hem – och använda mer tid på att utveckla sig själva intellektuellt och göra sig mer attraktiva för sina makar.

Som synes balanserade hemmafrun mellan tämligen motstridiga förväntningar. Å ena sidan skulle hon göra sitt jobb noggrant, effektivt och rationellt för att säkra det kommande släktets välmåga och sundhet. Å andra sidan riskerade hennes engagemang i städandet och fejdandet att få henne stämplad som alltför upptagen, på gränsen till besatt, av »oväsentligheter«. Själva sysslorna hon förväntades utföra riskerade helt enkelt att få henne att »tappa sikten«. För hur det nu var, så kom städandet aldrig att uppnå någon särskilt status, varken som arbete eller omsorgssyssla. Och den person som hade städning som huvudsaklig uppgift riskerade därför att »dras ner i skiten«.

Historien nu och samtiden då

Vad har då denna beskrivning av hemmafrun som ideal, praktik och fantasi med mina intervjuade kvinnors berättelser att göra? En hel del, synes det mig. Om vi exempelvis återkallar Ingrid's beskrivning av sin mamma, ser vi hur idén om den besatta husmodern är ett bärande tema. Mamman omtalas som en kontrollperson med ett neurotiskt förhållande till städning och Ingrid förklarar sig lägga ner en hel del energi på att hantera hennes outtalade förväntningar på hur ett hem bör se ut. I följande exempel ser vi hur mamman, i Ingrid's beskrivning, i det närmaste personifierar hemmafruidealet till synes inbyggda dilemma.

INGRID: Om något blir fel med städningen? Det är som om hon som person blir upplöst. Det är en sån skam för henne att ha fel. Och det är nåt liknande som sker när det blir ineffektivt, när man inte hittar sakerna. När en bunke är upptagen fast man behöver den och det inte är tillräckligt planerat för alla dom här kärnen. Vad som ska vara var och vad som ska ställas var eller om man tar fel bunke att vispa grädde i och sen när man ska ställa in den i kylen så funkar det inte. Då faller världsordningen på nåt sätt. Och då är den stora faran för henne att det skulle vara hennes fel. Att hon inte har kontrollerat tillräckligt. (...) Och vi som ska hjälpa henne, vi blir del av hela det där. Man har ingen integritet. Jag är bara en utväxt av hennes kropp i det här fallet. Så jag dammar och vispar och rör såsom hon skulle gjort. Det samarbetet bygger på att jag helt frånsäger mig min integritet, min auktoritet, precis allting. Det händer att jag markerar. Men då ska hon gå ganska långt. Jag vet ju att det här är förutsättningarna, för hon kan inte vara på nåt annat sätt.

I Ingrids beskrivning sitter mamman fast i just det »tingens tyranni« som hemmafrutillvaron har beskrivits som. Hon lyckas driva hemmet såsom hon anser vara rätt och riktigt, med var sak på sin plats och inget större utrymme för misslyckanden eller slarv. Samtidigt framstår hennes kontrollbehov som en form av neuros, där omgivningen – och inte minst Ingrid som dotter – blir lidande. För Ingrid blir städningen av det egna hemmet en hissfärd bakåt i kvinnoled, där det enda hon med säkerhet vet är att hon brister. Att hon, som kvinna av idag, inte har den förmåga, tid, uthållighet eller blick som krävs för att ta hand om ett hem på rätt sätt.

INGRID: På alla andra områden har jag hittat strategier att förhålla mig till den här barndomsångesten. Men när jag började storstäda så kom den såhär oförfalskad i ryggen och därför mådde jag... Det tog mig fyra dagar att storstäda den här lägenheten och jag mådde verkligen skitdåligt hela tiden. Och jag var inte ens nöjd efteråt, jag var bara väldigt trött och det kändes tröstlöst för att jag var ensam och det tog aldrig slut och det var så mycket som skulle göras. Så fort jag satte igång hade jag hela tiden i huvudet att det här är fel, jag gör fel, det kommer aldrig att bli färdigt, det här är inte det rätta sättet att göra det på. Och jag hade liksom inget att sätta emot. Jag kunde inte, utan jag bara sjönk ner i det. Så fort jag satte igång att tvätta fönstren så tänkte jag: nej, du kommer göra fel, det blir dåligt, det kommer att vara misslyckat på nåt sätt. Det var verkligen vad som präglade hela städningen. Dom där tvångstankarna, att jag dras in i det. Det var helt enkelt svårt att hitta vilket som var mitt projekt i det här. Jag hade inget eget att gå på. Och jag var väldigt förvånad över att det kom så starkt och var så entydigt.

Även om Ingrid huvudsakligen beskriver sig som fast i mammas blick lokaliserar hon hemmafrukraven till en annan historisk tid – en tid då saker och ting var rätt eller fel och ens identitet och position som kvinna stod och föll med att fönstren var tvättade på rätt sätt. Hon beskriver hur det är först när hon flyttar hemifrån som hon förstår att det finns andra perspektiv. Att inte alla mammor känner fysiskt illamående över en duk som ligger snett och att äggen kan kokas på fler sätt än ett.

FANNY: Tänker du på dig själv som ett potentiellt »smutsproblem«? Har du delvis tagit över hennes blick?

INGRID: Hmm... Ett mellanting kanske. Jag är inte ett smuts-

problem. Jo, men när jag låter lägenheten gro igen. Eller gro igen och gro igen, men när jag låter bli att dammsuga, då kan jag känna att jag är ett smutsproblem. Men nu har jag ju tagit fram dom negativa sidorna med det här. Det som är positivt är ju till exempel att jag har dom här handgreppen. Att jag vet hur man gör rent och hur man städar. Så, även om jag dröjde tre år med att storstäda så gör jag hyfsat rätt. Jag har nån slags halvhetsinställning till det hela. Jag har den här normen fast jag vet att det inte är så. Och så förhåller jag mig väl lite såhär: nej, jag behöver inte göra på det här sättet, för det är minsann neurotiskt och tvångsmässigt. Men jag gör ändå *lite* på det sättet ... (skratt) Så jag har en lite ambivalent inställning till det där.

Andra temporaliteter

Ingrids berättelse är intressant av flera skäl. Här vill jag framför allt fördjupa mig i den roll dåtiden och kvinnoarbetet spelar. Till min hjälp tar jag teorier om tid och temporalitet. Andra studier bekräftar nämligen att de städnormer som människor förhåller sig till ofta hämtas från en obestämd historisk tid, en sorts »mammans tid«. Sarah Pink (2004), som studerat hemarbete i Spanien och England, beskriver exempelvis hur de kvinnor hon intervjuade hade en tydlig idé om en förväntad städstandard – något de lokaliserade till sina mammor, tidigare generationers kvinnor och inte minst den tänkta hemmafrun. Samtidigt talade de allesammans, i olika utsträckning, om vikten av frihet från dessa normer och rutiner. Enligt Pink går det, i hennes material, att lokalisera en diskurs där lust och humör formulerades som centralt: städningen sades ske när andan faller på, inte enligt en särskild mall. Ledorden tycktes vara självständighet och naturlig balans i tillvaron (Pink 2004,

s. 143). Framför allt verkade det viktigt för kvinnorna att inte associeras med hemmafruns rutinartade tillvaro och tänkta besatthet av städning.

Tid verkar således spela stor roll för görandet av städningens genus. I Ingrids berättelse är tiden central, genom de ständiga hänvisningarna till tidigare generationers standard och handgrepp. Och merparten av mina andra intervjuer kretsar, som sagt, på ett eller annat sätt kring städningen som »kvinnoarv«. Många förlägger en till synes osund upptagenhet av städning till en tidigare tid och en historiskt lokaliserad kvinnoidentitet. I samma rörelse skapas rum för en egen, självvald kvinnoposition där städning inte betyder allt – en modernare och mer självständig kvinna. Att inte lägga särskilt mycket tid på städning, att inte bry sig eller kanske till och med medvetet låta bli att hålla hemmet fläckfritt och välstädat, kan därför tolkas som ett mer eller mindre medvetet uppror mot en kvinnornas historiska tvångströja. Mary beskriver exempelvis hur hennes mamma varit som besatt av städning under hennes uppväxt, aldrig att hon satte sig ner ens för att röka en cigarett och pusta ut. »Alltså hon hade ju ingen hobby eller nånting«, förklarar Mary. »Det var som om hennes enda uppgift var att fixa och greja och göra rent och jobba. Och så ta hand om barnen och laga mat.« Själv säger sig Mary ofta se mellan fingrarna när smutsen blir alltför uppenbar. Hon föredrar att tillbringa tid med sina barn, läsa en bok eller gå och träna. »Man skulle kanske behöva dammsuga varje dag som hon gjorde, men man gör inte det. Eller jag gör inte det. Jag vill hellre få tid till annat.«

En konsekvens av att förpassa den städande kvinnan till dåtid är att dagens kvinnor delvis blir friställda. Det var *då* kvinnor förväntades bete sig som hemmafruar och följdriktigt också lade stor tid på städning. *Idag* ser tillvaron annorlunda

ut. Vi har andra ideal – kanske både vad gäller renlighet och kvinnoidentitet – och städningen blir därför inte lika central och laddad för samtidens kvinnor. Tidigare kvinnors städmani blir helt enkelt dået som nuet ska ha övervunnit. I ljuset av en sådan rörelse är det intressant att fundera mer kring Ingrids berättelse. Den synliggör nämligen hur historia inte med nödvändighet behöver förstås i termer av krononormativitet: en linjär sträcka av händelser som följer efter varandra, där sämre följs av bättre (eller bättre följs av sämre) och nuet är något radikalt annat än dåtiden (Freeman 2010). Ingrids berättelse påminner snarare om det jag i inledningskapitlet diskuterade som en annan temporalitet, en tidsuppfattning där historia kan betraktas som ett lager av tider som ligger på och om varandra i oväntade ordningar.¹⁰

I sin teoretisering av tid som en sorts återvändandets rörelse – en tidsuppfattning som varken idealiserar eller bortser från dåtiden – betonar Fanny Söderbäck (2012) kroppens centrala roll. Kroppen och de kroppsliga erfarenheterna är, menar Söderbäck, kanske det mest effektiva sättet att komma åt det levande lager av tid som andra tidsuppfattningar saknar. Genom att utgå från kroppen och dess erfarenheter, öppnas, menar hon, andra sätt att förstå relationen mellan det förflutna, nuet och framtiden.

Jag tänker mig att denna förståelse av tid får oss att se Ingrids erfarenheter av städning i ett delvis annat ljus. I sin beskrivning försöker Ingrid visserligen sortera sina upplevelser av storstädningen i dåtid (dvs. mammans upplevda tvångsmässighet och överdrivna normer) och nutid (Ingrids eget liv). Samtidigt blandas de olika tiderna, personerna och normerna ihop i ett enda ostyrt virrvarr av känslor och kroppar. Trots att hon säger sig ha gjort upp med barndomsångesten på många andra områden, överfaller den henne i ryggen när hon tar itu med

storstädningen. Hon beskriver sig som en utväxt av mammans kropp, helt utan integritet och auktoritet. Hon mår »skitdåligt«, är missnöjd med sin egen insats och tror sig göra fel – trots att mamman sällan besöker hennes hem och inte längre har auktoriteten att bestämma. Mammans rätt, en rätt sanktionerad bakåt i kvinnoled, tycks helt enkelt omöjlig att skaka av sig, hur hon än försöker. I Ingrids beskrivning blir det tydligt hur erfarenheter glider in i varandra, kolliderar och smälter samman, genom lager av tid. Städningen som kroppslig praktik binder helt enkelt samman då- och nutid, genom att kroppar så att säga »rör vid varandra« över tid.

I boken *Getting Medieval* diskuterar Carolyn Dinshaw (1999) liknande tidsrörelser. Hennes studie baseras på så vitt skilda exempel som manliga prostituerade transvestiter i 1400-talets England, Michel Foucaults arkivarbete under 1970-talet och skildringar av sodomi i 1990-talsfilmen *Pulp fiction*. Hennes poäng är att visa hur känslomässiga kopplingar skapas mellan (i detta fall queera) subjekt i olika historiska tider, något som i sin tur genererar sammanhang, mening och solidaritet över tid. Hon talar om detta som en sorts »touching across time«, en rörelse som raserar den linjära tidsuppfattningen genom att samtidigt röra och beröra.

Det kluster av kroppar som Ingrid beskriver skulle kunna förstås med hjälp av Dinshaws tankefigur. För även om Ingrids upplevelser av städningen är av mer klaustrofobisk karaktär än de tänkta communities Dinshaw skriver fram, har vi att göra med kroppar som rör varandra över tid. Ingrids städande handlar minst lika mycket om mammans och mormoderns städning, hennes städande kropp flyter samman med deras kroppar och blir i förlängningen till en samling av städande kvinnokroppar över tid.

FANNY: Njöt du direkt efteråt, när du var färdig med storstädningen?

INGRID: Inte direkt efteråt. Då var jag bara ledsen över att det hade varit så jobbigt och känts så trööstlöst och att jag kände mig så ensam. Det existentiella kring hela min situation, att jag bor ensam och inte har familj. Alltså sånt blev så markerat genom det här. Så det verkligen rev upp hela min barndom och allt som är nu. Jag var inte nöjd efteråt. Men efter några dagar ... Jag känner mig nöjd nu. Även om jag såklart omedelbart börjar se hur det slammar igen. På så sätt är det bättre att skriva en bok, den står ändå kvar på hyllan. Jag tänkte på det, jag pratade med min mamma efteråt och hon sa: »Men nu känner du väl dig nöjd?« »Nej! Det känner jag mig verkligen inte!« Och då hörde jag hur besviken hon blev. Och jag tänkte att för henne – eftersom hon har det här kontrollbehovet – när hon vet att hon har kontroll, att nu är det här rummet helt rent. Och hon vet att hon har gjort helt rätt, det hon har satt upp som det rätta. Då är hon nöjd. Då är ångesten dämpad. Men jag har ju inte ... För det första är jag aldrig helt säker på att jag har gjort rätt, att jag verkligen gjorde dom där fönstren på rätt sätt. Eftersom det alltid är hon som har haft kontrollen så har jag aldrig haft möjlighet att ha kontroll. Först kände jag mig lite ledsen över att jag inte kunde känna mig nöjd över att ha det här gjort. Men sen tänkte jag att det kanske är nåt bra med det, för hon går igång på det där med kontrollen och jag gör inte riktigt det på samma sätt. Jo, så här. Jag är glad sen när jag står vid spisen att veta att jag har dragit fram den och torkat under och bakom och jag är glad över att jag kan öppna mitt kylskåp och att det är rent i det och att jag har torkat det utanpå och att jag har frostat av frysen. Jag njuter av att kunna dra ut lådorna i frysen utan att det

tar emot. Att arbetet är utfört och att jag får njuta frukterna av det. Så kanske.

Ingrids uppgivenhet och känsla av tröstlöshet under storstädningen handlar, som hon beskriver det, om vetskapen att hon inte är sin mammas kropp och därför heller inte förmår utföra städningen såsom den är tänkt. Den standard som gäller är formulerad i en annan tid, på en annan plats, bortom Ingrids kontroll. Därför kan hon heller inte tillåta sig att vara nöjd på det sätt hon tänker sig att mamman är. Så förstår vi hur de städnormer hon förhåller sig till är svåra att helt strunta i eller ens möjliga att avfärda med »logiska« argument. Att Ingrid har annat för sig i livet än att städa, att hon har ett uppslukande yrkesarbete och inga i sin närhet som bryr sig om huruvida hon städar varje vecka eller inte, spelar mindre roll. Genom synliggörandet av hur dåtid flätas samman med nutid får vi en möjlig förklaring till Ingrids känsla av tröstlöshet inför normernas grepp om hennes liv.

Intressant nog tycks det emellertid inte enbart vara dåtid och nutid som flyter in i varandra i berättelsen om Ingrids storstädning. Även framtiden vävs in i kropparnas rörelser. Ingrids upplevelse av tröstlöshet handlar nämligen också om hur städandet kan sägas peka mot en möjlig framtid. I samtalet lokaliserar Ingrid den förtvivlan storstädningen framkallade till sin egen livssituation: »Jag kände mig så ensam. Det existentiella kring hela min situation, att jag bor ensam och inte har familj.« Vad Ingrid syftar på är känslan av att stå ensam med hela det stora arbete som familjen, i barndomshemmet, gjorde gemensamt. Storstädning görs, får vi känslan av, inte enbart för att hemmet ska bli rent. Den är också en social akt som utförs i relation till andra: för andra och tillsammans med andra. Städning blir i

denna bemärkelse en sorts omsorgsarbete som reproducerar det sociala genom att rensa bakåt för att säkra nutid och framtid. En sorts linje som löper från dåtid, över nutid, till framtid.

I ett försök att förstå hur människor, genom sina kroppar, återskapar och utmanar samhällsnormer talar Sara Ahmed (2006) om just linjer eller stigar som vi följer, både mentalt och konkret: inte nödvändigtvis för att vi måste, utan för att de redan är upptrampade och tycks oss hemtama. Stigarna kan, enligt Ahmed, betraktas som spår av tidigare vandringar, trampade av människor före oss. Men de visar också på riktningen framåt och ger oss således löften om en möjlig framtid. Ahmed menar att det är just detta löfte om återgäldande eller utdelning som får subjektet att vandra vissa stigar framför andra, att – om vi så vill – reproducera ordningen (2006, s. 17). Även om valet av en viss upptrampad stig naturligtvis inte automatiskt innebär att vi lyckas återskapa det vi ärvt känner vi en press att infria det löfte vi själva investerats i. Sätillvida kan tänkandet om linjer eller stigar ge andra perspektiv på arv och reproduktion, dåtid och framtid.

I detta ljus kan omsorgen om den materiella omgivningen, städningen, tolkas som en sorts engagemang och investering i en tänkt framtid. Städningens kroppsliga praktik, som i en och samma rörelse aktualiserar dåtid, nutid och framtid, synliggör helt enkelt dess yttersta symbolik – att, på såväl ett konkret som på ett mer abstrakt plan, »sopa mattan« för kommande släkten. Denna städningens kroppsliga temporalitet skulle också kunna vara ett möjligt svar på min inledande fråga: varför städar kvinnor toaletten? Eller snarare: varför faller städning som syssla så envetet på kvinnor att utföra? Genom att anlägga ett temporalitetsperspektiv – genom att se hur lager av tid genom kroppsliga praktiker vävs in i varandra – får vi en bättre förståelse för de

sega strukturer som får kvinnor att hämta dammsugaren, trots att de kanske varken vill, måste eller har lust.

Ära sin mamma i ilska – ett klassperspektiv

Genom att anlägga ett temporalitetsperspektiv på Ingridis berättelse får vi alltså syn på den roll mamman (som fantasi, norm och kropp) spelar i intervjupersonernas städpraktiker. Och omvänt: vi får syn på hur städningen blir en ingång till att förstå hur genus traderas i kvinnoled. Detta innebär naturligtvis inte att kvinnors »led« ser likadana ut överallt. Snarare tydliggör de åkallade kvinnokropparna och nedärvda normerna de skilda villkor och erfarenheter som personer som kategoriseras som kvinnor lever under. I följande exempel vill jag illustrera hur nuet och dåtiden flyter in i varandra – och hur kvinnoliv, genom städberättelserna, knyts samman mellan och över generationer – och ställs i relation till fattigdom och klass. Iris, som är i fyrtioårsåldern, beskriver sig huvudsakligen ha fått sina städnormer och vanor från sin mamma, som var oupphörligt arg medan hon städade hemmet.

IRIS: Mamma förde in all sin frustrationsångest och aggression i städningen. Hon städade på lördagar, flera timmar, hela huset och hon var inte nöjd förrän det verkligen var skinande rent och doftade gott och allt var vädrat, dammat och diskat. Först då kunde hon sätta sig ner och slappna av och då var det så skönt för hon var glad och nöjd och vi var framme på nåt sätt. Då fick man lördagsgodis och lyssna på radio eller se nåt på tv tillsammans.

FANNY: Och var hon arg under tiden?

IRIS: Ja.

FANNY: Höll ni er undan eller blev ni indragna?

IRIS: Vi var indragna. Brorsan drog nog iväg, men jag var indragen i alla fall. Det var ju så klart jobbigt. Men det man fick var den där känslan av njutning efteråt. Att det är klart. Titta vad vi har gjort, titta vad fint!

FANNY: Så det är dina städminnen från barndomen: att det var såna där storstädningar varje vecka?

IRIS: Ja, lite tvagning. Som en sorts rening. Sitta i bastu och piska sig med björkris och det är jätteskönt efteråt.

FANNY: Och nu tycker du snarare att det är som ett ständigt småpiskande, utan att det nånsin blir skönt?

IRIS: Exakt! (skratt)

FANNY: Din mamma och den där städilskan, var tror du den kom ifrån?

IRIS: Det är nog hennes mamma. Hon hade starka normer kring att det åtminstone ska vara helt och rent. Även om det kan vara spartanskt och enkelt på andra sätt så ska barnen vara rena och hela. Och en glädje och stolthet också i det. Nån slags kvinnostolthet tror jag. Det är väldigt uppvärderat i mammas liv, det är nåt som är jätteviktigt. Att det sitter i händerna. Jamen, hennes ilska kommer nog från att hon avgudade sin mamma så mycket och hade henne som ideal och aldrig kunde nå upp till det. Jag tror det är nån sorts lojalitetshandling med den här mamman som vigde sitt liv åt familjen. Och så tror jag att hon har skuld så här i efterhand. Det blir nog ett sätt att kompensera och hålla hennes minne vid liv. Att vara lojal med sin mamma. Att återupp-
rätta det där som var viktigt för henne, som faktiskt var hela hennes liv. Och då blir det som att skända det genom att hela tiden ... det där kan jag känna starkt, att prata om det som nåt oviktigt, världsliga saker ... Det är verkligen som att klanka ner på vad många har fått ägna hela sina liv åt. Det är nåt otroligt bortskämt med att vara bohem. Jag tror hon ärar sin mamma i ilska.

I Iris beskrivning vävs städvanor från tre generationer kvinnor samman i en sorts katarsis, där ilska och frustration är den gemensamma nämnaren. Liksom i Ingrids berättelse uttrycks en uppsättning normer som både Iris och hennes mamma förhåller sig till, en städstandard som lokaliseras till mormodern. Och liksom i Ingrids berättelse flyter Iris och hennes mammas kroppar delvis samman med varandras och mormoderns, genom städandets praktik och de känslor den genererar. Hon talar om vikten av att »ha det i händerna«, om frustrationen inför att ta itu med sysslan, liksom lättnaden och glädjen när det tunga arbetet är färdigt för veckan och de kan pusta ut tillsammans med en välförtjänt chokladbit.

Intressant i detta sammanhang är, som sagt, hur klass aktualiseras som en viktig del av historien. Den lojalitetshandling Iris tolkar sin mammas ilska som är inte enbart riktad mot mormodern i hennes position som kvinna. Lojaliteten handlar också, som jag förstår det, om mormoderns position som fattig och utbildad i Norrbottens glesbygd. Genom sin ilska ärar mamman den fattiga kvinnans slit, ett arbete som annars sällan synliggörs. Kvinnostoltheten, som Iris formulerar det, är därmed att betrakta som ett upprättande av en utsatt både klass- och genusposition, förkroppsligad genom städandets praktik.

Den klassmärkta, klasslösa hemmafrun

Sammansmältningen av genus och klass blir intressant inte minst mot bakgrund av det faktum att hemmafrun som ideal och fantasi brukar beskrivas som en klasslös kvinnofigur. Historiskt sett baseras, som jag tidigare nämnde, emellertid hemmafruidealet på föreställningen om den borgerliga, sysslolösa kvinnan, som antogs övervaka andra kvinnors arbete med de

tunga hemmasysslorna snarare än att själv utföra dem. När renlighet och ordning under 1800-talet successivt kom att tolkas i termer av moral – en moralisk samhällsmedborgare levde i ett rent och vackert hem – kom smutsen samtidigt att betraktas som ojämnt fördelad över samhällsklasserna. Arbetarklassen ansågs per definition som mindre renlig än överklassen, och arbetarkvinnan, hon som ofta ägnade sitt liv åt att avlägsna smuts i sitt eget och andras hem, var således per definition en potentiellt smutsig person.

Mot mitten av 1900-talet, i samband med det framväxande folkhemmet, beskriver Boel Berner (1996) hur samhällets ambitioner vidgades. Nu drogs arbetarklassen in i medelklassens modernitets- och civilisationsprojekt: alla skulle ha samma standard. Det är under denna relativt korta tidsperiod som hemmafrun blir idealmodellen inte bara för borgarklassens utan även för arbetarklassens kvinnor. Medlen för att åstadkomma denna förändring var utbildning, teknik och konsumtion. Den hemmavarande kvinnan skulle alltså, med en tillspetsad formulering, kunna *städa* sig ur arbetarklassen (Berner 1996, s. 23 f.).¹¹

I detta historiskt specifika skede fungerade hemmafrun som en viktig enande symbol – en symbol som i sin tänkta klasslöshet osynliggjorde de olika villkor och livsomständigheter som hemmafruarna levde under. Forskning tyder nämligen på att många av borgarklassens hemmafruar hade »städfruar« som skötte det tyngre arbetet i hemmet, medan en stor del av hemmafruarna ur arbetarklassen arbetade extra (ibland hemmavid) för att bidra till försörjningen (Åström 1984, Danielsson 2002, Marander-Eklund 2014). Städning blir, på detta sätt, att förstå som en syssla som skapar minst lika mycket skillnad mellan kvinnor som likhet. Medan det för vissa varit en aktivitet att

övervaka och ansvara för, blir det för andra ett osynliggjort slitgöra utan varken status eller erkännande.

Det till synes frustrerande fokus på städning som Iris beskriver att både hon och mamman har, skulle kunna förstås som en inverterad hyllning till detta osynliggjorda slit. Städandet blir en ständig fysisk påminnelse om det kvinnoliv som är förutsättningen för deras egna, långt bekvämare tillvaro – ett kvinnoliv vars mål och mening blev att barnen åtminstone skulle vara hela och rena. Städandet påminner också om att ingen av dem, trots att det »sitter i händerna«, någonsin kommer att kunna leva upp till moderns/mormoderns standard och kunnande. Själva sysslorna är ju dessvärre kvar att utföra. Golv ska fortfarande sopas och skuras, diskbänkar torkas av, damm avlägsnas från svårtillgängliga hyllor. Slitet är delvis detsamma, om än under andra historiska villkor och omständigheter. Därför, tänker jag mig, städar Iris och hennes mamma i ilska. I ilska över skulden för att ha övergett mamman i den lilla byn vid världens ände, att ha flyttat till stan och rest klassmässigt. I ilska över det till synes ändlösa repetitiva städandet som inte försvinner trots annan klass och tid. Och kanske i viss mån i ilska över att inte helt kunna skaka av sig föreställningen om den skamliga smutsens nedärvda förbannelse.

Men det är naturligtvis inte enbart arbetarklassens kvinnor vars döttrar och dotterdöttrar är invävda i städande kroppars rörelser över tid. En nästintill motsatt beskrivning hämtar jag från Anita, en kvinna i dryga sjuttioårsåldern, som säger sig vara rätt omöjlig på städning. Hon förklarar att det helt enkelt beror på att hon aldrig lärt sig, varken från sin mamma eller någon annan.

ANITA: Man kan inte städa om man inte lär sig, svårare än så är det inte. Städning är inte nåt som kommer automatiskt, som

vissa kanske tror. Min mamma gjorde sitt bästa för att undvika att lära oss att städa, hon kunde ju inte städa, inte ett dugg. Hade aldrig lärt sig, hon heller.

FANNY: Hon kom från nån sorts överklassmiljö, eller?

ANITA: Nej, ja ... En professorsfamilj. Men framför allt så tror jag ... Hon var ju författare, och jag tror att hon insåg att om jag ger mig i kast med det här, då kommer jag att bli fast. Så hon undvek det. Hon lagade jättegod mat och sånt, men hon var hopplös på att städa. Jag brukar beskriva det som att hon är den enda människan jag känner som kan ta ett rent glas och stoppa ner det i rent vatten och upp kommer ett flottigt glas. (skratt)

FANNY: Så om du jämför med din mamma är du lite bättre på att städa?

ANITA: Ja, mycket, mycket bättre. Men det säger ju inte så mycket. (...) Det jag har ärvt från mamma är hennes tilltro till att tekniken kan lösa allting. Hon köpte alltid hushållsapparater av alla de sorter. Problemet med städning är ju att det kräver en vidhängande människa. Nu finns såna där städrobotar som en vän till mig faktiskt har skaffat och är jätteförtjust i. Men i princip så kräver det en vidhängande människa.

I likhet med tidigare berättelser beskriver Anita städningen som en praktik traderad på mödernet. Skillnaden mellan henne, Ingrid och Iris är att hon helt enkelt fått lära sig att hålla sig undan och låta bli. Som tillhörande en övre borgarklass kunde Anitas mamma förmodligen anlita andra för de grövre städsysslorna i hemmet. Men hon löste också den potentiella kvinnofälla som städningen hotade att försätta henne i genom att helt enkelt låta hemmet gro igen. Hellre det än att göra avkall på sitt arbete som författare. Så kommer det sig att dottern Anita, inom ramen för sitt engagemang i sjuttitioalets vänster-

och kvinnorörelse, startar en studiecirkel för att helt enkelt lära sig den »otalade« kunskapen knuten till klass och kön. Det gick nämligen, som hon beskriver det, en osynlig gräns mellan de som hade och de som inte hade handlaget – en gräns hon upplevde som tydligt klasskodad. Helga, en äldre kvinna som städat mycket i sina dar, erbjöd sig att komma hem till Anita för att visa henne hur det skulle gå till.

ANITA: Och hit kom hon och där hade jag mina dammsugare och mina... mirakeltrasor kanske inte fanns, men märkvärdiga rengöringsmedel och allting. Och Helga bara tittade på oss och sa: »Har du en hink och en borste?« Jo, det kunde jag väl leta fram. »Och så börjar man med ett hörn«, sa hon, »och sen fortsätter man.« Vi kom inte igenom det här rummet på en dag, det tror jag inte, men som hon jobbade. Systematiskt. Man börjar i ett hörn och så håller man på tills det är rent och så går man till nästa. Så det var väldigt lärorikt och jag var dödstrött. Hon var ju mycket äldre än jag, men nej då, hon högg i.

Anitas beskrivning av sin relation till städning är intressant att ställa bredvid Iris. Bådas berättelser synliggör, från olika utgångspunkter, den intima koppling mellan klass och kön som städningens praktik utgör. Medan Anita irriterar sig på att hon, som kvinna, på förhand förväntas kunna handlaget, får Iris något strävt i rösten när hon talar om bortskämda bohemer som inte tycks låsta vid smutsens förbannelse. Anita kämpar med en nedärvd oförmåga att utföra det jobb som i kvinnoled syns vara ett naturligt arv. Iris har, i sin tur, en nedärvd ilska över den klassbaserade ojämlikhet som synliggörs genom olika kvinnors relation till smutsen och renligheten. Genom Iris och Anitas berättelser får vi således syn på hur städning blir en

ingång till att förstå hur genus levs i kvinnoled. Vi får också en aning om hur genus formas och bestäms i relation till klass – hur klassspecifika erfarenheter av städande traderas över tid genom genuskodade kroppar.

Rasifierade erfarenheter

Att klass, i en globaliserad värld, är en kategori genomsyrad av föreställningar om hudfärg (vad som inom antirasistisk forskning brukar benämnas rasifiering) blir i sin tur synligt i intervjun med Claudia, en kvinna i trettioårsåldern som lever ensam med två tonårsdöttrar.¹² Claudia, som kom till Sverige från Colombia för några år sedan, beskriver hur hon lärt sig att städa först i Sverige. Under sin barndom på den colombianska landsbygden städade hon inte särskilt mycket vad hon kan minnas, möjligen sopade hon golvet då och då i hemmet. Väl i Sverige, där hon fick arbete i en städfirma, blev hon emellertid varse att städning var något hon mer eller mindre förväntades kunna automatiskt.

CLAUDIA: Första dagen på jobbet, jag var lite osäker på vad jag skulle göra så jag frågade chefen vem som skulle visa mig. Du gör som du vet, sa han. Men jag visste ju inte. I Colombia hade jag aldrig använt en dammsugare, jag hade aldrig använt en mopp. Kanske dammat, men inte moppat eller tvättat ett golv.

FANNY: Han trodde det satt i dina gener.

CLAUDIA: Ja, just det. Men det var en gumma, en gammal gumma som kommer från Chile. Hon såg att jag inte visste nåt om städning och sa att jag skulle låtsas som att jag vet. Annars kanske jag förlorar jobbet. Du tvättar badrummet först, sa hon. När jag var inne i badrummet så: »Oh my god, vad ska jag göra?« Då visade den här kvinnan hur jag skulle göra. Hon sa att du måste

ta den trasan och det medlet och blanda med vatten. Ta svampen och skölj väggarna och badkaret och toaletten. Det var den kvinnan som visade mig hur man ska göra. Jag visste ingenting.

Claudias beskrivning är intressant ur flera aspekter. Genom migration och i mötet med det nya landet förväntas hon automatiskt, som rasifierad kvinna, inneha kunskaper som hon inte tidigare haft. På den nya platsen signalerar hennes kropp ett visst handlag som gör henne särskilt lämpad för städning – ett handlag hon helt enkelt snabbt får se till att skaffa sig om hon vill behålla sin möjliga försörjning. Rädningen blir en äldre kvinna med lång erfarenhet av branschen, som snabbt kommer till undsättning och lär ut det till synes självklara. Städning blir i detta exempel en praktik som visserligen traderas i kvinnoled, från en äldre kvinna till en yngre, en ställföreträdande mor till en fiktiv dotter om vi så vill. Samtidigt tydliggörs hur denna överföring är intimt förbunden med en rasifierad klassposition, knuten till migration (jfr Gavanoas, Tobio och Williams 2007, Kvist 2013).

Claudia, som numera trivs rätt bra med jobbet att städa villor i ett välbärgat område i staden där hon bor, berättar att hon fortfarande inte bryr sig om städningen hemmavid särskilt mycket.

FANNY: Hur ofta städar du hemma?

CLAUDIA: Åh ... (skratt) Jag kanske städar en gång i månaden. Kanske en gång varannan månad. (skratt)

FANNY: Så det är ganska stökigt hemma hos dig, eller?

CLAUDIA: Ja, mitt rum är jättestökigt. Det känns tråkigt att städa hela dagarna hos andra och sen städa hemma. Man orkar inte.

FANNY: Och hur är det med barnen, hjälper dom till?

CLAUDIA: Ja, dom hjälper till ibland. Dammsuger och moppar och torkar och så. Det är mest min äldre dotter som hjälper

mycket. Ibland brukar jag säga att dom inte behöver tvätta toaletterna, dom behöver inte göra som jag. Dom ska fokusera sig på att studera och sen få ett yrke och börja jobba. Men som min dotter säger: »Mamma, jag blir snart 16 år och om jag kan jobba deltid då, kan jag hjälpa dig att betala.«

FANNY: Så hon vill börja jobba med dig för att hjälpa till att försörja familjen?

CLAUDIA: Precis. Men det vill inte jag. Okej att jobba extra som kassörska eller barnvakt, men inte som städerska, säger jag.

FANNY: Varför då?

CLAUDIA: För stoltheten. Men också för att det är tröttsamt. Man är jättetrött i slutet av dagen. Jag skulle gärna vilja börja studera igen, men ...

FANNY: Men du orkar inte?

CLAUDIA: Jag orkar inte. Dom dagarna jag skulle gå till kvällsskolan slutade jag klockan fem på eftermiddagen. Och skolan börjar klockan sex. Och då är jag så trött att jag bara orkade gå hem och vila.

FANNY: Så du vill att dom ska skaffa sig ett jobb där man inte blir så trött.

CLAUDIA: Det vill jag. Om dom börjar jobba med att städa blir dom trötta och tappar lusten att fortsätta studera. Det vill jag inte. Så det är bättre att dom inte städar.

För Claudia blir städningen i hemmet något hon varken orkar eller vill prioritera. Hon är för trött vid dagens slut och har ingen lust att fortsätta städa när hon väl är hemma. Ibland hjälper döttrarna till, men mestadels får hemmet vara ostädat. Hellre det, resonerar Claudia, än att de blir utmattade och inte orkar med skolan. Hon vill helt enkelt inte lägga alltför mycket börda på de redan arbetstygda barnen.

Men ambivalensen inför döttrarnas eventuella städinsatser måste också förstås mot bakgrund av hennes egna erfarenheter som rasifierad kvinna med migrantbakgrund. Att inte lära ut alltför mycket av sina städkunskaper eller uppmuntra döttrarna att ta extrajobb på städfirman – att mer eller mindre undanhålla dem kunskap på städområdet – blir ett sätt för Claudia att möjliggöra andra riktningar för sina döttrar än den klass-, ras-, och genusmässigt förväntade. På samma sätt som hon själv var tvungen att lära sig att bli vad hon förväntades vara i det nya landet, kan hon – möjligen – »avlära« sina döttrar detsamma. Så blir städning en praktik som på intrikata sätt traderas i kvinnoled genomsyrade av såväl klass som rasifiering.

Kvinnan, lusten och smutsen

Jag ska nu uppehålla mig vid ytterligare en aspekt, som till synes inte uttryckligen har med städning att göra – nämligen sexualitet. Det krav på ordning och renhet som historiskt har ålagts kvinnor, är nämligen intimt kopplat till föreställningar inte bara om klass utan även om kvinnor som potentiellt orena.

Som jag beskrev i inledningen har kvinnan, genom tiderna, associerats med natur och kroppslighet och därmed även med en potentiellt farlig och förgörande orenhet, ofta artikulerad som sexualitet (Lloyd 1984). Samtidigt har hennes uppgift varit att upprätthålla moralisk och fysisk renhet, för sig själv och sin potentiella familj (Berner 1996, Morley 2000, Solheim 2005). Kvinnlighet har således historiskt definierats delvis av hur kvinnan hanterar smuts och kvinnors städning kan i sin tur betraktas som en syssla som bildar ramverk för synen på deras sexualitet (McHugh 1997).

Frågan är hur dessa historiska föreställningar används och

begripliggörs i intervjupersonernas beskrivningar av sin städning. Signalerar det städade hemmet – och den städande kvinnan – fortfarande respektabilitet och renhet? För att kunna diskutera detta närmre tar jag min utgångspunkt i en intervju med Kristina, en frånskild kvinna i femtioårsåldern som lever ensam med två barn. Kristina beskriver hur hon alltsedan barndomen känt sig okvinnlig, en känsla hon delvis kopplar till sitt ointresse för och sin oförmåga att hålla ordning på saker och ting.

KRISTINA: Jag tycker nog att jag inte riktigt är såsom förväntas. Alltså, jag är inte den där svärmorsdrömmen. En klassisk kvinna ska vara duktigare på att städa än vad jag är. Man ska nog inte vara så här stökig.

FANNY: Hur känns det då?

KRISTINA: Nu känner jag mig bekväm, men jag har inte alltid varit det. Jag har haft ett ideal av att vara mer ... Både lite mer ordentlig och lite mer sval och ta lite mindre plats. Alltså allt det här som är nån slags kvinnlighet. Jag tar ganska mycket plats, är rätt bullrig, kan inte städa och är jävligt kaotisk.

FANNY: Känner du dig mindre attraktiv som kvinna i relation till män eller är det bara att du inte varit lika bekväm i kvinnorollen?

KRISTINA: Jag kan nog också tycka att jag blir mindre attraktiv. Framför allt tyckte. Nu tänker jag inte riktigt på samma sätt. Nu är jag mycket mera en hel individ. Men jag har absolut tyckt så, att jag varit för lång, varit för stor. Framför allt det här med att ta för mycket plats och inte vara den som följer. Det är min bild av en kvinna, om man ser till nån slags ideal. Nej, det är inte min bild av en kvinna, det är fel att säga, absolut. Egentligen kan jag tycka att det är tvärtom. Att det är otroligt mycket styrka i många kvinnor. Men ändå finns det här idealet kvar på nåt kon-

stigt sätt. Så jag önskar ibland att man bara hade tyckt att »men gud, det här är helt okej!« Men jag har mest känt mig lite fel.

FANNY: Har det alltid varit så?

KRISTINA: Det vet jag inte, det är svårt att säga när det där började. Men det är nog tidigt, det var nåt år när alla växte kommer jag ihåg, och jag hade träskor på mig, i augusti när man började skolan och jag var precis lika lång som alla killar. Kan det ha varit i åttan? Det börjar tidigt. Men ingenting som jag hade nåt språk för. Det var i skolan också, jag räckte upp handen för mycket. Och jag hade stökigt i bänken. Ja, jag hade extremt stökigt överallt egentligen. Stökigt i ryggsäcken, jag hade alltid kompisar som hjälpte mig med det där. Min bästa kompis var världens mest ordentliga, Anna-Karin. Så hon höll alltid ordning på mig, hämtade nycklar och så.

FANNY: Men när du träffade din ex-man, då var han förtjust i just det, eller?

KRISTINA: Mmm... En kille jag träffade innan tyckte också att det var så otroligt charmigt att jag var så, att jag hade så lite koll liksom. Eller inte lite koll, men att jag valde det som var roligt framför det som jag borde göra. Att bara bejaka... Min ex-man vill liksom alltid först diska undan och sen ha sex ungefär. Medan jag alltid har tänkt tvärtom, att det andra kan vänta.

Kristina beskriver känslan av att inte kunna hålla ordning enligt genuskodade förväntningar. Hon har, som hon minns det, alltid varit stökig och därför också känt sig okvinnlig. Den eftersträvarsvärda kvinnan beskrivs som någon som är lagom stor, tar lagom mycket plats, har städad i skolbänken och ordning på sina saker.

Det kvinnoideal Kristina målar fram kan historiskt lokaliseras till borgerlighetens framväxt under 1700- och 1800-talen

(Frykman och Löfgren 1979, Bjurman 1998, Skeggs 1997). Det är under denna tidsepok som den ideala kvinnan ur borgarklassen, förutom att presentera ett tilldragande yttre, förväntas inneha dygder som måttfullhet, kontroll, omsorg och – inte minst – ordningsamhet. I min studie av genusskapande bland tonårstjejer i oo-talets Sverige kunde liknande mönster skönjas (Ambjörnsson 2004). Den normativa kvinnlighet som tonårstjejjerna förhöll sig till kunde beskrivas som bestående av en mjuk och kontrollerad måttfullhet där små rörelser, behärskat minspel och ordning på skolböckerna premierades. Trots att genusnormer förskjuts över tid – inte minst sådana som omfattar kvinnor – tycks alltså de kroppsliga dispositioner och känslöstrukturer som kan knytas till det borgerliga kvinnoidealet synnerligen seglivade.

Studien av tonårstjejer visade också hur den normativa kvinnligheten konstrueras inom ramarna för en heteronormativ ordning, där gångbarheten på den heterosexuella begärsmarknaden är av central betydelse (se Butler 1990). Det framstod helt enkelt som avgörande för tonårstjejjernas genusskapande att uppfattas som attraktiva i killarnas ögon, alldeles oavsett om de själva var intresserade av någon heterosexuell relation eller ej. På så sätt var genusskapandet intimt sammanlänkat med görandet och iscensättandet av en specifik sexualitet.

Kopplingen mellan genus och sexualitet är, som synes, central även i Kristinas berättelse. Det kvinnoideal hon jämför sig med beskrivs i termer av svärmorsdröm. Själv upplever hon sig som alltför rörig, stökig och lustinriktad för att helt och hållet passera. Det är alltså inte enbart som kvinna hon gör sig omöjlig genom sin röra, utan även som heterosexuellt begärsobjekt – det vill säga som en potentiell heterosexuell hustru.

Intressant i sammanhanget är att den heteronormativitet

Kristina försöker rymmas inom formuleras som en relation kvinnor emellan. Det är den potentiella makens mamma som hon, genom sitt stök, tror sig misslyckas imponera på: svärmodern, snarare än möjliga pojkvänner, som får spela rollen som respektabilitetens väktare. Trots att tidigare pojkvänner sägs ha uppskattat just hennes lustinriktade driv, blir det tydligt att den heterosexuellt gångbara kvinnopositionen har en specifik relation till sex. Denna kvinna är inte, anar vi, en person som har sex först och låter disken vänta. Snarare är hon någon med städat beteende och ordning och reda i skolväskan – en kvinna att gifta bort sonen med. På denna väg knyts ordnandet och den städade uppenbarelsen samman med en viss typ av respektabel heterosexualitet, traderad och inte minst kontrollerad i kvinnoled.

Respektabilitet är mycket riktigt, som bland andra Beverley Skeggs har beskrivit (1997), en central beståndsdel i det borgerliga kvinnoideal som växer fram under 1800-talet. Genom att bete sig på rätt sätt kunde den som innehade rätt sorts klassmässiga position erhålla status som respektabel (heterosexuell) kvinna. I Kristinas resonemang ser vi också hur hennes stökighet i omgivningens ögon tycks signalera en annan form av sexualitet än den respektabla. Genom att låta disken vänta framstår hon som lustdriven, livsbejakande och spontan, något som blir avundsvärt i vissas ögon men samtidigt riskerar att förpassa henne till kvinnlighetens periferi. Än mer hårdtaget: genom att visa sig »ostädat« sexuell, upplever hon sig mindre attraktiv på den heteronormativa begärsmarknaden.

Mamman, dottern och snusket

Detta är en möjlig tolkning av Kristinas berättelse, en tolkning som i mångt och mycket följer hennes egen förståelse av sin upp-

växt. Idag, får vi känslan, är Kristina delvis en annan, en person som lättare ser begränsande mönster och därför också kan hålla en kritisk distans. Hon är äldre, tiden är en annan, kvinnors situation har förändrats – och så även synen på den kvinna som inte med hull och hår investerar i att skapa ett välstädat hem.

En annan möjlighet är att dröja vid den ambivalens Kristina fortfarande uttrycker när hon beskriver kvinnoidealet hon växt upp med. Trots att hon under samtalets gång hejdar sig och konstaterar att hon tycker att kvinnor huvudsakligen är starka snarare än väna och milda, har hon svårt att helt värja sig mot det kvinnoideal hon förpassar till en tydligt lokaliserad dåtid.

Ett sätt att komma åt dessa normers seglivade strukturer är, som jag tidigare föreslagit, att förstå dem i termer av temporalitet. På liknande sätt som jag resonerade kring Ingrid och Iris berättelser, vill jag därför fördjupa mig i Kristinas kast mellan då- och nutid, samtida kroppar och gårdagens. Så, tänker jag mig, synliggörs hur en traderad kvinnlighet tar form genom städandets praktik och både väver samman och skapar åtskillnad mellan kvinnokroppar över tid.

KRISTINA: Mamma gjorde ju inget annat än att städa, det var hela hennes existens. Hon städade ju jämt, hon var pedant. Mitt enda minne från mamma är liksom att hon städade. Jag har tänkt på att det kanske är genetiskt hur man är, att det ligger ganska nära ens personlighet. Att det där är någonting ganska grundläggande. Mamma berättar fortfarande om stunder där jag bara satt och drömde mig bort, eller inte prioriterade städning. Det har inte varit en viktig grej, att ha ordning omkring mig liksom. Det har alltid varit så att jag har sprungit runt och letat efter saker. Och inte tyckt att det där med att ha det fint omkring sig har varit så viktigt.

FANNY: Är det en sorg du känner, att hon tittar på dig med någon form av ... inte helt kärleksfullt.

KRISTINA: Ja, det är det nog. Så är det absolut. Att det är tråkigt också att inte kunna ... Nu när hon är så pass gammal är det väldigt, väldigt tråkigt för jag kan inte heller hjälpa henne, eftersom jag gör allt på ett annat sätt. Så var ju pappa också så, väldigt smutsig. Och föll för en kvinna som luktade svett, för det tyckte han var himla sexigt.

FANNY: Föll han för en annan kvinna?

KRISTINA: Ja, just det. Hon var så här, hon bejakade sin ... Och han levde ut alla sina ... Han lagade god mat, spenderade alla pengar och blev skuldsatt och det var verkligen en historia där han levde ut. Han kunde inte ta hand om pengar.

FANNY: Var han alltid sån, eller?

KRISTINA: Ja, mamma höll liksom i pengarna. Pappa kunde inte hålla i pengar. Och han var ganska excentrisk. Och sen när dom skilde sig så träffade han en lika excentrisk kvinna. Jag var tio år då. Och mamma var den som höll ihop allt. Hon trodde aldrig att hon skulle bli lämnad och så lämnar han. Han flyttade utomlands och bodde i olika gamla hus, väldigt, väldigt skitigt.

FANNY: Men tror du att hon associerar dig med honom, eller?

KRISTINA: Ja, otroligt mycket. Att jag har mycket av det där i mig. Mina systrar har blivit mycket bättre, dom har det här organiserandet. Dom gillar verkligen att ha ordning och reda. Sen kan dom tycka att det är lite roligt och häftigt, ungefär som att bara för att jag är bohemisk så har jag en annan förmåga att njuta av livet. Ibland säger dom »tänk om jag vore lite mer som Kristina, hur skulle jag se det då? Om jag bara skulle låta det vara, lite så där ...« (skratt) Ungefär som att saker och ting går lättare då. Men så är det inte alls! Det finns faktiskt en romantiserad bild av bohemien.

FANNY: Fast samtidigt beskriver du det som att det finns nåt mer livsbejakande i det där, att inte hålla på...

KRISTINA: Ja, att prioritera lust, ja. Jag drömmer ibland om att träffa nån som är lite mer sån, som bara bejakar lusten framför plikten hela tiden.

FANNY: Som din pappa gjorde?

KRISTINA: Ja, precis. (skratt) Men tänk vad hemskt det kanske skulle vara. Jättejobbigt att ha en sån.

FANNY: Har du identifierat dig med honom eller har du mer tagit avstånd?

KRISTINA: Jag växte inte upp med honom alls, men eftersom jag har vissa sidor som är väldigt lika honom så har det blivit förstärkt. Eftersom han var frånvarande så har också myten om hur pappa levde förstärkts. Mot slutet, när han dog, det såg ut som en knarkarkvart. Man kan nästan inte föreställa sig hur det såg ut. Han hade blivit lämnad av den där kvinnan han levde med, så han var ensam och övergiven. Hade skrivit huset på henne så han hade inga stålar. Hela historien var ganska hemsk och jag och min ex-man åkte dit för att hjälpa honom. Och det var så himla illa. Han drack en del och när vi kom in i rummet och det ligger så här mycket damm, det är piptobak överallt, det ligger dunkar med vin runtom hela sängen. Det var så skitigt. Och då gjorde vi en kupp. Pappa var inte hemma, så vi började dammsuga där, bara av kärlek till honom. Så kommer han hem och bara skriker åt mig att »det fanns en orsak till att jag skilde mig från din mamma och det var för att hon städade jämt«. Och han tyckte att det var jätteobehagligt att jag hade kommit in där och dammsugit. Då tog jag inte åt mig så mycket, jag tyckte att hela grejen var ganska... vi städade över huvud taget väldigt mycket åt honom när vi kom ner där på slutet. Och när han dog, det var tragiskt, det var riktigt, riktigt...

FANNY: Oj. Och var nånstans befann sig din mamma i allt det här?

KRISTINA: Ja du... När pappa drog så blev ju vi hennes enda upp-gift, att ta hand om oss och att ta hand om hemmet. För henne är familjen, det är det man går in i, eller det som är prio ett. Och det tycker hon också att vi ska göra. Hon tycker att jag pratar alldeles för mycket om mitt jobb och borde vara mycket mera den där kvinnan som finns till för mina barn. Så hon skapar väldigt mycket skuld hos oss systrar. Hon träffade aldrig nån ny man och träffar väldigt, väldigt sällan egna vänner, bara oss. Och det är liksom ganska tungt att gå runt och bära på det, utan att man riktigt vet vad det är man bär på. Man tycker synd om henne. I vår relation är städningen en ganska avgörande grej. Men det är inte bara städningen, städningen som symbol för hur vi står ut med kaos. Alltså: vad blir jag i närheten av henne? Jo, jag skapar extremt mycket kaos, för jag gör saker på ett annorlunda sätt.

FANNY: Jag tänker på det där med att hon verkar associera er med pappans svek...

KRISTINA: Han var en sån kvinnokarl. Så det ligger väl också i allt det här, att inte stå för dom rätta värderingarna och göra bara det man känner för och ... gå på lusten. Är man ansvarslös om man bara går på lust? Så det är en jävla intressant soppa, kan man ju säga. Som handlar om städning.

FANNY: Ja, ordning och reda.

KRISTINA: Ja, ordning och reda och vad som är en ansvarstagan-de individ. När hon var barnvakt en gång hos oss satt hon och tittade på en sån där gammal stol som jag hade fått ärva av min farmor, min pappas mamma, och den var ganska så här ... lite håll i. Så kommer jag hem, och vi bodde i en fin gammal lägen-het, och hon säger så här: »Jag tycker att det här är ett lopphe-m«, säger hon. Får hon säga så, liksom? Ett lopphe-m!?(skratt)

FANNY: (skratt)

KRISTINA: Vem som helst som kommer hem till mig säger att det är ett jättefint hem. Nähädå, det här ser loppigt ut.

FANNY: Var det stolen eller?

KRISTINA: Ja! (skratt) Den var loppig och mitt hem var loppigt. Och det där finns så klart i mig.

FANNY: Hur känns det då?

KRISTINA: Det känns jättejobbigt. Jättejobbigt. Jag kan till och med känna – det sa jag till syrran – jag tror inte att jag kommer att klara av ... Vi har ett projekt med en sommarstuga som är mammas, men som hon inte kommer kunna vara i. Och vi tänkte kanske ha kvar den mellan syskonen, det är ett himla fint ställe. Men i våras kom jag fram till att jag inte tror det kommer funka, för att jag känner mig så loppig i förhållande till Karin, min storasyster. Jag orkar inte, orkar inte ligga och skura golvet. Du skulle bara se hur det ser ut, en liten sommarstuga. Det är så fint, min ex-man sa att »gud, man måste i princip städa i två dygn, det är ingen idé att åka ut över en helg«. För det är verkligen så, spotless. Dom tycker att lägsta nivån är här och jag tycker att lägsta nivån är här. Då går det inte att samsas liksom. Dom har svårt att förstå mitt perspektiv, i vilket fall inte Karin som är den som bestämmer. Så vi köpte en egen stuga. Vi tänkte att det inte går, vi kan inte vara i stugan tillsammans.

Liksom i de tidigare berättelserna ser vi hur Kristinas städning handlar lika mycket om andra människor och tider, som om henne själv här och nu. I centrum för beskrivningen står mamman, med sin frustration, övergivenhet och återhållna ilska. Mamman, som ensam ansvarar för att fyra barn ska uppfostras till rekorderliga individer med koll på ordning och reda, sedlighet och ekonomi. Mamman, vars minutiösa kontroll och idoga

städande kanske i den bästa av världar kan tvätta bort det skamfyllda i att bli övergiven av en man som föredrar svettiga, röriga, sexuella kvinnor framför familj och barn.

Här finns även en utsvävande, svekfull, livsbejakande pappa, som lämnar hus och hem för ett liv i stök och förmodad njutning någon annanstans. Och här finns en liten flicka, vars växande kropp och svårighet att hålla ordning på sin gymmapåse lätt tolkas som en förebådan om kommande katastrofer.

I förstone kan vi konstatera att vi har att göra med ett familjedrama, tillspetsat på sitt sätt, men förmodligen ingen ovanlighet. I detta drama fungerar städning som en (synnerligen förkroppsligad) metafor för normalitet och kontinuitet, men också för den smått fantasilösa grå vardagen, där rätt ska vara rätt och var sak har sin plats. Oreda och slarv får följaktligen symbolisera brott och kaos och en potentiellt hotande avgrund. Slarvet och smutsen blir också, som vi ser, en hotande sexuell lättja.

Genom sin oförmåga att hålla ordning på sina saker blir Kristina positionerad som annorlunda än mamman och resten av syskonskaran. Hon beskrivs som loppig, lustdriven och omöjlig att forma – och därigenom också som okvinnlig. Hennes kropp blir helt enkelt ett med pappans påstått sexuellt omätliga.

När hon emellertid, inför pappans förestående död, söker upp honom i hans röriga, smutsiga hem och försöker hjälpa honom att städa undan en smula, blir hennes kropp ofelbart en annan: mammans ständigt städande kvinnokropp. Och istället för att vara tacksam över att dottern tagit sig hela vägen för att hjälpa honom att få ordning på sitt liv, skriker han åt henne att sluta – att hans äktenskap fallerat på grund av just detta: kvinnans ständiga städande. Sålunda ser vi hur städandets praktik,

genom en pågående rörelse av kroppar över tid, skapar ett intrikat mönster av såväl genus som sexualitet.

Städningens heteronormativa livslinje

Kristinas berättelse vittnar om hur en (påstådd) oförmåga att hålla ordning på sina saker placerar henne i kvinnlighetens periferi. Genom att associeras med en slarvig, sexuellt utlevande pappa blir hon i det närmaste att betrakta som en genusmässig anomali: rörig, lustdriven, karriärinriktad och sexuell. Denna position får henne, som vi ser, att känna sig inte bara misslyckad, utan också som en krånglig familjemedlem. Hon väljer till och med att köpa en egen sommarstuga hellre än att dela med mamman och syskonen. På så sätt blir hennes oreda något som liksom driver henne bort från familjen, slakten och sammanhanget. Hon blir ett brott i kontinuiteten, i den heteronormativa livslinjen om vi så vill.

Om jag tidigare använt mig av forskare som Sara Ahmed, Elisabeth Freeman och Fanny Söderbäck för att resonera kring hur normer reproduceras genom kroppar över tid, vill jag här fördjupa mig ytterligare i hur dessa är kopplade till en normativ heterosexualitet, något vi kan kalla en heteronormativ livslinje. Med inspiration i Judith/Jack Halberstam (2005) skulle den heteronormativa livslinjen kunna beskrivas som ett antal hållplatser som individen förväntas passera på sin väg i livet för att framstå som normal och begriplig, lycklig och lyckad (jfr Krekula et al 2005, Ambjörnsson och Jönsson 2010). I vårt samhälle kan det handla om att, som kvinna, skaffa en partner av motsatt kön i mitten av tjugooårsåldern, gifta sig vid trettio, därefter föda (förslagsvis två) barn, administrera livspusslet av arbete och omvårdnad tills barnen flyttar hemifrån och sedan längta efter

barnbarnen (jfr Ambjörnsson och Bromseth 2010). Som läsaren säkert noterar är denna förväntade livslinje tydligt sammanvävd med den ideala heterosexuella kärnfamiljen. Att skapa en familj och sätta barn till världen anses som en av höjdpunkterna, något som i sin tur skapar mening och riktning åt det liv som levs, huvudsakligen för att livet får en »framtid« genom barnet.

I Kristinas berättelse anar vi emellertid att det krävs mer än familj och barn för att den heteronormativa livslinjen ska uppfattas som fullbordad. För att reproducera ordningen på rätt sätt behövs också en form av städad framtoning, en förmåga att som kvinna prioritera rätt saker i livet: barnen, hemmet, ordningen och dammtussarna bakom elementen. Att helt enkelt hålla smutsen och förfallet stången. Kanske är det i denna dager vi ska förstå det faktum att Kristina, i intervjun om sina städvanor, framför allt beskriver sig som motsatsen till en svärmorsdröm. Hennes oförmåga att städa enligt gängse standard får henne inte enbart att känna sig som en stökig och lustdriven person, utan också som en mindre attraktiv svärdotter – en kvinna som omöjligen kan föra släktet vidare med varm och omsorgsfull hand. På så sätt förutsätter den heteronormativa livslinjen ett visst mått av ordning och reda, liksom ett omsorgsfullt städande bär ett möjligt löfte om ett lyckat familjeprojekt.

Måste homosexuella städa?

Flera av de kvinnor jag intervjuat beskriver liknande rörelser som den Kristina ger uttryck för: hur en oförmåga eller ovilja att städa på »rätt sätt« för dem bort från den normativa kvinnlighetens kärna och således även bort från en heteronormativ livslinje. Så resonerar exempelvis Ditte, som är drygt trettio år och lever med en kvinna och två barn. När

Ditte försöker ringa in sin mammas uppenbara problem med sin dotters sätt att leva sker det både i termer av smuts och avvikande sexualitet.

DITTE: Lesbisk bohemisk. Så tror jag det kan sammanfattas. Fast mest handlar det ju om oron. Hon har alltid oroat sig så. För min kropp och min rygg och min framtid och allting. Oroat sig så för jävligt. Jag har varit väldigt annorlunda än hon, kastat mig ut, prövat nya saker. Så det är klart att hon som inte vet annat blir orolig. Men i stort sett har hon en väldig respekt för mitt liv. Hon förstår att vi måste leva i en smutsig stuga på sommaren, att vi prioriterar det. Men när jag kritiserar hennes liv, då kommer det. Och då tycker hon att vi lever osäkert med barnen i förhållande till elektriciteten, att det är smutsigt. Det blir liksom aldrig rent i den stugan. Den är gammal. Så hon tycker vi lever helt förkastligt lesbiskt bohemiskt. (skratt)

FANNY: Så det lesbiska är också smutsigt?

DITTE: Tydligen! Eller mer att vi lever friare kanske. Och jag som uppfattar att vi lever så ordningsamt och har såna rutiner. Och ibland kan hon nästan inte vara hos oss, hon har ju astma. Så ibland går det inte. Hon hostar och mår dåligt. Och det är väl en blandning av oro – och damm, då! Och så det lesbiska på nåt sätt.

FANNY: Och hur reagerar du på det?

DITTE: Jätteirriterad. Jätteirriterad.

FANNY: Kan du prata med henne om det?

DITTE: Nu dom sista åren har vi bara låtit det vara. Jag försöker ge henne förståelse. Men det är nåt väldigt krävande i det. Så jag städar alltid extra när hon kommer.

I Dittes beskrivning formuleras mammans potentiella missnöje med sin dotters sätt att leva i termer av oro. Det är Dittes

hälsa hon oroar sig för – och att barnen ska behöva växa upp i ett ostädat hem med lösa elkablar och dammråttor i hörnen. Den bristfälliga städningen knyts till ett okonventionellt leverne: lesbiskt bohemeri i kontrast till en respektabel heteronormativ livslinje. Dotterns livsval äventyrar inte bara hennes heder och rykte utan även barnens säkerhet. Brottet mot den heteronormativa livslinjen formuleras, och uppfattas, således som ett potentiellt brott mot framtida släkten.

Ett sista exempel på hur städning vävs samman med sexualitet, temporalitet och en heteronormativ livslinje hämtar jag från Ingela, en lesbisk kvinna i dryga femtioårsåldern.

FANNY: Hur såg städningen ut under din uppväxt?

INGELA: Det var en stor fråga. Jag tror att jag är homosexuell på grund av förhållningssättet till städning i familjen.

FANNY: Hur då?

INGELA: Jag växte upp med 30-talistföräldrar där arbetsfördelningen var solklar. Det var en brytningstid, så min mamma hatade alla hushållssysslor. Hatade verkligen.

FANNY: Hon var hemmafru, eller?

INGELA: Nej, hon var ju inte det, hon jobbade som sjuksköterska. Hon jobbade halvtid och hade två barn som dessutom kom med nåt års mellanrum bara. Men det var verkligen ... Hon klagade högljutt och mycket och hela tiden. I olika typer av ramsor, så här: »städa, städa, städa, plocka, plocka, plocka, damma, damma, damma, fy fan. Skaffa aldrig barn. Gift dig inte. Då får du hålla på så här och städa, städa, städa, damma, damma, damma, plocka, plocka, plocka.«

FANNY: Var det så?

INGELA: Ja. (skratt)

FANNY: Sa hon det även när ni var där och hörde?

INGELA: Ja, oh ja. Och pappa, han drack grogg och tittade på tipsextra. Det var på den nivån.

FANNY: Under tiden som hon ...

INGELA: Under tiden som hon gick där och klagade och dängde i saker och gärna drog dammsugaren framför fötterna på en i nåt slags ganska stort martyrskap, tror jag man kan säga. Om man då som barn fick välja vem man skulle identifiera sig med så ville man inte vara den som plocka, plocka, plocka, om du förstår. Stå och damma, damma, damma. Hon kunde komma hem från jobbet och se sig omkring och säga: »det är så skitigt, så det är så skitigt, så jag vet inte hur skitigt det är!« Ja, henne ville man inte vara, för det var inte roligt att hålla på sådär. Så jag vägrade att göra allt hushållsarbete, utan gjorde sånt i trädgården i stället. Det blev min bror som fick dammsuga och hjälpa mamma hemma. För honom var det inte så laddat, han var ju inte sån. Han skulle inte bli *hon* ändå.

FANNY: Och hur blev det då? Hur har du det med ordningen och städningen?

INGELA: Äh! Jag känner mig ofta väldigt konventionell och borgerlig. Jag borde vara mer bohemisk, jag har ju ett sånt yrke där man liksom ska vara lite så. Men jag vill att det ska vara ljust och fräscht.

FANNY: Som din mamma helt enkelt.

INGELA: Som min mamma. Usch! Men jag går inte runt och gör såna ramsor.

FANNY: Men du är arg när du städar?

INGELA: Ja, jag är på dåligt humör när jag städar. Självklart har det med det att göra.

FANNY: Du är helt enkelt rätt lik din mamma kan man säga.

INGELA: På den punkten, ja.

FANNY: Det du ville undvika som barn.

INGELA: Ja, tänk.

FANNY: Du blev homosexuell, men du kom inte undan städningen.

INGELA: Även homosexuella måste städa.

Genom Ingelas berättelse får vi syn på städning som en central aspekt av hur genus formas. Hennes något drastiska formulering, att hon blev homosexuell på grund av familjens förhållningssätt till städning, kan förstås mot bakgrund av förväntningarna på henne som flicka: att hålla sig inomhus och hjälpa sin mamma med hushållsarbetet. Men det kan också förstås som en konsekvens av mammans missnöje med sin livssituation som kvinna och mor i en heterosexuell kärnfamilj. Genom sina ilska ramsor och uttryckliga frustration formulerar mamman en uppmaning till sin dotter: »Skaffa aldrig barn. Gift dig inte. Då får du hålla på så här och städa, städa, städa, damma, damma, damma, plocka, plocka, plocka.«

Liksom i Dittes berättelse blir homosexualiteten här att förstå som ett brott mot den heteronormativa livslinjen – men ett möjligt välkommet sådant. Att undvika att reproducera ett heteronormativt familjescenario möjliggör ett undvikande av den martyrlika kvinnoposition mamman befinner sig i. Samtidigt är omsorgen om tingen, torkandet och dammandet, inget som Ingela kommer undan. Som hon krasst konstaterar måste även homosexuella städa.

Varför skurar kvinnor fortfarande toaletten?

Detta kapitel har kretsat kring hur det kommer sig att städning som syssla tycks ha ett så fast grepp om kvinnor. Varför skurar kvinnor *fortfarande* toaletten? Jag har närmast mig denna fråga

genom att fokusera på städning som en symboltyngd och synnerligen kroppslig praktik, där de möjliga svaren kan hämtas ur känslan av att dra en dammtrasa över skåpluckorna, njutningen i doften av ett nyskurat trägolv eller nödvändigheten i att för trettonde gången på en vecka torka bort klibbiga matrester under bordet. Genom att ta fasta på de kroppsliga erfarenheterna kan vi nämligen, som Söderbäck (2012) föreslår, hitta till andra sätt att förstå temporalitet. Snarare än en linjär sträcka från då till nutid synliggörs det levande lager av tid som tillvaron utgör – hur kroppar går i och ur varandra, över och mellan tider. Genom att undersöka hur städning som kroppslig praktik traderas i kvinnoled får vi således en större förståelse för sysslans existentiella grepp om kvinnor.

Kanske är det också något med just städningens kroppsliga praktik som alldeles särskilt aktualiserar andra tidsuppfattningar. Att städa innebär att hela tiden upprepa samma rörelser och sysslor, dag efter dag, vecka efter vecka, år efter år. Vi avlägsnar damm, torkar ytor rena från smuts och återställer saker till dess rätta platser. Nästa vecka gör vi detsamma, liksom veckan därpå. Inget läggs på hög och byggs upp, snarare betyder städningen i bästa fall en sorts återgång till status quo. Städningens temporalitet är således, per definition, cyklisk, repetitiv och reproductiv till sin form, snarare än linjär och produktiv.

När Söderbäck pläderar för att ett erkännande av kroppsliga erfarenheter pekar mot en annan syn på temporalitet, vill jag därför tillägga att detta kanske synliggörs extra tydligt i städningen. Genom berättelserna om städning får vi, vill jag påstå, en mer nyanserad förståelse för kontinuitet och förändring – och kanske således också för varför sysslan är så envetet genuskodad. För, som jag visat, är sällan den nyskurade spisen, dammet bakom böckerna i bokhyllan och det nedskitade

fönsterglasen enbart en fråga om sysslor som måste göras här och nu. Snarare kan de betyda alltifrån brutna livslinjer och skambelagd sexualitet till kvinno-solidaritet och klasskänsla. Framför allt har jag pekat på hur de reaktioner som städningen väcker måste förstås som ett kroppsligt, känslomässigt förhållningssätt till en uppgift så laddad med kulturell mening att den knappt går att uppfatta i egen rätt.

Städningen och jämställdheten

I förra kapitlet såg vi hur städning både som praktik och symbol är tydligt knuten till kvinnligt genus. Vi såg kroppar vävas samman över och mellan tider och bilda sega strukturer som får de intervjuade personerna att uppleva städningen som en symboltyngd, identitetsskapande och långt ifrån värdeneutral syssla. De män jag intervjuade beskrev däremot sällan städningen som så laddad. Samtalen med dem blev kortare, med färre utvecklingar och djupdykningar bakåt i historien. Städning tycktes helt enkelt inte beröra dem på samma sätt.

I samma stund som städningen blir en fråga om arbetsdelning i vardagen hettar det emellertid till även för männen. När sysslan ska fördelas mellan människor som lever tillsammans framträder den till och med som en av de viktigaste uppgifterna. Och när könsskillnad dessutom kommer in i bilden, liksom parbildning, blir frågan brännande.

Städning intar helt enkelt en central roll i diskussioner om jämställdhet mellan könen och i familjen. Kanske är det rent av så att jämställdhetens brännpunkt kan lokaliseras till just städningen; det vardagliga renhållningsarbete som sällan upplevs som särskilt belönande. Detta kapitel handlar om städningen och jämställdheten: om vilken roll städning spelar i skapandet av jämställdhet och ojämställdhet mellan könen. Mer specifikt vill jag fördjupa mig i de temporala aspekter av jämställdhet som aktualiseras genom vardagsstädning. Vems tid premieras

och värderas och vilken betydelse har tid i konstruktionerna av en jämställd städpraktik?

Att jämställdhet i hemmet formuleras som en jämbördig relation mellan man och kvinna, huvudsakligen inom en heterosexuell parrelation, är också av analytiskt intresse. Jämställdhet är inte bara ett ideal om lika fördelning, utan säger också något om *vilka* som ska dela lika. Jämställdhetsidealet gör därför något med hur vi tänker oss att livet bör levas, både vad gäller genus, sexualitet och samlevnadsform (se exempelvis Dahl 2005, Martinsson, Griffin och Giritli 2016). Definitionen och konstruktionen av jämställdhet i hemmet har också, som blir tydligt framöver, betydelse för andra maktrelationer, såsom exempelvis klass, ras och nationalitet – något jag ska visa kommer att inverka på vardagsstädningens praktik.

Den förhandlande familjen

Som jag tidigare nämnt finns det tydliga belägg för att kvinnor gör merparten av hushållssysslorna inom den heterosexuella samlevnadsformen. En hel del förändringar har visserligen skett de senaste decennierna. Under 1970-talet utförde kvinnor över 90 procent av det rutinartade hushållsarbetet (t. ex. städning) medan andelen 2010 har sjunkit till 64 procent (SOU 2014, s. 97f.). Under ett halvt sekel har mäns andel av hushållsarbetstiden således ökat markant. Framför allt beror denna förändring emellertid på att kvinnors tid i hemmet i stort sett har halverats.¹³ Den totala tid som hushåll ägnar åt hushållsarbete är alltså mindre idag än för fyrtio år sedan. Samtidigt arbetar kvinnor fortfarande ca 45 minuter mer än män per dag i hemmet (Boye 2009, SCB 2012). Tvätten, tätt följd av städning och matlagning, hör till de sysslor som är mest könsuppdelade

(SOU 2014, s. 98). Intressant att notera är att kvinnor lägger ner ungefär dubbelt så mycket tid i veckan på städning som män gör (SOU 2014, s. 107).

Det finns alltså tydliga, över tid återkommande, belägg för att kvinnor – idag liksom tidigare – gör merparten av det obetalda arbetet i hemmet.¹⁴ Undersökningar visar också att detta ofta är en källa till konflikter, missnöje och i vissa fall psykisk ohälsa (Boye 2010, Angelov m. fl. 2011, Harryson 2013). Samtidigt lever vi i en tid där denna ojämlika fördelning av betalt och obetalt arbete inte, som varit fallet tidigare i historien, ses som självklar och eftersträvansvärd (se t.ex. Björnberg och Kollind 2003, Roman 2004, Magnusson 2006). Den officiella jämställdhetsretoriken gör gällande att kvinnor och män bör dela på hemarbetet, ett mål som som exempelvis merparten av alla riksdagspartier ansluter sig till. Sverige och svenskarna berömmar sig om att vara ett av världens mest jämställda länder och hamnar också i topp i jämförande undersökningar om jämställdhet världen över.¹⁵ En studie gjord av Europeiska institutet för jämställdhet visar exempelvis att varannan svensk man arbetar med hushållsarbete varje dag, jämfört med snittet i EU som ligger på var fjärde man. En statligt sanktionerad norm om jämställdhet kolliderar emellertid trots allt med en verklighet där kvinnor (ännu) gör merparten av det obetalda hemarbetet, där städning är en viktig del.

För de flesta personer jag intervjuade var jämställdhetsaspekten synnerligen närvarande i diskussionerna om städning. Som allra tydligast var den emellertid bland de personer som levde (eller hade levt) i heterosexuella parrelationer. Många av dem tycktes också aktivt arbeta med att hitta en uppdelning som fungerade, där både mannen och kvinnan var nöjda. Och nöjd, för de flesta, innebar en någorlunda jämlik fördelning av arbetet. Detta resulterade i sin tur i ständiga för-

handlingar kring vad som är ett städat hem, vem som ska göra vad, när och hur (jfr Björnberg och Kollind 2003). Arbetet är visserligen fortfarande kvinnokodat, men bör i jämställdhetens namn delas av både mannen och kvinnan.

Åsa Lundqvist och Christine Roman (2003, s. 13ff.) talar om den »förhandlande familjen«, en sorts institutionaliserad individualism som successivt ersatt tidigare kärnfamiljsideal med fasta genuskodade roller och uppgifter. Dessutom har normerna kring städning förändrats sedan 1950-talets hemmafruideal satte standarden. Idag, menar exempelvis Rosie Cox (2011), har vi i mångt och mycket slopat de rutiner kring städning som tidigare var legio. Vi känner inte längre samma sociala tvång att städa efter ett förutbestämt mönster, vilket får tidigare etablerade begrepp som veckostädning, vårstädning, höststädning och julstädning att förefalla gammaldags och passé. Istället städar vi »efter behov«, i relation till »hur det känns« och när vi »har lust«. Lydia Martens föreslår, som jag tidigare nämnt, att vi har att göra med en ny kulturell städstandard som snarare baseras på estetik, synlighet och känsla än på att »tiden är inne för att göra jobbet«. De nya normerna innebär en viss frihet, men också en ständig osäkerhet: Har jag gjort tillräckligt? Är jag verkligen färdig? Är det snyggt nog? Och, inte minst: Vem bestämmer vad som är ett tillräckligt städat hem?

Denna historiskt specifika kontext skulle kunna beskrivas som en, med Thomas Ziehes (1986) begrepp, kulturell friställning och individualisering av själva städrutinerna. Samtidigt verkar idealet om att ha ett rent och snyggt hem kvarstå. Kvar är också genusedelningen av sysslan, något som verkar resultera i just ständiga förhandlingar.

Andreas, som levt tillsammans med Lydia i över tjugo år, beskriver hur deras nuvarande städvanor i hemmet bygger på en

successiv jämkning över tid. De första åren bråkade de rejält om ordning och reda och kläder på golvet.

ANDREAS: I början hade vi olika syn på det, det hade vi verkligen. Jag ville nog ha mer städat än Lydia. Men det hade bara att göra med, tror jag, att jag inte riktigt visste vad det innebar att ha väldigt fint städat, eftersom min mamma städade mycket. Jag trodde att det skötte sig självt. Jamen, nu överdriver jag... Men det var nog en ganska gammaldags syn på familjeförhållanden, skulle jag tro.

För Markus, som tidigare var gift med Kristina, framstår de ständiga förhandlingarna om städningen, eller tjafset som han beskriver det, som så arbetsamma att han njuter av att numera sköta allt själv.

MARKUS: Det var alltid en massa tjafs om vem som egentligen borde städa och så där. Och detta trots att vi hade städhjälp varannan vecka! Men varannan vecka så, ja, jag vet inte. Ja, man behöver ju städa mellan dom här städhjälpstillfällena också. Det var nog tjafset som var värst. Jag tyckte ju att det kanske borde ligga i hennes intresse också.

FANNY: Du tyckte du gjorde mer?

MARKUS: Ja, jag tror det. Fast jag vet inte om jag egentligen gjorde mer. Jag kanske tyckte att jag gjorde mer än vad jag gjorde. Det var ett ständigt pågående, ständigt dividerande om vem som skulle göra vad och vem som inte gjorde vad den skulle.

Ett sätt att hantera det Markus beskriver som det »ständiga dividerandet« blir att försöka skapa nya rutiner, gemensamt bestämda och anpassade efter parets behov. Så beskriver exempel-

vis Mary hur hon och hennes förra man försökte lösa problemet med städningen och jämställdheten.

MARY: Vi märkte ganska snabbt att om vi inte liksom institutionaliserade det eller organiserade det så blev det att jag städade mycket mer. Så då införde vi lördagsstädningar. Att »nu gör vi det tillsammans« och så höll man på kanske en, en och en halv timma. Och sen var tanken att man skulle försöka småplocka under veckan, men det gick väl sådär. Men storstädningen funkade just för att vi bestämde så. Men det där andra som är mer svårdefinierat, alltså småplock eller just det här att göra vackert, där var det väldigt traditionellt, liksom. Bara jag.

Medan Mary och hennes ex-man valde att införa gemensamma lördagsstädningar har Iris och hennes sambo försökt sig på att göra listor som successivt ska bockas av.

FANNY: Hur skulle du säga att ni har organiserat städningen? Om ni organiserar den?

IRIS: I början av vår relation hade vi långa listor med fördelning och ansvar för att det inte skulle bli att jag städade mer och han mindre. Men dom lyckades vi aldrig hålla vid liv så dom blev bara sorgliga. Jag har en här. Här har vi försökt nån gång. Det är alltid jag som gör listorna.

FANNY: Då står det »bottenvåningen: plocka, dammtorka, dammsuga, skura, vattna«. Övervåningen samma sak.

IRIS: Det här är alltså en rad uppgifter som måste göras hela tiden, hela tiden, hela tiden.

FANNY: »Badrummet, återvinning, tvätt, tvättstugan, hallen, garderob, stora förrådet, lilla förrådet, spisen och kaklet, mikron, cd-hyllan, vardagsrumsbordet, torka luckor, kylan, vec-

kohandla, rensa korgen, rensa hyllor, rensa skafferiet, ugnen, kryddhyllan, dvd-hyllan, bädda rent, klippa gräset, rensa ogräs, badrummet nere«. Sen så ser man vecka ...

IRIS: Då tänkte vi att här är en hop av uppgifter som alltid måste göras. För att vi skulle synliggöra vad vi gjorde. Du ser, vecka 18, då skrev jag upp vilka punkter jag hade gjort.

FANNY: Då hade du gjort 22, 12, 15 och 4. Det betyder; kryddhyllan, mikron, torka luckor och badrummet uppe. Och han hade plockat, dammsugit, vattnat på bottenvåningen och övervåningen. Men sen ser man att det mattas av där framåt sommaren. Hur kommer det sig? Blev det för krångligt?

IRIS: Vi brukar börja så här och så tycker vi att »äh vad skönt, då har vi tagit ett grepp om det«. Och sen så ...

FANNY: Är det du som tycker att det är skönt att ni har tagit ett grepp om det?

IRIS: Jag tror det, men jag tror att han också är för listor och ordning och sånt där i teorin. Sen är det svårare att följa upp det. Det räcker att nån börjar balla ur, då orkar inte den andra heller, för då blir det ännu deppigare att man faktiskt försöker. Det är inte i första hand för att komma åt obalans. Det finns med, men det är också för att få det gjort, kunna bocka av.

FANNY: Så det har havererat. Hur gör ni nu då?

IRIS: Egentligen tror jag att det går till så att vi städar båda två när jag får nog. Och då är det kanske framåt helgen. Och då delar vi upp lite grovt så att om jag tar övervåningen så tar du mellanvåningen. Och så gör vi precis bara vad vi orkar.

Iris, Mary, Markus och Andreas beskriver hur de, gemensamt med sina sambor, försökt systematisera de mödosamma och tråkiga uppgifter som hör till familjelivet, där städningen ofta är den minst eftertraktade. Försöken att undvika att falla till-

baka på tradition och inövade vanor vad gäller genus, rutiner och standard gör städandet till en ständig fråga om ordning och organisation, huvudsakligen centrerad kring tid. Ofta verkar det dessutom som om uppgjorda listor i sig blir en källa till bråk och besvikelser (jfr Magnusson 2006). Iris konstaterar att de på förhand gjorda scheman familjen har på skåpluckan snarast blir en sorglig påminnelse om något som aldrig realiserades. Vad hon hänvisar till är alla de små enskilda uppgifter som renhållandet av ett hem består av – som att dammsuga hallen, tvätta skåpluckorna, torka ur mikron och svabba badrumsgolvet. Att lyckas ta ett samlat grepp om detta svårgripbara, få kontroll och genomföra en gemensam plan. Kanske handlar känslan av uppgivenhet till syvende och sist om att moppandet och dammsugandet och plockandet i sig blir en symbol för ett gemensamt samliv, en bild av hur vi väljer att ta hand om och investera känslomässigt i det gemensamma.

Män som städar

Som jag tidigare varit inne på har den ideala (borgerliga) familjemodellen förändrats över tid. Om familjen under 1800- och stora delar av 1900-talen huvudsakligen tänktes vara en kombination av en hemcentrerad, hemarbetande kvinna och en förvärvsarbete man riktad mot offentligheten, utgörs dagens ideala heterosexuella kärnfamilj snarast av två familjeförsörjare med delvis gemensamt ansvar för hem och barn. Helene Aarseth (2011, s. 13), som undersökt levnadsformer bland heterosexuella medelklasspar i Norge, menar att det är denna »delvis jämställda familj« som växt fram som norm i de skandinaviska välfärdstaterna. Det moderna tvåsamma familjeprojektet är i denna bemärkelse inte längre entydigt könskomplementärt, utan

bygger idealt sett på individualiserade relationer, en gemensam samsyn och bådas lika rätt till egna livsprojekt.

Skillnaden liknar alltså den jag tidigare skissat kring städningens praktik – vi ser en ökad individualisering och kulturell friställning även på relationernas område (jfr t.ex. Bäck-Wiklund och Bergsten 1997, Johansson 2009). Med utgångspunkt i denna historiska omständighet frågar sig Aarseth hur familjeliv och arbetsdelning organiseras i den moderna heterosexuella, »delvis jämställda« familjen, där ansvarsområdena inte längre är givna och båda parter dessutom förväntas förverkliga sig själva (jfr Haavind 1985, Magnusson 2006). Hennes svar går via en undersökning av vad hon beskriver som individens emotionella investeringar. Aarseth menar nämligen att det gemensamma familjeprojektet i långt större utsträckning än tidigare bygger på känslomässig lust och motiveringar (jfr Björnberg och Kollind 2003, s. 87ff.). De gånger paren i hennes studie delar någorlunda lika på hemsysslorna är det för att motivationsformerna har ändrats, så att mannen känner ökad lust att inreda, laga mat, ta hand om barn och städa. Denna lust kan i sin tur delvis förklaras med en ökad intimisering och hemcentrering i kulturen i stort. I en värld av ökad kulturell friställning, lyder argumentet, blir investeringen i nära, känslomässiga relationer i det privata en ny form av självändamål (jfr Giddens 1992). Hemmet är emellertid inte, som exempelvis i 1800-talets borgarklass, enbart att förstå som en »känslomässig borg«. Snarare inbegriper familjens nya intimitetsformer andra kombinationer av kärlek, omsorg och självförverkligande, där jämlikhet, jämställdhet och individens möjlighet till självutveckling är centrala. På så sätt blir självutvecklingen en viktig källa till intimitet, liksom intimiteten blir en källa till självutveckling. Sätillvida, menar Aarseth, kan sökandet efter intimitet sägas bli det sekulära

samhällets »nya religion«, i vilken hemmet och investeringen i de nära relationerna spelar en central roll för både män och kvinnor.

Skulle då en förändring i motivation kunna förklara det engagemang i hem- och hushållsarbete som männen i min studie ger uttryck för? Till skillnad från sina pappor – och tidigare generationer av pappor före dem – beskriver de sig alla som långt mer investerade i såväl hem- som hushållssysslor, något som understöds av statistiken på området. Följer vi Aarseth skulle denna attitydförändring kunna tolkas som en vilja till intimitet och meningsfullhet i en värld kännetecknad av kulturell friställning. Samtidigt var det få av intervjupersonerna som beskrev städning som vare sig lustfylld eller särskilt meningsfull, trots att ett välstädat hem i mångas ögon är förutsättningen för trivsel och hemkänsla. Även om det kan vara skönt när jobbet väl är gjort, upplevdes städningen av de flesta som en påfallande otacksam och tråkig syssla.

Aarseths studie bekräftar också att städning mer sällan än annat hemarbete (såsom omsorg om barn, matlagning, renovering och trädgårdsarbete) var en källa till känslomässiga investeringar av positiv art. Snarare än lust och mening tycks motivet för att engagera sig i städningen kunna hänföras till en vilja att dela jämlikt på de sysslor som få upplever som de mer lustfyllda i samlivet. Joel, som sedan generationer tillbaka arbetar som bonde på egen gård, beskriver hur han genom sin sambo har blivit medveten om att städningen av hemmet är något de bör dela på. Av rättviseskäl, som han förklarar saken. Hon har ju ett jobb att sköta utanför hemmet och han har sitt med djuren och skogen och maskinerna. Skötseln av hemmet faller därför på dem båda, i rättvisans namn. »De flesta människor tycker ju inte att det är skitkul att städa, så man känner sig ju inte så snäll om man inte delar.«

Joel beskriver hur hans delaktighet i städandet skiljer sig från hur det var när han växte upp. Han säger sig inte minnas att pappan någonsin var med och städade hemmet. Allt hushållsarbete föll på mamman, som dessutom hade ett heltidsarbete i en ort några mil därifrån.

JOEL: Ja, hon tog ju allt. Dom såg det väl som att det han gjorde utomhus var jobb, det också. Det var väl aldrig snack om att han skulle arbeta inne, han var tvungen att göra sitt ute. Nånting måste han väl ha gjort med städningen, men jag kommer inte ihåg det alls. Jag har faktiskt inte pratat med honom om det heller. Det jag kommer ihåg var att mamma stod vid spisen och var ledsen över att vi barn inte hjälpte till mer. Och det förstår man ju såhär i efterhand.

Att ta sin beskärda del av det minst belönande av hushållssysslor är alltså ett viktigt motiv till de intervjuade männens städande. Intressant att notera är också att få av männen förklarar att de avskyr städning med samma självklara intensitet som vissa av kvinnorna. Flera av dem uttrycker sig dessutom påfallande diplomatiskt när de beskriver upplevelser av att göra mer än sin kvinnliga partner, såsom vi tidigare såg Markus svara när jag frågade honom om huruvida arbetsdelningen mellan honom och ex-partnern var skev: »Ja, jag tror det. Fast jag vet inte om jag egentligen gjorde mer. Jag kanske tyckte att jag gjorde mer än vad jag gjorde.«

Sammantaget framträder en bild av städning som en syssla män omöjligt kan avfärda som oviktig, förutsatt att de vill framstå som någorlunda jämställda. Eftersom städning sällan upplevs som belönande i sig, verkar det mest uppenbara motivet att göra sysslan vara rättvisa, i form av jämställdhet. Att visa

sig välvilligt inställd till att dela på ansvaret för städningen blir liktydigt med att inte vara manschauvinistisk, att solidariskt ta sin del av kakan.

Ett egenhändigt städat hem kan i vissa fall till och med vara ett sätt att visa sig värdig och trovärdig som förälder och pappa. Så kan åtminstone intervjun med Göran tolkas. Göran beskriver hur hans mamma alltid skött hushålls- och omsorgsarbetet i barndomshemmet. Hon var frånskild och de veckoslut Göran tillbringade hos den alltmer alkoholiserade fadern minns han som stökiga och smutsiga. Att undvika att bli en sådan fadersfigur efter den egna skilsmässan verkar ha varit vägledande för Görans vilja att alltid ha det rent och fint inför barnens ankomst.

GÖRAN: Jag tror det är nån slags stolthet som gör att jag vill att det ska se snyggt ut här. Jag har ju erfarenhet från farsan där det inte var så kul att vara som barn. För det såg för jävligt ut och var ostädat och disk i stora drivor och så där. Jag vill nog att ... Det ska liksom ge ett bra intryck av mig och mitt sätt sköta hemmet. Det är min plikt som pappa tänker jag.

Genom städpraktiker skapas sålunda en specifik sorts mansideal – en man som genom att han är positivt inställd till att dela på städningen framstår som både ansvarstagande och jämställd. Genom att jämföra sin egen inställning med tidigare generationer av män blir den samtida mannen just mer jämställd, men också mer modern och framsynt. Jämställdhet som motivationsform är nämligen inte enbart ett politiskt ideal, utan blir också en väsentlig del av konstruktionen av det moderna Sverige. På så sätt framstår den både som ett naturligt och oundvikligt led i utvecklingen mot det bättre. Denna aspekt av jämställdhetens temporalitet är något jag återkommer till senare i kapitlet.

Med blick för smuts

Som vi kan se tycks idealet om jämställdhet till viss del ha fått insatserna i hemmet att införlivas i den moderna svenska mannens motivationsform. Det är helt enkelt inte längre riktigt möjligt att, som modern man, propa på att komma undan det tråkiga städandet. Samtidigt visar alltså statistiken fortfarande på skillnader mellan mäns och kvinnors insatser i hemmet – inte minst vad gäller städningen (jfr Ahrne och Roman 1997, Magnusson 2006, s. 231). Frågan är hur dessa skillnader görs och motiveras i praktiken. Några möjliga svar på detta hittar jag i intervjuerna med Peter och Minna, som levt tillsammans i närmre tjugo år med tre barn.

FANNY: Hur organiserar ni städningen hemma hos er?

PETER: Vi gör inte riktigt det skulle jag säga. Jag tycker inte att vi har nån organisation för städningen. Det är mer som att plötsligt är det nån slags brandkårsutryckning. Det finns två olika: det finns en brandkårsutryckning som handlar om att »men nu måste vi städa!« Jag har några avgränsade uppgifter som jag brukar ta när Minna och jag ska städa. Det ena är spisen, köket. För det gör att köket ser ganska rent och schysst ut, om man bara tar den där spisen och bänken. Och sen min special, som är liksom min grej och har varit det ända sen jag var liten, det är toaletten. Jag har blivit ganska bra på att städa toaletten.

FANNY: Brukar du få uppskattning för det hemma?

PETER: Att jag städar toaletten? Ja, Minna är lite manipulativ. »Du är så bra på att städa toaletten.« Och sen så gör jag det. »Kan du inte städa toaletten?« Och då bara: »Jamen jag fixar det.« Så får jag lite kärlek!

FANNY: Du sa att det fanns två metoder; det ena var brandkårsutryckning. Vad var det andra?

PETER: Ja, den andra är lite mer: »Jamen på lördag måste vi städa.« Och då har vi en städdag. Då gör vi det kanske lite mer ordentligt. Men det där »på lördag har vi städdag«, det skulle jag kanske gissa att vi gör en gång varannan månad kanske. Ungefär.

FANNY: Och vem är det som brukar ta initiativet till det?

PETER: Minna.

FANNY: Minna? Varför då?

PETER: Ja, varför är det hon som gör det? Jamen, det är för att vi stoppar lite huvudet i sanden båda två. Men jag stoppar kanske huvudet lite djupare än vad hon gör. (skratt) Jag vet inte om det har nåt att göra med våra könsroller, det har det förmodligen kanske.

Peter, som är helt inriktad på att städningen ska delas lika mellan honom och Minna, beskriver hur han visserligen är riktigt bra på spisen och toaletten – men att han samtidigt stoppar huvudet lite djupare i sanden än Minna när det handlar om att ta initiativ. Eftersom familjen inte har några särskilda städrutiner, hänger varje enskild städning på att någon tar ett beslut. Och denna någon tycks huvudsakligen vara Minna.

FANNY: Hur går det till när ni tar det där beslutet?

MINNA: Jag tror att det är oftast jag som säger det. »Du, vi kanske borde städa.«

FANNY: Och vad säger han då?

MINNA: Ja ... vad säger han, han säger att ... Alltså, då gör vi det. Fast vi kanske inte städar samtidigt. Det kan vara så att det är jag som börjar städa och så säger jag: »Du, nu har jag städat här och så har jag gjort det här och det här, tar du badrummet och toan?« Och då gör han det.

FANNY: Går det någonsin till tvärtom? Att han säger såhär: »Du, nu har jag städat.«

MINNA: Nej, det gör det faktiskt inte. Det har jag inte tänkt på, men det gör det faktiskt inte.

FANNY: Så du tar mera initiativ kan man säga.

MINNA: Ja. Han är mer den uppskjutande typen, även om jag har vissa såna drag. Gud, jag kanske ska vänta tills den grejen kommer! Testa det, om det kommer i helgen ändå.

FANNY: Ja, se vad som händer.

MINNA: Det är lite skevt utifrån att jag nog mer tar det initiativet, men Peter tar mer initiativ kring andra delar som kanske traditionellt också brukar falla på kvinnor. Som matlagning, fylla frysen, köpa hem grejer, handla. Han gör säkert 70–80 procent av sånt. Och så har han koll på barnens fotbollsträningar.

Beslutet och initiativet att städa verkar, som synes, falla på Minna. Det är hon som måste sätta bollen i rullning, ett ansvar hon verkar smått irriterad över. En liknande dynamik gäller i Joels familj:

FANNY: Hur organiserar ni städningen?

JOEL: Jag är sämst på att säga till att vi måste städa. Jag gör det däremot gärna om nån säger att nu är det dags. Egentligen skulle man väl kunna bestämma en dag i veckan, men det blir likaså inte av. Så jag städar när jag har tid och nån säger till.

FANNY: Och vem brukar säga till?

JOEL: Haha, Angelica.

FANNY: Och hur ofta blir det då?

JOEL: Det blir övervåning varannan vecka och undervåningen varannan. Så, en gång i veckan blir det.

Att det huvudsakliga ansvaret för städningen ofta faller på kvinnan i den heterosexuella parrelationen bekräftas av tidigare studier. Eva Magnusson (2006, s. 177) som undersökt hur heterosexuella par i Norden delar på hemarbetet, noterade att även bland de par som delade som mest lika på hemarbetet riskerade både ansvar och initiativ att hamna på kvinnan, så att hon fick rollen som arbetsledare (jfr Björnberg och Kollind 2003, Platzer 2007).

I intervjuerna med Minna och Peter ser vi också hur Peter verkar få ansvar för vissa enskilda områden och »projekt«, såsom han exempelvis beskriver med toaletten eller spisen, medan Minna tar det andra. På liknande sätt beskriver Marie sin och sambon Fredriks uppdelning.

FANNY: Hur ser det ut hos er? Vem städar?

MARIE: Jag städar mer än vad Fredrik gör. Men han har ibland projekt. Om jag kommer så kan han ha dragit ut spisen och hittat på saker. Han har en blick för städning, absolut, men han går mer in i stora projekt. Det kan liksom stå en massa disk och ändå går han och lägger sig. Men jag tycker att börjar man städa nåt, så ska man ta disken också, torka bordet också. Alltså, ha lite mer helhetssyn.

Uppdelningen mellan projektinriktning och helhetsansvar återfinns även i andra undersökningar (se t. ex. Pink 2004, Platzer 2007, s. 94, SOU:2014, s. 96). Bland annat beskriver Helene Aarseth hur kvinnorna i hennes studie tenderade att ta större ansvar för helheten i hemmet, medan männen engagerade sig i byggprojekt eller avancerad matlagning. SCB:s tidsanvändningsstudie från 2012 visar också att människens ökade insatser i hemmet till stor del handlar om underhållsarbete (såsom reparationer) och matlagning, snarare än städning (och tvätt).

Det finns alltså en tendens att männen i heterosexuella parrelationer, när de väl tar del i hemarbetet, gör mer avgränsade sysslor – som vi exempelvis tidigare såg Peter ansvara för spisen och toaletten. Kanske är det så vi ska förstå det faktum att män också (enligt samma studie) har mer sammanhållen fri tid i hemmet. Medan kvinnorna rapporterar fler och kortare sjok av ledig tid, inklämd mellan tvätt, pastakokande och blöjbyten, är männens fria tid längre och avbryts oftare av måltider. Så ser vi hur kvinnor tenderar att vara mer ständigt upptagna av en helhetskoll på läget, medan männen gör avgränsade insatser i hemmet.

Vems ansvar?

Hur ska vi då förstå detta fenomen: att städandet tenderar att bli kvinnans ansvar medan mannen tar sig an mer tydligt avgränsade projekt som matlagning, renovering eller handling? Helene Aarseth, som intresserar sig för de känslomässiga motiven och drivkrafterna kring hemarbetet, menar att kvinnorna i hennes studie upplevde sysslandet med de mer vardagliga tingen som just mer lustfyllt än männen. Därför, tänker hon sig, utvecklade de också en skarpare blick för de till synes osynliga, pliktfyllda och obetydliga sysslorna i hemmet. Att männen i högre utsträckning fann tillfredsställelse i de större, mer avgränsade, projekten analyserar Aarseth som en »nykomlingsstrategi« (2011, s. 61). Det tycks helt enkelt lättare att erövra, ta sig an och därigenom finna lust i en avgränsad uppgift med början och slut, än att tillägna sig en allmän blick för det vardagliga. Så skulle vi eventuellt kunna förstå hur det kommer sig att toaletten, från att i Hirdmans retoriska titel ha symboliserat den minst åtråvärda hemarbetsssylan,

blir ett möjligt avgränsat städprojekt för den moderne mannen utföra.

Aarseth drar också slutsatsen att det inte nödvändigtvis var arbetsinsatsen som saknades hos männen hon studerade, utan snarare »känslan« för arbetet (jfr Magnusson 2006). Kanske är det därför många män i heterosexuella parrelationer, trots ideal om jämställdhet, tenderar att lägga större ansvar för städningen på sin kvinnliga partner. Att de, helt enkelt, saknar den känsla för skit som traderas över tid och generationer och således heller inte har lika lätt att uppåda energi eller entusiasm för arbetet. Vad vi bortser från i detta resonemang är emellertid att städningen, i Aarseths studie, sällan uppfattades som särskilt lustfylld eller självuppfyllande, varken av kvinnor eller män. Till skillnad från andra arbetsuppgifter i hemmet, såsom pyntande, renovering, matlagning eller omsorg om barn, upplevdes städningen mestadels som ett nödvändigt ont.

Att kvinnor, över tid, har upparbetat en »känsla« för jobbet innebär alltså inte automatiskt att de också uppfattar uppgiften som belönande eller lustfylld. Snarare kan vi tolka kvinnors större ansvar för städning i hemmet som en kombination av känsla och övergripande ansvar. Den kroppsliga praktik som traderats i kvinnoled måste alltså förstås både som en insocialiserad estetisk blick för den materiella omgivningen och en av nödvändighet upparbetad ansvarskänsla för just denna sorts syssla. Ansvaret föder blicken och blicken skapar ansvar.

Eva Magnusson (2006) använder begreppen begränsningar och avgränsningar för att diskutera samspelet mellan (heterosexuella) kvinnor och män i vardagen. Hon beskriver hur kvinnor traditionellt har haft fler begränsningar än män. De har tillåtits att röra sig på färre och trängre områden, både socialt, geografiskt och yrkesmässigt. Kvinnors avgränsningar, det vill

säga de möjligheter en person har att värja sig mot andras försök att vidga sina egna områden på hens bekostnad, har också varit svagare än mäns. Att vara en god kvinna, i bemärkelsen mor, hustru, dotter, svärdotter etcetera, har genom historien inneburit att förväntas ta större hänsyn till andras önskningar än sina egna. Det har helt enkelt varit mer acceptabelt för andra att överträda en kvinnas avgränsningar än en mans – att ställa krav på hennes tid, engagemang, arbetsinsats eller sexuella uppmärksamhet. Genom historien har således kvinnors avgränsningar varit svagare än mäns och mäns begränsningar mindre än kvinnors. Idag, menar Magnusson och flera med henne, har mönstren förändrats. Kvinnor har större utrymme och färre begränsningar och kan alltså röra sig inom fler och större områden. När det gäller kvinnors avgränsningar verkar det emellertid inte ha skett lika stora förändringar. Kvinnor förutsätts fortfarande ofta ha sämre avgränsningar mot andras krav än män (jfr Haavind 1985, Holmberg 1993). Detta skapar en något tvetydig situation för kvinnor i det samtida Norden. Det kan se ut som om de får göra allt en man kan tänkas göra – samtidigt förväntas de ta större hänsyn till alla runt omkring dem.

Intressant i detta sammanhang är hur städningen, de gånger den beskrevs som lustfylld och vilsam av intervjupersonerna, huvudsakligen utfördes i ensamhet eller utan hänsyn till en familj, barn eller andra närstående. Johanna, en kvinna i dryga fyrtioårsåldern som lever ensam i en mindre lägenhet, förklarar sin förtjusning i att städa sitt hem med att det helt och hållet är på hennes egna premisser: hon bestämmer själv både standard, tidsåtgång och omfattning. Och Mandy beskriver hur städningen, från att tidigare ha utgjort en ständig källa till återkommande gräl, numera upplevs som en akt av självomsorg och vila. Skillnaden, som hon förklarar den, är att hon separerat från sin

man och idag lever ensam med barn, vilket betyder att hon själv bestämmer över städningen (detta är något jag återkommer till i kapitel fem).

Utifrån dessa resonemang får vi ytterligare perspektiv på hur kvinnors »känsla« för smutsen i hörnen kan förstås. Med sämre avgränsningar, något som blir extra synligt i en parrelation med en man, blir det helt enkelt svårare att bortse från dammet på golvet. Så, tänker jag mig, blir det möjligt att förklara att Peter säger sig se och samtidigt inte se dammtussarna på vardagsrumsgolvet – liksom hur detta »delvisa« seende får honom, som han själv beskriver det, att stoppa huvudet lite djupare i sanden än Minna.

FANNY: Vad skulle du inte stå ut med för typ av smuts? När blir det för smutsigt för dig?

PETER: Hmm... När man knappt kommer in i hallen för att det står skor överallt. Och de här små plupporna som kommer från fotbollsskorna, från konstgräs... Det är som små plastpluppar. När det är såna på hela golvet. Kattlådan luktar illa. Det väller ut plastförpackningar på köksbordet från diskstället. Men det där med damm och sånt, där tror jag att min toleransnivå är väldigt hög, alltså. (skratt)

FANNY: Det är inget du stör dig på. Eller ser du det inte?

PETER: Jag väljer att inte se det, så är det ju.

FANNY: Men du ser det?

PETER: Ja, jag ser det, fast jag ser det inte, om du förstår vad jag menar. Jodå, jag kan nog tala om ungefär hur dammigt det är hemma på vårt golv om du frågar mig nu. Men det är som att jag väljer att inte uppleva det, på nåt sätt. Jag sorterar bort det.

FANNY: Hur pass dammigt är det på ert golv just nu då?

PETER: Det är dammigt. Det ligger nån gammal luddig filt som

katten har varit på, och det ligger lite godispapper ... Alltså, jag vet var saker och ting ligger faktiskt, när jag tänker efter. Fast jag har inte tagit upp det. (skratt) Så är det nog.

Städning som jämställdhetens slagfält

Trots mäns ökade insatser i hemmet är alltså fördelningen mellan könen i heterosexuella familjer, som synes, fortfarande ojämn. Även om kvinnor gör mindre hushållsarbete än tidigare, utför de ändå knappt en timme mer per dag än män. Allra mest ojämlig ser uppdelningen av städandet (liksom tvätten) ut att vara. Det är heller inte enbart själva städandet som oftare faller på kvinnan utan också, och kanske framför allt, initiativet till arbetet. Hanne Haavind (2006) beskriver det som att männen visserligen i allt högre utsträckning *kan ta ansvar*, medan kvinnan är den *ansvaret faller på*. Och Eva Magnusson (2006, s. 198) talar om något hon kallar mäns »avstændemakt«: att män helt enkelt kan avsäga sig sysslan om den inte passar, i förvisning om att någon annan tar vid.

Städningen är alltså, som syssla betraktad, en viktig ingrediens i görandet av jämställdhet. Intressant för mitt övergripande perspektiv är hur detta tar sig form via tid. Som jag visat är tiden och förhandlingarna om tid central i diskussionerna om en jämställd städning. När ska sysslan utföras, hur ofta, hur mycket tid lägger varje person ner och hur ser den tidsmässiga uppdelningen ut?

Om det slutgiltiga målet är jämnt fördelad tid mellan kvinna och man i det heterosexuella parförhållandet (något som kan tänkas accentueras genom jämställdhetsstatistikens fokus på tid och tidsåtgång), verkar detta vara lättare sagt än gjort. Att dammsuga kök och skura toalett må vara projekt någorlunda

lätta att avgränsa tidsmässigt, men plockandet, iordningställandet, torkandet och planerandet framstår snarare som ständigt återkommande evighetssysslor, smått omöjliga att räkna. Det övergripande ansvaret – att initiera, följa upp, hålla ordning på listor och bocka av – tycks dessutom minst lika tidskrävande som att utföra själva jobbet. Inte heller är bördan av generationers traderade kvinnoelit något som enkelt mäts i tid. Poängen i detta sammanhang är hur fokuseringen på räkningsbar tid, på timmar och minuter, tenderar att osynliggöra städningens temporalitet och därför riskerar att skjuta över målet.

Städningen är emellertid inte enbart en viktig ingrediens i görandet av jämställdhet, genom en ojämlik uppdelning av ansvar, blick och tid. Det är även möjligt att se städning som en syssla genom vilken jämställdhet mellan kvinnor och män i parrelationer iscensätts. Förhandlandet om städning är med andra ord en nyckel till hur jämställdhet skapas, förstås och tar form i det samtida Sverige. Jag ska därför, framöver, fördjupa mig en aning i vad jämställdhetsidealet kan tänkas göra med städningen.

Som jag tidigare beskrivit tycktes ett av de viktigare motiven för de intervjuade männen att ta större del i städandet vara just jämställdhet. För att inte framstå som gammaldags och ojämställda anstränger de sig helt enkelt för att dela mer lika (jfr Norberg 2005, Neuman 2016). Intressant nog syns även tecken på motsvarande rörelse bland flera av de intervjuade kvinnorna. I samma stund som den jämställda relationen blir ett ideal, blir det dubbelt viktigt att städningen delas lika inom familjen. Inte enbart på grund av den reella arbetsbördan, utan också för att, genom att dela på arbetet, skapa en jämställd relation. I följande samtal med Iris får vi en fördjupad förståelse för hur uppdelningen av städuppgifter kan växa till en komplex väv av

normer kring jämställdhet, heterosexuell samlevnad, genusidentitet och skam.

FANNY: Bråkar ni nånsin om städning? Är det ett konfliktområde?

IRIS: Inte längre. Dom första åren var det ju det. Bråk vet jag inte, det är mer att man blir deprimerad och låg och ledsen och så rörs det in en massa annat. Vi bråkade om städning, det gjorde vi, men det var nog hopflätat med många andra områden. Men nu bråkar vi aldrig om det. Det blir mer att man flinar åt det. Eller, det är lite som att man har gett upp. Jag orkar inte bråka om det, jag blir inte arg heller längre på samma sätt. Jag orkar helt enkelt inte gå och känna mig som en orättvist behandlad kvinna med en man som inte städar. Det är ju skittråkigt att se det på det sättet. Alltså, jag vill ju hellre se honom som allt möjligt annat och inte just det.

FANNY: Och om det nu är så, vad gör du av den känslan då?

IRIS: Om jag blir arg på honom nu, då är det mer för hans allmänna passivitet. Och då blir städningen en del av det. Jag vill mer och mer börja se att han ... Ja, men herregud, han städar, det är inte som att ... Jag vet många värre fall. Men han städar mindre än vad jag skulle ... Jag skulle vara glad om han städade mer. Jag tror inte att jag vill se på honom som en man som inte tar hushållsansvar. Jag orkar inte det. Dessutom tar han ansvar för en massa andra områden.

FANNY: Du vill inte se honom som en man som inte tar hushållsansvar?

IRIS: Jamen, det är ju så tjatigt. Bara det här talet om det blir ju så gnälligt. *Jag* blir gnällig. En gnällig kvinna och mamma som ändå på nåt sätt gillar läget. Det vill man ju inte vara. Det blir som ett tugg: »gubben som inte gör vad man säger åt han«. Och

det vill jag inte göra mot vare sig honom eller mig själv. Man vill inte vara den här »regeringen«, som äldre män brukar säga om sina fruar.

Iris har, som hon beskriver det, gett upp. Hon vill varken gräla med Johan om städningen eller klaga tillsammans med vänninnorna på sin »hopplösa man«. Att bråka skulle helt enkelt bekräfta den ojämlika könsuppdelning hon inte vill vara en del av och få både henne och Johan att framstå som stereotypa män och kvinnor. På så sätt ser vi hur en påstått ojämsställd relation inte enbart tenderar att belasta mannen. Risken är rätt stor att även kvinnan, som »borde veta bättre«, får stå där med skammen över att göra mer hushållsarbete än hon enligt idealen borde. Och detta, att framstå som en stereotyp underordnad kvinna i en heterosexuell parrelation, tycks vara något Iris i det längsta vill undvika. Innan hon blev ihop med Johan levde hon i en längre relation med en kvinna, där städningen inte heller fungerade smärtfritt.

IRIS: Det var inte på samma sätt i den relationen, att jag liksom blev den här regeringen, utan då kunde det bara få vara så att jag var den som städade mer och den andra städade mindre. På nåt sätt var det enklare att både gräla och prata om, för man hörde inte sig själv utifrån som en klyscha. Man kunde vara bara sitt förnamn och inte »kvinnan i förhållandet«. Men nu undviker jag snarast konflikter, tror jag, lite av den anledningen. Att jag är så typisk på nåt sätt och att det är så deppigt att man hamnar i det. Men det var egentligen lika deppigt innan, med henne.

FANNY: För vem känns det obehagligt? Är det inför dig själv eller inför andra utomstående?

IRIS: Jag vet inte. Det är nog inför mig själv. Inför honom också,

man vill liksom skydda honom från att behöva vara en sån man. Han är ju inte det, på nåt sätt. Och jag vet att han verkligen inte skulle tycka om det. Ja, skydda honom och skydda mig från att vi är könsstereotypa – ett jämställt par som egentligen inte är jämställt. Mest kanske skydda mig inför mig själv. Skammen i att inte få till det.

I sin studie av heterosexuella pars vardagsliv konstaterar Eva Magnusson (2006) att jämställdhet i många fall föreföll vara något som kvinnorna blev ansvariga för att realisera. Även i de familjer som framstod som mest jämställda föll det på kvinnan att få mannen att ta sin del av ansvaret hemma (jfr Haavind 1985). Dessutom tenderade kvinnan att känna sig misslyckad och skuldyngd om hon levde i en ojämsälld relation.¹⁶ I intervjun med Iris ser vi hur just denna dynamik tar vägen via städningen. Hon har slutat att gräla eftersom hon varken orkar uppmärksamma eller bekräfta den ojämlika uppdelningen. Hon vill rädda Johan från att »bli« den stereotypa man han de facto är genom att han tar mindre ansvar för städningen. Hon vill rädda sig själv från att framstå som en klagande kvinna som trots allt framhärdar. Framför allt orkar hon inte leva med skammen i att inte ha den jämställda relation som hon både vill och förväntas ha.

Att Iris tystnar eller »flinar åt det« snarare än grälar – trots att hon egentligen är både arg och trött – måste helt enkelt betraktas som en räddningsaktion för idén om den moderna jämställda heterosexuella kärnfamiljen, det vill säga den familjekonstellation där en kvinna och en man, av fri vilja och självmant, delar lika på de arbetsamma sysslorna i hemmet. Iris har helt enkelt hamnat i ett moment 22 – väljer hon att klaga och bråka skriver hon in sig i sekler av kvinnor som trots gnäll accepterar att vara mannens »städerska«. Mot bakgrund av risken att fram-

stå som en stereotyp gammaldags kvinna som lever i en ojäms-
ställd relation – eller kanske ännu värre: »ett jämställt par som
egentligen inte är jämställt« – väljer hon hellre tystnaden.

Vi skulle också kunna tolka hennes beskrivning av att flina åt
»eländet« som ett delvis ironiskt förhållningssätt till en situa-
tion hon inte rör på. Att skratta åt sig själv, åt den hon är och har
blivit i relation till mannen, blir då en inverterad form av mot-
stånd mot tanken att hon ensam skulle kunna förändra en så
låst struktur som den ojämlika genusordningen. Flinet skriver
in henne i ordningen och ger henne samtidigt en aning respit
från ansvar.

Tydligt i Iris resonemang är att den kvinnoroll hon vägrar att
identifiera sig med skapas inom ramen för den heterosexuella
parrelationen. När Iris, tidigare i livet, levt med en kvinna som
heller inte delade på städningen i någon större utsträckning
beskrivs den ojämlika uppdelningen inte som lika laddad.
Trots att hon egentligen upplevde situationen som minst lika
»deppig«, slapp hon all den barlast av kvinnoelit som klibbar
fast vid den ojämlika uppdelningen med mannen. Hon kunde,
som hon beskriver det, vara bara sitt förnamn och inte »kvin-
nan i förhållandet«. Således ser vi hur det ansvar och den känsla
för renhållningen som traderas i kvinnoled inte enbart riske-
rar att återskapa en ojämlig arbetsdelning mellan kvinnor och
män, utan även genererar en ständigt närvarande skuld för de
kvinnor som inte lyckas bryta mönstret. Vi skulle också kunna
formulera det som att städningens praktik tycks rymma fler po-
tentiella vinster för mannen än för kvinnan i den heterosexu-
ella parrelationen. En man som städar utan knot framstår som
modern, framsynt och jämställd. En kvinna som glatt städar
tenderar att associeras med förspild kvinnokraft och en tradi-
tionell genusordning. Låter hon däremot bli, riskerar hon att

uppfattas som en misslyckad omsorgsgivare och husmor. Sammantaget blir förhandlingar om den jämställda städningen en arena där den heterosexuella kärnfamiljen iscensätts och görs.

»Kvinnan« i förhållandet

Med utgångspunkt i dessa tankar är det intressant att flytta fokus till arbetsdelningen bland de samkönade par jag intervjuat. Vad »gör« städningen med föreställningar om genus och jämställdhet i dessa parrelationer? Adam, som lever tillsammans med Christoffer, beskriver hur det kan gå till när Christoffer kommit hem från en jobbresa och lämnat resväskan ouppackad i sovrummet.

ADAM: Vad som händer är att jag tröttnar efter ett par dar och då vill jag ta bort den. Och det är intressant tänker jag. Han har lämnat nånting framme som jag egentligen skulle vilja att han städar undan. Men jag har inte den där drivkraften att jag städar undan själv, utan jag tycker att det är hans grejer som han får ta ansvar för. Men jag vill heller inte bli den där tjatpersonen som säger att nu måste du ta bort det där, utan jag försöker låta den vara tills det händer av sig självt. För jag vägrar gå in i den där förenklade rollfördelningen. Att det är en som städar och en som inte städar eller en som tjarar och en som släpar efter.

FANNY: Vad skulle vara jobbigt med det?

ADAM: Jag tänker att går man in i den rollen då ska man liksom ta det där ansvaret. Då ligger det på mig att ha det övergripande ansvaret. Att vara den som lägger märke till att nu måste den där tas bort. Jag vill hellre att det ska vara ett slags delat ansvar.

FANNY: Har du tänkt på det i relation till kön? Hade det varit annorlunda om du hade levt med en kvinna eller om du själv varit en kvinna?

ADAM: Just det. Det kan jag verkligen tänka mig att den där rollfördelningen, om en kvinna och en man lever tillsammans, så finns det nån slags outtalad förväntan om arbetsfördelning. Sen är det ju säkert många som omförhandlar och så. Men det kan ju lätt bli så att kvinnan trillar in i att hålla den där ordningen. I ett homoförhållande blir den där rollfördelningen inte lika tydlig. Det finns inte nåt slags blueprint man kan gå på utan att diskutera det. Ja, man måste diskutera det på ett annat sätt.

Adam beskriver, som vi ser, en situation som liknar tidigare berättelser från exempelvis Minna och Iris. Han riskerar att åka på merparten av städandet, eftersom han är den som noterar och stör sig på smutsen i hörnen. Samtidigt finns det ingen, som Adam beskriver det, direkt »blueprint« för hur städningen ska organiseras två män emellan, vilket betyder att förhandlandet blir mer förutsättningslöst (jfr Weeks, Heaphy och Donovan 2001, Flood 2003). Uppdelningen är något som dels måste diskuteras, dels inte har en given utgång. Framför allt känner han sig inte, som Iris beskriver det, fångad i rollen som »regeringen«.

I sin avhandling om samkönade pars arbetsdelning i hemmet kontrar Anna Norberg (2005) på tidigare studiers tendens att framställa samkönade par som mer jämställda än heterosexuella. Istället, menar hon, måste vi se talet om att dela lika som ett sätt att retoriskt förhålla sig till den heterosexuella kärnfamiljsnormen. De par hon intervjuade hade olika arbetsdelning och ansvar. Samtidigt omtalade många av dem sig själva som mer jämställda än heterosexuella par. I mitt intervjumaterial har jag snarare noterat en motsatt tendens. De samkönade paren tycktes mer ogenerat diskutera eventuella ojämlikheter i arbetsdelning än de heterosexuella paren. Mot bakgrund av Iris känslor av skam över att vara ett »jämställt par som egentligen

inte är jämställt« blir denna tendens relativt begriplig. Kanske är det aningen mindre laddat att inför mig lämna ut både sig själv och sin partner, när ens vardagslit inte trillar in i sekler av cementerad genusordning. Så tycks i alla fall vara fallet med Annika och Stacey, som lever tillsammans med ett barn.

FANNY: Hur ser städningen ut hos er?

ANNIKA: Stacey städar aldrig.

STACEY: But that is not true, Annika.

ANNIKA: Om inte jag ber dig...

STACEY: It depends on the definition of cleaning. I think that's what we're going to get down to...

ANNIKA: There is no weird definition of cleaning. Cleaning is cleaning.

STACEY: OK, when it comes to mopping the floor, no I don't think I've ever...

ANNIKA: Dammsuger du?

STACEY: Not unless you force me.

ANNIKA: Torkar du golv?

STACEY: Does that mean mop the floor? No, never.

ANNIKA: Dammtorkar du tv-apparater, hyllor?

STACEY: Ja, det gör jag. I clean all of the devices.

ANNIKA: Men det är borden, du torkar av borden ibland.

STACEY: Jag blir galen!

ANNIKA: Dammtorkar du hyllor och fönster?

STACEY: NEJ!

ANNIKA: Nä. Dammtorka, dammsuga och torka golv, det är att städa. Det andra är att torka av saker därför att man har spillt på bordet. Det är inte att städa.

STACEY: Didn't realize, it's a really complicated rule.

ANNIKA: Jag är inte komplicerad alls!

FANNY: Om vi säger så här, Annika anser att du inte städar alls. Anser du att du städar?

STACEY: Jag anser att jag plockar upp...

ANNIKA: Du plockar upp och torkar av.

STACEY: Jag plockar upp och torkar av.

ANNIKA: Vilket är vardags... Det är det alla gör, jag gör ju det också. Jag gör det mer än vad du gör. Om du torkar tre gånger i veckan så torkar jag tio gånger i veckan.

STACEY: Jaha. All these years I thought that was cleaning.

FANNY: Och vad gör du för typ av städning då, Annika?

ANNIKA: Helst har vi ju städerska, eftersom jag inte vill vara sur för att Stacey inte städar. Jag vill inte vara gnällkärring för det är det värsta jag vet. Och eftersom Stacey blir jättesur om jag säger att vi måste städa så har vi städhjälp. Men om vi inte har det så är det jag som städar helt och hållet, allting.

STACEY: All these years I didn't actually realize that your definition of cleaning was actually mopping the floor and...

ANNIKA: Alltså plocka upp och torka av gör man ju varje dag. Varje dag så plockar man av. Städa är det som man inte gör varje dag. Det vill säga: inte plocka upp och torka av för det gör man varje dag. Sätta in i diskmaskin, ta ur diskmaskin, det gör du inte heller så gärna.

STACEY: Diskmaskinen? Nej, nej...

FANNY: Vänta, får jag fråga, håller du med om hennes beskrivning?

STACEY: Ja lite. Yes, you're right. When it comes to the whole floor situation, I can't say that I've ever mopped the floor.

ANNIKA: Eller dammsugit.

STACEY: Jag dammsög ju förra veckan, you forced me.

ANNIKA: Ja, men det var ju för att jag bad. I forced! Jag sa: snälla nu har jag städat hela lägenheten, kan du åtminstone damm-

suga sovrummet? Så det gjorde hon. Men sen lämnade hon dammsugaren, så att jag får sätta in den i skåpet.

STACEY: That was not true. I actually put it up. Nu ljuger du.

FANNY: Hur kommer det sig att du inte vill göra dom här sakerna?

STACEY: I don't know, I've never done them. Even when I lived by myself, I guess the maid ... That is what she did all that time.

FANNY: Hade du en maid när du bodde själv i USA?

STACEY: Mmm.

Diskussionen mellan Stacey och Annika hettar till direkt när jag sätter på bandspelaren vid köksbordet. Städning är uppenbarligen ett återkommande trätoämne, något av de mer laddade i relationen, och ingen av dem skräder orden. Stacey, som flyttat till Sverige från USA för Annikas skull, förklarar sig varken ha vilja eller förmåga att städa. Annika, som då och då försöker skapa en jämlik uppdelning av arbetet, ilsknar till vid tanken på att hon nästintill har gett upp. Intressant att notera är med vilken ogenerad rättframhet Stacey intar positionen som ovillig och arbetsvägrande. Som när Annika berättar om hur det var när de först flyttade ihop i hennes lägenhet:

ANNIKA: Okej, Stacey flyttar till Sverige, hon har inget jobb och vi har ingen städhjälp. Vi bråkade rätt mycket om det: du måste städa, liksom. Och då säger hon dom fantastiska orden: »Men jag tycker inte om att städa.« Som om: »Nähä, men vad synd. Men det gör jag, älskling, låt mig städa allting åt dig.« Och då blir jag irriterad och säger: »Men vadå inte tycker om att städa?« Då säger hon: »Men jag är inte bra på det.« Och då säger jag bara: »Då får du väl träna då.« Men då blev vi ovänner igen och så bråkade vi jättemycket och sen gjorde vi upp regler att varje söndag skul-

le vi plocka upp grejerna och städa. Det var bara det att när söndagen närmade sig började hon bli sur redan på onsdagen. Och på fredagen och på lördagen var hon så sur så det gick knappt att prata med henne. Och då kände jag att det här orkar jag inte. Jättesur, jätteotrevlig för att om tre dagar ska vi städa.

Argumenten Stacey anför för att slippa städa faller, som vi kan se, inte i god jord. Att säga sig inte vilja, kunna eller ha lust att städa övertygar varken Annika eller en tänkt omgivning. Själv kommer jag på mig med att fråga Stacey om hon hör att hon låter som en bakåtsträvande gammaldags man, något hon flinar lite urskuldande åt. Hennes uttalanden, och det smått defensiva försvar hon försöker sig på, synliggör att den position hon intar vore i det närmaste omöjlig för en samtida heterosexuell man, som vill framstå som begriplig, uppdaterad och modern. En sådan man kanske inte nödvändigtvis städar mer än vad Stacey gör. Däremot skulle han förmodligen inte argumentera som hon – eller så öppet erkänna sig så okunnig på städningens område. Liksom jag tidigare visade hur Adams irritation på sin partners »slarvighet« inte nödvändigtvis upplevdes på samma sätt som Iris avgrundsdjupa trötthet, tydliggörs här att jämställdhetsdiskursen gör något med både Staceys och Annikas hållningar. Den position Stacey intar är visserligen omöjlig för en kvinna (som förväntas ta huvudansvaret för städningen). Samtidigt – och paradoxalt nog – är den möjlig just för att hon är kvinna. Det faktum att Stacey är en städvägrande kvinna och inte man resulterar nämligen i att hennes beteende delvis kan tolkas i linje med, snarare än på kollisionkurs med, jämställdhetsdiskursen.

FANNY: Har du ingen känsla att du som kvinna ska kunna städa ditt hem?

STACEY: Nej.

ANNIKA: Stacey är helt befriad från såna här kvinnliga dilemma.

STACEY: I don't have those problems. I come from a very macho/feminine culture. My family is a very matriarchal family. For some reason, I don't have any of these feelings of what a woman should do. I was obviously ignoring that part.

ANNIKA: Eller så är din hjärna lite wired differently. För det har jag också tänkt på. Du plockar inte upp saker på vägen, du kliver över soporna, allt sånt där som jag lärde mig redan som liten. Min mamma gjorde sju saker samtidigt och så fort man sa »mamma« så svarade hon direkt. Vi kan ju sitta här och Miranda kan säga mamma hundra gånger och jag får säga: »Stacey!« »Va?« säger du då och tittar upp. Och det är en typisk killgrej liksom, att man på nåt vis lyckas blockera ut det där »mamma, mamma, mamma«.

STACEY: But I am not, I mean in no way am I masculine. I don't understand.

ANNIKA: Nä, det är du inte alls. Men det är sånt där, vad ska man kalla det? Det kvinnliga gisslet eller kvinnliga dilemma. Medan jag går in i köket plockar jag med mig disken och sätter igång maskinen, lägger i tvättkorgen. Det gör inte du. Du tar din dator och går och lägger dig. Maten står kvar, diskmaskinen är inte igång.

STACEY: Obviously, you're damaged in some way. You're raised with because you're a female you have to care for everybody. I don't feel that way.

ANNIKA: Ja, precis. Jag säger att det är ett gissel att vara som jag, jag säger inte att det är bra. Jag säger bara att dom flesta kvinnor jag känner är lite som jag. Vi gör en massa saker under tiden vi gör annat. Det gör inte du. Du plockar inte naturligt med dig Mirandas lego när du går in i hennes rum.

STACEY: But when I come in and see everything out then it annoys me, so I ask her to pick up her lego and put them in her room.

ANNIKA: Och där har vi också en stor skillnad. Jag gör saker, medan hon ber vår dotter att göra saker. Vilket jag tycker är mycket, mycket bättre. Det här är ingen bedömning. Jag bara konstaterar att dom flesta kvinnliga vänner...

STACEY: That's why you guys get so burnt out here.

ANNIKA: That is very possible!

STACEY: You have this amazing sense of responsibility for the entire world. When your daughter is sitting there and she's a foot away from water and she says: »Mama, can I have water?« you walk up to the table and you give her water. Get your own damn water!

ANNIKA: Jag håller fullständigt med dig. Jag säger bara att jag har det här kvinnliga gisslet i mig. Att jag gör saker av bara farten.

Som vi kan se kan Staceys städovilja, trots irritationen den skapar, tolkas som ett närmast sunt uppror mot det »kvinnlige gissel« Annika säger sig vara insocialiserad i. Att vägra befatta sig med det kvinnor i alla tider tvingats ta ansvar för beskrivs som klarsynthet och civilkurage, snarare än en osolidarisk hållning gentemot sin partner. En möjlig tolkning är alltså att jämställdhetsdiskursen helt enkelt får Staceys ovilja att framstå som smått feministisk, medan Annika sitter kvar med Svarte Petter på hand.

Att Stacey kommer från USA, får hennes attityd att tolkas utifrån ytterligare andra parametrar. Hon har, genom sin position som »utlänning«, tillgång till en relativiserande blick som ställer invanda antaganden på ända. När hon föreslår att »kvinnor-

na här«, genom att »ta ansvar för hela världen«, blir utbrända är det inte enbart kön hon lokaliserar som problemet, utan även kulturella och nationella mönster. Svenska kvinnor lever inom en jämställdhetsdiskurs som inte enbart stipulerar en jämlik arbetsfördelning mellan man och kvinna, utan även att jobbet ska utföras inom familjen. Staceys lösning är snarare att strunta i jobbet och leja ut det till andra. Låta dottern hålla upp sitt eget vatten, Annika ta disken och anlita städhjälp.

Intressant i detta sammanhang är att Staceys utomstående blick på den svenska jämställdheten tycks rimlig och till och med framsynt – just på grund av hennes position som relativt ung, lesbisk kvinna från USA. Hade hon istället varit en äldre heterosexuell man med ursprung i ett icke-västerländskt land, hade hennes städvägran förmodligen tolkats annorlunda. Istället för att framstå som potentiellt modern, framsynt och feministisk, skulle en sådan person troligen avfärdats som gammaldags och hopplöst bakåtsträvande. Som postkoloniala feministiska forskare påpekat är den svenska jämställdhetsdiskursen nämligen inte en neutral konstruktion. Snarare lyfter den fram det heterosexuella, etniskt svenska och tvåsamma paret med (ett »lagom« antal) barn som ett ideal, samtidigt som människor från andra delar av världen (och alldeles särskilt icke-västliga länder) tenderar att beskrivas som patriarkala, med icke-moderna, traditionella familjemönster och värderingar (se t.ex. de los Reyes och Mulinari 2005, Carbin 2010). Det är alltså Staceys kön, sexualitet, ålder och nationalitet som, i det jämställda Sverige, gör det både möjligt och begripligt för henne att tala om städning som hon gör. Samtidigt synliggör hennes uttalanden hur konstruktioner av jämställdhet i Sverige är synnerligen beroende av plats, tid och position.

Städhjälp som lösning

Det blir också tydligt hur den jämställdhetsmodell som både Annika och Stacey indirekt refererar till är av en specifik sort, med vidare politiska implikationer. Som läsaren säkert noterat bygger nämligen Staceys icke-städande på att hon antingen lämnar jobbet till sin sambo – eller anlitar professionell hjälp. Staceys och Annikas lösning på städproblemet är, allt som oftast, det senare. De har, sedan flera år tillbaka, en städerska som kommer en gång varannan vecka. Annikas förklaring till detta är att hon vägrar att vara den »gnällkärning« som den ojämlika arbetsdelningen annars hade fått henne att bli. Vi skulle kunna säga att de helt enkelt löser jämställdhetsproblemet – det problem som innebär att personen med en traderad blick och känsla för smutsen blir städansvarig – genom att betala en annan person för att göra jobbet.

Så har också några andra av de intervjuade paren försökt lösa städfrågan (jfr Ernsjö-Rappe och Strannegård 2004, s. 149). Markus beskriver exempelvis hur han och Kristina, efter en massa bråk och tjafs om städnivå, arbetsinsats och initiativ, bestämde sig för att skaffa en städhjälp. Och Angelica, som lever ihop med Joel, två barn och Joels bror, beskriver hur de anlitar städhjälp – för att helt enkelt få livet att gå ihop under sommar-månaderna när säsongsarbetet är som mest tidskrävande.

ANGELICA: I sommar har vi faktiskt haft städhjälp. Det har varit oerhört skönt. Men det har varit finansierat av min arbetsgivare, för jag fick så mycket övertid så jag var tvungen att jobba mycket mer än jag förmådde. Så då sa jag till min arbetsgivare att om jag ska jobba såhär mycket får ni hjälpa mig på nåt sätt hemma. Så dom betalade en städfirma. Vi är så många som bor här på somrarna, det är som ett hotell. Det blir fruktansvärt

smutsigt och rörigt. Dom allmänna ytorna i huset, inte uppe i vårt sovrum, men nere. Dom blir jättemycket smutsigare när man är flera. Och det var oerhört skönt, för det är jättesvårt att organisera en städning när det är djur och barn och saker och människor i olika åldrar hela tiden. Och jag mår jättedåligt när det är rörigt. Jag vet inte var jag har mina grejer då. Jag vill att det ska vara fint och rent när jag kommer hem och jag vill inte ha smulor under fötterna och sådär. Då blir jag jättetrött. Så det var jätteskönt. Jag städade ju en del på jobbet de där veckorna, så det var oerhört skönt att slippa städa även hemma. Jag var rörd till tårar första gången jag kom hem och gick in och speglade mig i kranarna i badrummet, liksom. (skratt) Hon är riktigt duktig, hon som städar här.

För Angelicas del fungerar städhjälpen som en (temporär) lösning på jämställdhetsproblemet. Förutsättningen, som hon formulerar det, för att hon under de hektiska sommarmånaderna ska kunna satsa helhjärtat på jobbet, är att en städare tar hand om smutsen som hopar sig hemma. I Angelicas fall blir städningen varken en uppgift som hennes man eller de andra samboende kan (eller bör) hjälpa till att lösa. Inte heller betalar hon och hennes man privat (något de inte ser sig ha råd med). Istället kliver arbetsgivaren in och underlättar det arbete som annars skulle fallit på Angelica att göra hemmavid.

En diskurs i förändring

Privat städhjälp i hemmet var emellertid en både komplex och laddad fråga, som i stort sett alla de intervjuade adresserade. Oavsett ekonomiska möjligheter var den övergripande inställningen att var och en ska »ta hand om sin egen skit« – en håll-

ning som jag undersöker närmre i kapitel fem. Att anlita en städerska signalerade för många en återgång till ett icke-önskvärt patriarkalt klassamhälle. När jag exempelvis frågar Ingrid om hon kan tänka sig att betala för städning hemma svarar hon:

INGRID: Absolut inte. Det är en icke-fråga. Jag har kollegor som gör det, så det börjar komma närmare. Och den diskussionen har jag faktiskt haft med vissa av mina vänner. Men för mig är det otänkbart.

FANNY: Varför då?

INGRID: Varför jag inte vill betala för städning? Därför att ... Av flera skäl. För det första har jag bara med mig från mamma och mormor att sin egen skit tar man hand om själv och att jag också vill ta hand om mitt eget hem. Att det skulle kännas konstigt om nån annan kom och städade bland mina möbler. Nästan som en integritetskränkning – det här ska jag ta hand om. Men också som det här skamfyllda i att nån ska ta hand om min skit. Och för min del skulle det också ... Jag vill inte ... Det är klart att det finns en mängd serviceyrken där man betalar folk för att göra en tjänster, men för mig går gränsen vid att betala någon för att komma till ens hem, att i intimsfären ha nån som gör jobb åt en. Det tycker jag blir för nära en tjänstefolksrelation. Jag vill inte ha en sån klassmässig relation till nån.

Ingrid uttrycker åsikter som måste förstås i relation till det svenska välfärdssamhällets fokus på utjämnande av klasskillnader, alltså en politisk strävan mot jämlikhet. Men hennes tankar speglar också den skandinaviska samhällsformens specifika kombination av stat, familj och individ – vad Helene Aarseth har beskrivit som en statsunderstödd, familjecentrerad individualism – där jämställdhet är en central ingrediens. Aarseths

poäng är att den individualisering och kulturella friställning som kännetecknar västvärlden (se t. ex. Ziehe 1986, Hochschild 2003), i de skandinaviska länderna kombineras med en refamiliarisering, med relativt lång föräldraledighet, reglerad arbetstid för småbarnsföräldrar och en jämställdhetsnorm. Hemmet och arbetet i hemmet görs således, som tidigare beskrivits, till en plats för självutveckling och meningsskapande för både män och kvinnor, på ett sätt som skiljer Skandinavien från andra västländer, med starkare tradition av att anlita människor för arbete i hemmet.

Kombinationen av jämlikhets-/jämställdhetsideal och statsunderstödd, familjecentrerad individualism skulle kunna betraktas som en möjlig förklaring till den ideologiska laddning som frågan om privat städhjälp har och har haft i Sverige (se Öberg 1999, Platzer 2007, Elin Pettersson 2013). Detta syns inte minst i den nära decennielånga debatten som rasade kring införandet av RUT-avdraget (dvs. möjligheten att göra skatteavdrag för hushållsarbete), som symtomatiskt nog kom att kallas pig-avdrag. När förslaget presenterades 1997 avfärdades det som en ovälkommen, otidsenlig återgång till ett gammalt klassamhälle (något jag återkommer till i nästa kapitel).

Idag, när RUT-avdraget är infört sedan ett drygt decennium, är det emellertid möjligt att tala om en snabbt förändrad diskurs (Gavanas och Calleman 2013, s. 7). RUT betraktas numera som en lyckad reform, stödd av alla partier utom Vänsterpartiet, och användarna av RUT ökar för varje år.¹⁷ Inte minst har det kommit att formuleras som en reform i jämställdhetens tjänst.

Det anses helt enkelt inte lika laddat att anlita städhjälp i hemmet idag som för exempelvis tjugo år sedan (Gavanas och Calleman 2013, Hussénus 2014). Detta var också, som jag visat,

något som avspeglade sig i mina intervjuer. Ingrid, som vi sett vara emot anlitande av privat städhjälp, beskriver samtidigt hur människor i hennes omgivning har andra åsikter. »Jag har kollegor som gör det, så det börjar komma närmare.«

Så, vad har då hänt med den statsunderstödda, familjecentrerade jämställdhetsinriktade individualismen, där sysslandet med hemmet blir en central aspekt av självförverkligandet för såväl män som kvinnor? Och viktigast i detta sammanhang: vad händer med den privata städningen? Ellinor Platzer (2007) ställer tidigare normer kring egenarbete och jämlikhet mot en ny sorts karriärlivsform, som hon menar är en viktig förklaring till den ökade efterfrågan på privata hushållstjänster. I familjer där båda parterna satsar på karriären (så kallade tvåkarriärhushåll) görs, skriver Platzer, mindre skillnad mellan arbete och fritid än mellan rutin och engagemang. Barnens fritidsaktiviteter, balkongodling eller renovering av köket kan således uppfattas som minst lika meningsfulla och kreativa sysslor som lönearbetet. Mer rutinartat arbete, som exempelvis städning, uppfattas däremot sällan som utvecklande och lejs därför gärna ut till andra. Kanske är det så vi ska tolka den tendens jag tycker mig uppfatta i Aarseths studie, där inredning, matlagning och umgänge med vänner och barn framstår som självutvecklande för såväl män som kvinnor, men däremot mer sällan städningen. Så är det också möjligt att tolka denna studies intervjupersoner, när de förhandlar, gör listor och försöker fördela arbetet rättvist – för att ingen ensam ska behöva dra lasset. Städningens rutinartade, repetitiva och till synes avgränsbara karaktär tycks alltså göra det alltmer rimligt för de som har råd att köpa tjänsten utifrån.

Svensk exceptionalism

Sammanfattningsvis kan konstateras att vi har att göra med en diskurs i förändring. Från att under 1960-talet och ett antal årtionden framåt ha associerats med ett kvinnoförtryckande klassamhälle, tycks det idag mindre moraliskt laddat att anlita privat städhjälp i hemmet. Och även om de flesta av mina intervjupersoner delade åsikten att var och en ska ta hand om sin egen skit, hade flera av dem erfarenheter av städhjälp i hemmet, vid enstaka tillfällen eller regelbundet. Sverige verkar helt enkelt, på relativt kort tid, ha blivit mer att likna vid andra länder – där de som har råd köper privat städhjälp, ofta utan de moraliska dubier som tidigare kopplades till städköp.

Samtidigt tycks svenskheten och Sverige som plats fortsatt spela en viktig roll i de kulturella förhandlingarna kring vad det innebär att köpa städning eller låta bli. Som jag ska visa framöver vävs föreställningar om städning, kulturell hemvist, jämlikhet och jämställdhet samman i ett intrikat mönster, där svenskheten sätter alldeles specifika ramar för hur städköp upplevs, motiveras eller avfärdas. Marcela, som är uppväxt både i Sverige och i Latinamerika, beskriver hur hennes familj hade hembitråde under hennes barndom i Chile, något de inte hade råd med när de senare flyttade till Sverige. Hon minns hur familjen, och framför allt hennes mamma, plötsligt måste städa hemmet själv, något hon upplevde som betungande och arbetsamt. Själv har Marcela alltid städat i sitt eget hem – i Sverige. Men när hon och hennes man under ett par år bodde i Chile upplevde hon det plötsligt som både rimligt och nödvändigt att betala för städhjälp.

MARCELA: Jag och min man hade ett litet matställe, så vi lagade mat på helgerna. Och jag var gravid, jag hade en jättestor mage

och jag började känna att jag hinner inte vara hemma och fixa med allt. Så då anställde vi nån som kom och hjälpte till.

FANNY: Och hur länge hade ni det då?

MARCELA: Tills Julia var kanske tre. Då åkte vi tillbaka till Sverige.

FANNY: Så det blir så att i Chile har man städhjälp, men inte i Sverige? Hur kommer det sig? För jag antar att ni hade liknande inkomster där som här?

MARCELA: Ja fast i Chile ... Där gav jag terapi. Och för en timmes terapi kunde jag ta betalt fyrahundra, men för att nån kommer och hjälper mig sex timmar så betalar jag tvåhundra. Och då betalar jag jättejättebra. Dom flesta betalar kanske hundra. Så jag betalar dubbelt och det har jag alltid gjort. Men om jag har två, tre timmar terapi per dag har jag lätt råd med städhjälp.

FANNY: Men här i Sverige ...

MARCELA: Här i Sverige, ja, framför allt att vi bor så litet nu, man känner att det är ingen idé. Eller, här klarar man av städningen på ett helt annat sätt. Man har mycket mer tillgång till tvättmaskin och till dammsugare. I Chile ... Jag hade också en tvättmaskin, men jag vet inte - det blir en helt annan tillvaro på nåt sätt. Det är enklare att städa här tycker jag. Jag har aldrig tänkt på att jag skulle kunna ha städhjälp här faktiskt.

Marcelas tankar om städhjälp är, som vi ser, till stora delar beroende av vilken plats hon befinner sig på. Trots att hennes familjesituation ser någorlunda liknande ut, verkar det rimligt (för att inte säga nödvändigt) att anlita städhjälp i Chile och onödigt (för att inte säga otänkbart) i Sverige. Utifrån hennes diskussion ser vi hur skillnaderna delvis kan förklaras av ekonomiska omständigheter. Marcela och hennes man har ungefär samma inkomst att röra sig med i Sverige som i Chile. Däremot

är inkomstskillnaderna långt större i Chile än i Sverige, något som är en förutsättning för en marknad för hushållstjänster (se Nyberg 2015). Även om Marcela arbetar med liknande arbetsuppgifter i Chile och Sverige, blir det således mer möjligt för henne att anställa en annan person att sköta hemarbetet där.

Att det förefaller orimligt med privat städning i Sverige motiveras också, som vi ser, med att boendet i Sverige är mindre och därför mindre slitsamt att sköta. Men framför allt tycks det, i Marcelas resonemang, som om de olika geografiska platserna helt enkelt frammanar olika sätt att lösa städproblemet. I Sverige har Marcela, som hon beskriver det, aldrig tänkt att hon kan ha städhjälp – trots att städandet periodvis varit en källa till bråk inom familjen. I Chile använde hon däremot ganska snabbt sitt överskott av lönen till en städerska.

Ett annat exempel på hur Sverige och svenskhet blir en variabel i förhandlingar kring städning som syssla hämtar jag från en intervju med Thandi, en kvinna i fyrtioårsåldern som pendlar mellan att bo i Mali och en mellanstor svensk stad. Thandi, som är uppväxt i Sverige med en svenskfödd mamma och en pappa uppväxt i ett afrikanskt land, beskriver hur hon har svårt att anpassa sig till situationen i Mali, där de flesta med lite pengar över anställer en städhjälp.

THANDI: Vi har faktiskt försökt ha lite hjälp med städningen just, men det slutar alltid med kaos och kalabalik eftersom jag inte kan låta bli att hjälpa till att städa samtidigt. Och där är det så otroligt – det låter jättehemskt – alltså otroligt viktigt med maktrelationer. Det är nånting som förs tillbaka till slaveritiden, att det är väldigt tydligt i samhället att är man inte däruppe så är man därnere och på nåt sätt måste man ta ställning och inte ligga här i mitten och skvalpa som vi gör i Sverige hela

tiden. Och gör man det så är man den som hamnar längst ner till slut och blir trampad på. Så det slutar alltid med att man tappar respekt och ja, sen kan det sluta precis hur som helst med allt ifrån stöder till – ja, allt möjligt kan faktiskt inträffa. Så därför har vi ingen som hjälper till med nånting. Vi försöker sköta det hela själva, vilket betyder att vi har det stökigare än andra familjer. »Svenskstökigt« kallar jag det.

Istället för städhjälp löser Thandi situationen genom att låta hemmet vara mindre välstädat än gängse standard i sitt nuvarande hemland. Att ha »svenskstökigt« fungerar inte bara som en potentiell förklaring till kulturell skillnad i städstandard. Det kan också förstås som en manifestation av ett annorlunda förhållningssätt till ojämlikhet och maktskillnad – en sorts etnifierad politisk moral.

Intressant i båda dessa intervjuer är hur svenskheten och Sverige som plats formar städningen och de potentiella städköpen på särskilda sätt. Sverige blir inte vilken plats som helst och svenskheten är inte neutral. Snarare sammankopplas den med ett jämlikt/jämställt förhållningssätt, såsom vi ser i Thandis resonemang. För Thandis del blir svenskheten en (del)förklaring till varför hon och hennes man väljer att inte anställa städpersonal i hemmet. I Catrin Lundströms (2013) studie av utlandssvenskar i Singapore används samma svenskhet snarare som argument för att svenskarna skulle vara bättre än andra arbetsgivare på plats – de behandlar inte sina »live-in-maids« lika illa som kineserna påstås göra, just för att de är svenska. En liknande logik beskriver Anna Gavanoas (2006) hos de personer hon intervjuat om städköp. Trots att arbetsvillkoren i de svenska hemmen i många fall var dåliga tycktes svenskhet kunna fungera som en sorts legitimering av hushållstjänsteköpen. Själva det faktum att inter-

vjupersonerna var svenska tänktes helt enkelt borga för en mer jämlik och icke-exploaterande relation till deras anställda.

Svenskhet tycks således kunna användas både som en förklaring till varför vissa väljer att städa hemma själva och som en sorts kravmärkning för de som köper tjänsten – något som blir intressant i relation till den förändrade diskursen kring privata städ köp. Alldeles oavsett hållning i fråga om köp av hushållstjänster frammanas alltså Sverige och svenskheten som en särskilt jämlik och jämställd nation och nationalitet.

Städningen, jämställdheten och tiden

De politiska argumenten för skattesubventionerad städning har (förutom att motverka svartarbete och skapa fler arbetstillfällen för utbildade) varit att möjliggöra för kvinnor och män att på mer lika villkor kombinera familj och arbete. Slagord som använts i debatten är individuell valfrihet, ökad sysselsättning och – just – jämställdhet (Gavanas 2013, s. 85). Trots att frågan varit synnerligen omdebatterad (se t. ex. Kvist 2013, Gemzöe 2015) har den alltså i många sammanhang framställts som en möjlig lösning på jämställdhetsproblemet, något som illustreras i några av intervjuerna.

Skattesubventionerad städning i hemmet som en jämställdhetspolitisk åtgärd må fungera för vissa människor, i vissa hem, med vissa ekonomiska omständigheter. Samtidigt aktualiseras frågan jag ställde i kapitlets början: hur skapas jämställdhet utifrån städning som praktik? Hur ser den jämställdhetsmodell ut där städhjälp är en lösning på problemet? Och hur kan ett temporalitetsperspektiv bidra med synsätt på dessa frågor?

Som jag visar genom kapitlet är städning och jämställdhet intimt sammanvävda – och kanske extra mycket så i Sverige.

Trots en (delvis) statsunderstödd familjecentrerad individualism, där hemmasysslorna framstår som potentiellt meningskapande och självutvecklande, kan städningen pekats ut som en av de sysslor kvinnor helst av allt vill slippa göra själva – och samtidigt den syssla där män är som mest obenägna att ta sin del. Trots mäns under senare år ökade insatser i hemmet gör kvinnorna fortfarande merparten av jobbet och i de fall där män delar lika faller det allt som oftast på kvinnan att vara såväl arbetsledare som initiativtagare.

Inte minst är städningen symboliskt laddad med föreställningar om just det jämställda livet i den heterosexuella familjen. Att dela lika på städningen framstår för många som ett ideal att förhålla sig till, något som i viss mån tycks mer komplicerat för kvinnorna än för männen. För medan männen i vissa fall använde sig av jämställdhet som en viktig motivationsgrund för att ta ett extra tag med dammsugaren, kunde jämställdhetsdiskursen upplevas som i det närmaste ett ok för vissa av kvinnorna. Medan männen potentiellt kunde vinna i anseende och status på att framstå som jämställda, hamnade kvinnorna oftare i sitsen »damned if you do – and damned if you don't«. Kvinnors övergripande ansvar och blick för dammet i hörnen kunde lätt läggas dem till last, eftersom de även framstod som ansvariga för att leva i en jämställd relation. Så kom det sig att vissa av de intervjuade kvinnorna helt enkelt lät bli att prata arbetsdelning med sin manliga partner, trots att de inte var nöjda med sin situation – för att inför sig själva slippa att framstå som ojämslidda och därigenom misslyckade.

Jag har också visat hur tiden är central i diskussionerna om jämställdhet och städning. Med hänvisning till städningens tid och tidsåtgång mäts och värderas det jämställda heterosexuella familjeprojektet. Detta sker inte enbart bland intervjuerso-

nerna, utan syns också i jämställdhetsstatistik, statliga utredningar på området liksom i det ökade talet om »livspussel« och »work-life-balance« (jfr Jordansson och Lane 2018, s. 19). Trots att insats räknad i tid inte nödvändigtvis fångar arbetets art – som vi sett handlar det om så mycket mer än att varannan vecka dra en dammsugare över köksgolvet – framställs städningen härigenom som en avgränsbar och rutinartad aktivitet. Räklandet i minuter och timmar gör sysslan helt enkelt mer möjlig att både sälja och köpa, i jämställdhetens namn. Åtminstone för de som har den ekonomiska möjligheten.

I *Sida vid sida* undersöker Katharina Tollin (2011) de senaste trettio årens riksdagsdebatter om jämställdhet – ett politikområde som varit på frammarsch under senare år med initiativ som varannan damernas, jämställdhetslagen och pappamånader. Tollin visar hur den förhärskande definitionen av jämställdhet som renodlade »könsfrågor« ingalunda är en neutral sådan. Snarare är den ett resultat av politiska konflikter mellan vänster och höger, där de borgerliga partierna under de senaste decennierna vunnit tolkningsföreträdet. Jämställdhetspolitiken har, sedan 1980-talet och framåt, alltmer kommit att handla om frågor som könsdiskriminering, likabehandling och representation. Vad som hänt, menar Tollin, är att frågan om ekonomisk jämlikhet successivt sorterats bort från »kvinnofrågan«, det vill säga att kön görs till en särskild orättvisa skild från klass. Detta resulterar, enligt Tollin, i att jämställdhetspolitiken mer eller mindre blivit samstämmig med en nyliberalt orienterad samhällsmodell baserad på individuella rättigheter, nedskärningar av offentlig sektor, managementmodeller och individuell lönesättning – där jämlikhet som ideal successivt gjorts irrelevant.

Enligt Wendy Brown (2008) beror liberalismens genomslag i världen inte på att människor är särskilt nöjda med nylibera-

la värden. Snarare, menar hon, handlar det om att andra alternativ inte framstår som möjliga eller tänkbara. Liberalismens ledord som valfrihet, individualitet och likabehandling har, i västvärlden, kommit att bli synonyma med modernitet och framåtskridande. Snarare än en specifik ideologisk position, framstår de som självklara och icke-ifrågasättbara. En liberalt definierad jämställdhet blir därigenom en sorts, med Chantal Mouffes (2005) formulering, post-politik. Med det menas en hållning som tycks självklar just för att de underliggande konflikterna sopats under mattan.

De underliggande konflikterna skulle, i detta sammanhang, kunna lokaliseras till klass. Det är helt enkelt mer möjligt att göra sig av med den arbetsamma och ovälkomna städssyslan för de som lever i par (med två inkomster), har högre inkomst och tillsvidareanställning än för den ensamstående föräldern med en lågbetald timanställning.¹⁸ Bland mina intervjupersoner var det också många som inte hade ekonomisk möjlighet att leja ut vardagsstädningen för pengar, i synnerhet de som själva arbetade med städning. Att formulera avdragsgill städhjälp i hemmen som en fråga om jämställdhet handlar därför om klass (och i förlängningen etnicitet/rasifiering) lika väl som om kön. Inte minst handlar det om tid. Betraktar vi, med Sarah Sharma (2014), även tid som en fråga om makt blir det nämligen rimligt att fundera över vems tid som värderas och räknas i samhället. Är det den överarbetade högutbildade kvinnans behov av vila och kvalitetstid med barnen som prioriteras, hennes mans behov av att arbeta längre dagar utan att riskera bråk om hemanarbetet när han kommer hem eller den ensamboende pensionären utan ekonomiskt utrymme att betala för städhjälp? Är det kvinnan som arbetar med städning i andras hem vi har för ögonen: hon som lämnat sitt vardagsliv, vänner och familj i hemlandet

för att tjäna pengar på annan ort och aldrig skulle ha råd att anställa någon för att ta hand om smutsen hemmavid?

Städning blir, i detta sammanhang, att betrakta som en jämställdhetens Svarte Petter – en sorts bortkastad tid att bråka om eller helt enkelt, för den som är privilegierad, köpa sig fri från. Mer övergripande genererar städningen, med ett temporalitetsperspektiv, vidare frågor om vad människors olika tillgång till tid får för konsekvenser för ett demokratiskt samhälle.

Ett riktigt arbete?

Tant Gunnis kunskap

Alldeles bredvid mitt barndomshem i Västerbottens inland bor tant Gunni i ett stort hus med utsikt över sjön. Gunni lever själv, sedan hennes barn flyttat ut. Hon har en man också, en särbo, som heter Hjalmar. Men honom vill hon inte ha in i huset alltför mycket, för han snusar och luktar rök och sådant har Gunni längre ingen fördragsamhet med sedan hennes första man dog för många år sedan.

Eftersom vi inte har någon släkt i närheten får Gunni agera ställföreträdande mormor. Av Gunni får jag limpsmörgås med hushållsost att doppa i varm choklad om vintrarna. Och av Gunni har jag, under långa vinterkvällar, lärt mig att sticka häl på raggsockor.

Gunni behärskar helt enkelt allt som har med den lilla världen att göra – hon är hemmets härskarinna. Visserligen en väldigt fnissig och opretentiös sådan, men icke desto mindre omnipotent. Hon berättar hur hon som tonåring skickats i hushållsskola uppe på byn, invid kyrkan. Hur hon blev fröken Lydia Gutkes favoritelev för att hon hade så flinkt handlag.

Och som Gunni kan städa! I hennes hem städas inte på lördagar – där städas lite varje dag, enligt ett särskilt system. Som barn hade jag inte ordning på vad som skedde när. Men när jag då och då hälsade på var det alltid något städprojekt på gång: hon svabbade golv, tvättade fönster, polerade lister, vädrade

sängkläder, skurade spisen. Alla sysslor fick ta sin tid och allt tycktes inplanerat. Ibland gick hon över till sonen och svabbade även hans golv, något irriterad över hans slarv. Och ibland var det den ensamstående granngubben som behövde extra hjälp med skurborsten.

Minnet av tant Gunni kommer till mig när jag funderar över städningens väsen. För Gunni, får jag för mig, var städningen såväl en kompetens hon var utbildad för som en traderad kunskap, ett omsorgsarbete i hemmet, en tjänst hon kunde göra sina grannar och vänner och ett arbete hon ibland fick betalt för. På så vis illustrerar Gunnis kunskap den glidning mellan arbete och omsorg som hemmastädningen utgör. I detta kapitel ska jag närmre undersöka denna städningens position som både arbete och »icke-arbete«. Den är nämligen, som jag ska visa framöver, viktig för att vi ska förstå städningens status och roll, såväl idag som historiskt.

Forskare är eniga om att hemarbetets ambivalenta ställning i det moderna samhället till viss del måste betraktas mot bakgrund av de samhällsförändringar som sker i skiftet mellan bondesamhälle och industrialisering (se Giles 2004). I bondesamhället utfördes produktionen av livsmedel och andra förnödenheter inom ramarna för hemmet och familjen, där kvinnor och barn deltog aktivt. I och med industrialismens framväxt, i Sverige någon gång under slutet av 1800-talet, flyttade stora delar av produktionen ut från hemmet till den offentliga sfären, som nu än tydligare kom att bli männens arena. Hemmet och det som skedde inom hemmets väggar blev därigenom successivt liktydigt med konsumtion och reproduktion snarare än med produktion – och kom också att associeras med kvinnan (Felski 2000, Gillis och Hollows 2009). Redan 1884 beskriver Friedrich Engels (1884/1945, s. 93) hur denna »privati-

sering« av hushållsgöromål kom att inverka på kvinnors status och villkor: »kvinnan blev den första av tjänarna, utträngd ur deltagande i den samhälleliga produktionen«. Hemmet blir nu också liktydigt med fritid, en tid som enligt bland andra Henri Lefebvre (1984) uppkom först i och med industrialiseringen. Offentligheten däremot knyts till arbetstid.

Framväxten av ett borgerligt hem- och familjeideal fick också tydliga konsekvenser för hemarbetets status som arbete. Kvinnan förväntades lägga ner sin tid och själ i att skapa ett vackert, kultiverat och sunt hem för sig och de sina, som skydd mot den stökiga världen utanför (Frykman och Löfgren 1979, Åström 1986). Medan hon borgade för privatlivets vila, återhämtning och fritid stod han för offentlighetens produktion och arbete. Den verksamhet som bedrevs i hemmet framställdes därigenom som ett icke-arbete. Detta trots att en hel del av hemmasysslorna – inte minst just städningen – till och med var något som många lejde ut mot betalning. I borgerliga hem (liksom i många mindre bemedlade hushåll med hemmafru) tycks det ha varit mer regel än undantag att ha en anställd kvinna i form av hembiträde, husfru eller städhjälp, som utförde de tunga arbetsuppgifter där bland annat städning ingick (se t.ex. Marander-Eklund 2014). Samtidigt sorterades sysslorna till den privata sfären och räknades därför inte helt och hållet som riktigt arbete.

Den verksamhet som sker i hemmet, det vill säga de sysslor som räknas som hemarbete, har som synes varit svåra att både definiera och värdera såväl teoretiskt som i praktiken. Inte minst gäller det städningen, som tenderar att hamna alldeles särskilt mellan stolarna. Jag kommer framöver att fördjupa mig i några politiska debatter/skeenden i historien där just städningens ambivalenta position som både arbete och icke-arbete blir tydlig. Särskilt fokus kommer att ligga vid hur arbete måste

förstås i relation till föreställningar om tid. Om de två tidigare empiriska kapitlen har fokuserat på tid och genusgörande, kommer detta kapitel att kretsa kring tid i relation till plats. Som Sarah Sharma (2014, s. 14) poängterar är nämligen tid och plats intimt sammanvävda. Medan vissa platser, som exempelvis flygplatser, köpcentrum eller börsfirmor, associeras med en snabb, modern och framåtskridande tid, frammanar andra platser, som exempelvis äldreboenden, kyrkor och avfolkningsbygder, andra associationer. Inte minst bär hemmet som plats på föreställningar knutna till tid, något jag diskuterade i inledningskapitlet.

Med städningens specifika temporalitet och hemmet som särskild plats i bakhuvudet vill jag, genom några historiska nedslag, synliggöra och borra djupare i den specifika ambivalens som omger städningen som arbete. Detta samtidigt som jag placerar den samtida empirin i en historisk kontext. Jag tänker mig nämligen att den historia jag snart ska skissa existerar som ett mer eller mindre tydligt eko i mina intervjupersoners berättelser om städning.

Hembiträdesfrågan

Det första »nedslaget« gäller hembiträdets villkor och tillvaro – det vill säga den person som tenderade att få städningen på sin lott. Hembiträdesyrket kom att bli en fråga på den politiska dagordningen från 1930-talet och framåt. Anledningen var att det inte längre gick att få tag i kvinnor som var villiga att arbeta under de omständigheter som erbjöds. Det var helt enkelt allt färre kvinnor som kunde tänka sig att ta tjänst som piga – eller hembiträde som arbetet hade börjat kallas. Detta skapade en rad problem, framför allt i samhällets mer tongivande kretsar.

»Både i städerna och på landet«, skriver Lisa Öberg (1999, s. 166), »ropade husmödrar förgäves efter ett nytt litet 'hembí' när det gamla slutat.« Och även om det under mitten av 1930-talet inte var mer än en tiondel av alla hushåll som anlidade hembiträden, växte gruppen av yrkesarbetande medelklasskvinnor med behov av en person som kunde sköta hushållet när hon själv var på jobbet (jfr Platzer 2007, s. 17).

I Alva och Gunnar Myrdals *Kris i befolkningsfrågan* (1934) ställs flykten från hembiträdesyrket i relation till problemet med den sjunkande nativiteten. Möjligheten för kvinnor att kombinera yrkesliv med ansvar för hem och familj, hävdade paret Myrdal, byggde helt enkelt på att samhället hjälpte till och underlätta- de hemarbetet. Det faktum att allt färre unga kvinnor tycktes villiga att söka hembiträdesjobb formulerades nu alltså som en viktig samhällsfråga som diskuterades av politiker och samhällsdebattörer. 1933 tillsatte regeringen till och med en utredning för att undersöka saken – och hade så definierat en tidigare »privat« fråga som en politisk angelägenhet.

Hembiträdesutredningens förslag riktade in sig på att höja hembiträdets status genom utbildning och professionalisering och därmed göra det mer likt ett »riktigt« arbete. Bland annat rekommenderades inrättande av en hembiträdesskola med ett omfattande kursprogram. Intressant nog, som bland andra Yvonne Hirdman påpekar (2007, s. 45), föreslogs varken höjda löner eller arbetstidsreglering – områden som i mångt och mycket skilde hembiträdesyrket från andra möjliga yrken för unga kvinnor. Under tiden för utredningen var hembiträdena bland de lägst betalda i landet och arbetstiden kunde i snitt uppgå till 83 timmar per vecka (Öberg 1999, s. 170). Eftersom hembiträdena stod utanför kollektivavtalsområdet var de undantagna från den ordinarie arbetstidslagstiftningen. Anled-

ningen till detta var huvudsakligen det som Socialstyrelsen i sin utredning om hembiträdets levnadsvillkor formulerar som »det husliga arbetets karaktär«; att arbetet i familjen kommer i första hand medan fritid och vila får anstå.¹⁹ I många ögon ansågs »husligt« arbete omöjligt att reglera tidsmässigt, då det gick ut på att vara ständigt till hands. Dessutom skulle en arbets-tidsreglering kollidera med arbetsgivarens behov av avlastning under dygnets alla timmar. Inte minst tänktes hembiträdernas rätt till reglerad arbetstid riskera att leda till minskad nativitet nationellt sett. I slutändan kom arbetsgivarna och de tänkta barnfamiljerna ur borgarklassen att ställas mot hembiträderna, som fick vänta ända fram till 1971 för att få den 8-timmars arbetsdag som merparten av svenska arbetare fått redan under 1920- och 1930-talen (Öberg 1999).

Trots utredningar och kursverksamhet fortsatte alltså kvinnorna att fly hembiträdesyrket. Kanske var utbildningssatsningarna till och med en av orsakerna till att »pigana« successivt försvann från hemmen (Hirdman 2007). Det utbildade hembiträdet tog nämligen hellre andra arbeten inom den expanderande offentliga sektorn (se även Platzer 2006). Det »husliga« arbetet tycktes helt enkelt mer attraktivt utanför det privata hemmet, där sysslorna var mer att likna vid ett »riktigt« arbete. För att åtgärda hembiträdesbristen kom regeringen därför att börja rekrytera arbetskraft utomlands. Under andra världskriget infördes exempelvis en undantagslag som gav lättnader i kravet på arbetstillstånd för vissa nationaliteter och kategorier av arbeten, såsom hembiträdesarbete. Undantaget innebar också att kvinnor födda utanför Norden som ville arbeta i Sverige var hänvisade till hembiträdesjobb i två år innan de kunde söka annat. Med sämre betalda hembiträden från bland annat det krigssargade Tyskland löstes alltså hembiträdesfrågan temporärt (Strollo 2013).

Så, vad säger oss då detta exempel om städning som syssla? Det första vi kan konstatera är att hembiträdesyrket är svårdefinerat som arbete betraktat. Det är visserligen betalt, om än mycket lågt och delvis i natura med mat och husrum. Samtidigt förutsätter det i stort sett oinskränkt tillgänglighet i relation till arbetsgivaren. Arbetsuppgifterna är tämligen ospecificerade och kan ändras efter behoven hos arbetsgivaren, som i sin tur är en privatperson (ofta av kvinnligt kön). Dessutom sker yrkesutövningen inte på en offentlig plats, utan i det privata, där arbetaren också har sin sovplats eller i bästa fall sitt rum. Detta betyder att hembiträdet helt enkelt inte har någon egen privat tid att tala om: tid att träffa vänner eller kärlekar, odla egna inressen eller besöka föräldrar och släkt. Hon lever således hela sitt liv i offentlig tid, på arbetsgivarens privata.

Vi ser alltså hur hembiträdesyrket inte liknar ett »riktigt« arbete varken vad gäller tid eller plats. Allt detta sammantaget tycks också bidra till att kvinnor flyr yrket. De undviker det »husliga«, icke-arbetsmässiga, som inbegriper ständig tillgänglighet och lojalitet, till låg ersättning. Det icke-arbetsmässiga ser samtidigt ut att vara det som husmödrar, beslutsfattare och utredare är måna om att bevara. Annars skulle de förmodligen sett till att begränsa arbetstiden i linje med de flesta andra yrken för tiden.

Sammanfattningsvis blir städningens ambivalenta status som både arbete och icke-arbete en viktig förklaring till att den uppfattas som oattraktiv i de unga kvinnornas ögon och samtidigt en svår nöt för beslutsfattarna att knäcka. Mer specifikt är denna status nära förbunden med plats och – kanske framför allt – den ständiga tillgängligheten, det vill säga tid.

Den professionaliserade hemmafrun

Jag ska nu uppehålla mig vid ett annat historiskt exempel där städningens status som arbete hamnar i fokus: det som har kommit att beskrivas som professionaliseringen av hemmafrun. Vi har här att göra med samma problemformulering som gällde hembiträdesfrågan: hur är det möjligt att få kvinnor att (nöja sig med att) utföra sysslorna i hemmet? Vi har också att göra med ungefär samma tidsperiod (dvs. från 1930-talet och framåt) och samma omständigheter. Sveriges låga nativitet liksom den höga arbetslösheten får politiker att börja fokusera på villkoren för kvinnorna i hemmet. Frågan gäller om det är möjligt att, genom en statushöjning av hemarbetet, få kvinnor att låta bli att söka sig ut på arbetsmarknaden (alternativt: att stanna hemma om de redan förvärvat arbetat) (Lövgren 1993). På liknande sätt som med hembiträdesfrågan kom alltså arbetet i hemmet att politiseras.

I *Sakernas tillstånd* beskriver Boel Berner (1996, s. 245) hur ett av svaren på »hemarbetsproblemet«, såsom det formulerades, kom att heta professionalisering. Målet var helt enkelt att omvandla husmoderns sysslor till en rationell yrkesroll – att skapa en person som var systematisk och inte föll tillbaka på gammal slentrian och ålderdomliga metoder. Detta skulle i sin tur medföra högre status för »yrket«. Vi ser hur expertisen kring hushållet formligen exploderar under efterkrigstiden i form av hemkonsulenter, konsumentupplysare, hushållsläraryrken, journalister och forskare. Ett exempel på detta är Hemmets forskningsinstitut (HFI), som inrättades 1944 i syfte att effektivisera och professionalisera hushållsarbetet. Tanken var att synliggöra tidigare osynliggjorda sysslor och samtidigt, genom rationalisering och vetenskapliga metoder, bidra till att få dem mer arbetslika, med andra ord att skapa arbete av icke-arbete (se t. ex. Boalt 1983).

Ett sätt att göra detta var genom att fokusera på tid: att mäta steg, räkna sekunder och ruta in dagen i tydliga delar. I sin avhandling beskriver Britta Lövgren (1993) hur HFI inrättade laboratorier, där tidsåtgången för exempelvis bakning, diskning och golvrengöring undersöktes genom att en expert satt vid köksbordet och klockade tiden det tog för försökspersonen att utföra sysslan. Energiåtgången stod också i fokus. Den mättes genom att försökspersonen, under exempelvis diskning, fick andas genom ett munstycke som kopplades till en stor påse på ryggen. Tanken var att experimenten och det noggranna mätandet av tid skulle ge underlag för offentliga reformer som kunde underlätta och rationalisera hemarbetet (jfr Hagberg 1986).

Det var emellertid inte enbart de enskilda sysslornas tidsåtgång som undersöktes och mättes. En potentiell lösning på hemarbetets karaktär av evighetsarbete blev att rätta sig minutöst efter klockan under dygnets alla timmar, i form av noggrann indelning av husmoderns tid. »Tillvaron«, skriver Berner (1996, s. 157), »rutades in i vad som ibland förefaller vara mer rituella än strikt behövliga tvagningar av hemmet.« Alla sysslor borde ske i en viss ordningsföljd, på bestämda tider och i enlighet med husmoderns uppsatta schema.

Ett viktigt mål med professionaliseringen av hemarbetet var alltså att göra de bitvis oformliga hemmasysslorna mer arbetslika. Arbetet skulle effektiviseras tidsmässigt för att kunna rationaliseras och moderniseras, något som i sin tur ledde till både normalisering och kontroll. Hemarbetet blev helt enkelt mer att likna vid ett reglerat, övervakat och standardiserat arbete – utan att för den skull generera någon ersättning i form av pengar.

Vi ser alltså en motsatt rörelse jämfört med hembiträdesfrågan: om det ansågs omöjligt att reglera hembiträdenas arbets-

tid, blir tiden det främsta medlet i försöken att göra arbete av hemmafrutillvaron. Samtidigt vittnar bland annat det informationsmaterial som riktades till husmödrarna om en uppenbar ambivalens. Anne Marit Myrstad (2005), som analyserat norska och svenska husmorsfilmer (dvs. marknadsföringsfilmer riktade till hemmafruar) under 1950- och 1960-talen, visar hur kvinnorna i filmerna framställs som just *hemarbetare*. Samtidigt tycks andemeningen vara att det arbete kvinnorna utför bör minimeras, för att slutligen försvinna. Teknisk expertis i form av dammsugare, tvättmaskin och halv- och helfabricerad mat framställdes som en bit på vägen för att underlätta och slutligen eliminera hemarbetsbördan, så att hemmafrun kunde lägga sin tid på annat.

Lena Marander-Eklund (2014, s. 113) noterar en liknande tendens i studien *Att vara hemma och fru*. De intervjuade kvinnornas erfarenheter av tillvaron som hemmafru under 1950-talet vittnar om en kliven inställning till hemarbetet – och inte minst till städningen som arbetssyssla. Dels förväntades husmodern hålla hemmet skinande rent och oklanderligt. Samtidigt fick hon inte lägga alltför mycket energi och vikt vid städningen. Framför allt skulle hon inte framstå som någon som fått »städning på hjärnan«. Dessa motstridiga förväntningar måste betraktas mot bakgrund av de tidsanvändningsstudier som visar att den nya tekniken resulterade i ökad standard snarare än minskad tidsåtgång (se Nyberg 1989, Lövgren 1993). Istället för att hemmafruarna fick mer tid över tycks rationaliseringen alltså ha bidragit till ökade krav på perfektion. Med Boel Berners (1996, s. 285) formulering fanns det helt enkelt ett drag av desperation i den nya husmoderns uppgifter – hon skulle inte enbart organisera tillvaron så effektivt och rationellt som möjligt, hon skulle också (och framför allt) skapa ett lyckligt hem, där motsatta dygder gällde.

Hemarbetet var således något som inte borde märkas alltför mycket och helst stökas undan på minsta möjliga tid, så att kvinnan fick mer tid över till det som verkligen räknades: att möjliggöra en plats för fritid, kärlek och familjesammanhållning, bortanför rationalitet och effektivitet (jfr Hoy 1995, s. 123). På så sätt synliggörs hur verksamheten i hemmet, huvudsakligen genom olika former av tidsreglering, simultant konstrueras som både arbete och motsatsen till arbete.

Husmor, hemmafru eller förvärvsarbetare

Under 1960-talet sker förändringar i synen på hemarbete och kvinnors relation till arbetsmarknaden. Yvonne Hirdman (2007, s. 111, 112) talar om detta som en ny form av genuskontrakt, där idealet inte längre är att kvinnan huvudsakligen ansvarar för hushåll och barn i hemmet. Istället ska könen likställas inför både arbetsmarknad och hemarbete. Husmorsyrket som idé och politiskt ideal försvinner successivt, till förmån för åttatimmarsdagen: åtta timmar arbete, åtta timmar fritid och åtta timmar sömn (en uppdelning som alldeles uppenbart bortser från tid för hemarbete). Arbetsmarknaden expanderar och kvinnorna är, till skillnad från tidigare årtionden, efterfrågade (Platzer 2009).

1961 inleder Arbetsmarknadsstyrelsen till och med ett aktiveringsprogram för att göra hemmafruar till lönearbetare. Tanken var att förändra attityder och erbjuda omskolning och utbildning för att få de kvinnor som tidigare varit hemmafruar att söka sig till traditionellt manliga arbetsplatser inom exempelvis industrin. I realiteten kom de istället huvudsakligen att sugas upp av den offentliga sektorn, som skapas under denna tidsperiod (Florin och Nilsson 2000, Carbin, Kvist och Overud

2017). På så sätt flyttades en stor del av den omsorg och omvårdnad som dittills skötts oavlönat i hemmen ut i offentligheten. Samtidigt var det många sysslor som fortfarande behövde utföras hemmavid, som exempelvis matlagning, städning och omsorg av barn de timmar de inte omhändertogs på offentliga institutioner. Kontentan blev att kvinnorna fick (ofta deltid-) arbete inom vård och omsorg, samtidigt som de skötte liknande sysslor i hemmet under sin »fritid« (Hirdman 2007, s. 111f.).

Intressant i detta sammanhang – och för min fråga om synen på hemarbete som just arbete – är hur »jämfälldhetskontraktet« bygger på idén att hemarbetet blir arbete först när det förflyttas från hemmet. Inte förrän det inlemmas i den offentliga sfären (genom skapandet av den offentliga sektorn) och regleras tidsmässigt på liknande sätt som annan sorts produktion, blir det ett »riktigt« avlönat arbete (jfr Jordansson och Lane 2017, s. 17). Skillnaden mellan den professionaliserade hemmafrun, som ju fått lära sig att effektivisera och rationalisera sina sysslor enligt produktionens tidsmall, var att de offentliganställda kvinnorna både fick lön för sina arbetsinsatser, fackliga rättigheter och reglerad arbetstid. En annan aspekt av denna process var att samhället, till skillnad från tidigare, tog kollektivt ansvar för uppgifter som dittills fallit på enskilda kvinnor att utföra (eller leja ut till andra kvinnor) i hemmen, såsom exempelvis vård av barn och gamla.

Samtidigt ser vi hur de sysslor som fortsätter att knytas till hemmet försvinner från den politiska dagordningen och därför än mindre betraktas som arbete. Det gäller inte minst städningen. Från att, under några årtionden, ha stått i blickpunkten för såväl moderniserings- som rationaliseringsprojekt, blir städningen återigen en tämligen osynliggjord vardagssyssla. Detta inverkar dels på de personer (huvudsakligen kvinnor) som förväntas utföra jobbet utöver sitt betalda förvärvsarbete utanför

hemmet. Dels inverkar det på den kategori vars arbete var att ta hand om andras hem, i andras hem – nämligen hembiträderna. Dessa får, som vi tidigare sett, inte lagstadgade rättigheter och reglerad arbetstid förrän så sent som 1971.

För att sammanfatta: under 1960- och 1970-talen görs omsorgs- och hushållssysslor till arbete genom att flyttas ut från hemmet och in i offentligheten. De sysslor som inte gick att förflytta, inte minst vardagsstädningen, blev således paradoxalt nog än mindre betraktade som riktigt arbete, vilket synliggör platsens centrala position för definitionen av vad som är ett riktigt arbete. Från att, under mellan- och efterkrigstiden, ha framställts som en viktig samhällsuppgift för den enskilda kvinnan, kom det arbete som lokaliserades till hemmet från 1960-talet och framåt att presenteras som en mindre viktig uppgift, vid sidan av det »riktiga« lönearbetet.

Ideologiska förändringar

Husmoderns och sedermera hemmafruns sorti från både den politiska och samhälleliga dagordningen är en synnerligen komplex historia, sammanvävd med både institutionella, ekonomiska och samhällspolitiska förändringar. Jag ska nu dröja en aning vid de ideologiska aspekterna av denna förändrade syn på hemarbetet, något som inte minst syns i utvecklingen av Hemmets forskningsinstitut (HFI).

I dess tidiga skede genomsyrades HFI av en civilisationskritik inspirerad av bland andra kvinnoaktivisten Elin Wägner. Brita Åkerman, som var en drivande kraft inom HFI, pläderade exempelvis i Wägners anda för att hemarbetets värden och livsrytm borde genomsyra resten av samhället – en radikal idé om en annan syn på såväl arbete som tid

(Lövgren 1993, s. 138).²⁰ I förlängningen hägrade en förändring av samhällsordningen, baserad på kvinnors erfarenheter av arbete i hem och hushåll. Boel Berner (1996) beskriver hur HFI, med sina nära kontakter med kvinnoorganisationer och enskilda kvinnor, kopplade samman kvinnorörelse, husmoderlighet, modern teknik och vetenskap i ett både institutionellt och ideologiskt omdaningsprojekt.

Denna ideologiska strömning kom emellertid efter hand att överskuggas av andra politiska inriktningar. 1957 omvandlades HFI till Statens konsumentinstitut (för att senare bli Statens konsumentverk) och bytte därmed både huvudman och målsättning. Detta betydde bland annat att kvinnoorganisationerna förlorade inflytande. Från att ha varit ett institut för den moderna husmodern, kom nu institutionen att fokusera på den könsneutrala konsumenten (Åkerman 1984). Husmodern minskade i betydelse, både som politisk vision och faktisk person. Den ideologiska linje där hemarbetet skulle effektiviseras och minimeras för att möjliggöra för kvinnor att förvärvsarbeta, hade nu tagit överhanden. I *Kvinnans två roller* diskuterar exempelvis Alva Myrdal och Viola Klein (1957) den frustration välutbildade kvinnor upplever över att behöva ägna så stor del av sin tid åt obetalt hemarbete. Ett decennium tidigare hade den feministiska ikonen Simone de Beauvoir (1949) hävdad att hemarbetet är ett av de största hindren för kvinnors autonomi och självutveckling. Och 1978 ger Konsumentverket ut en debattbok med titeln *Rent till varje pris?* där kvinnors frigörelse från hemarbetet står i fokus:

»Det är hög tid att kvinnorna börjar frigöra sig från städoket. Inte så att man omedelbart ska kasta skurtrasan och dammsugaren och sluta städa helt och hållet. Det faller på sin egen orimlighet. Men städning behöver inte ha den centrala roll i tillvaron som den har nu.« (citerat i Steenberg 1983, s. 288)

Denna linje överensstämde bättre med hållningen inom 1960- och 1970-talens kvinnorörelse – den så kallade andra vågens feminism – som lyfte frågan om hemarbete som en central del av kvinnoförtrycket (något jag kort beskrev i inledningskapitlet). Hemmafrun blir, under denna tid, sinnebilden för en patriarkal förtryckarstruktur (Johnson och Lloyd 2004). Titlar som *Kvinnans villkorliga frigivning* (Moberg 1961), *Vara vit mans slav* (Åkesson 1963) och *Har vi råd med fruor? En ofullständig handbok i misshushållningens alla grenar* (Boethius 1967) talar sitt tydliga språk. I tongivande böcker som *Den feminina mystiken* från 1963 ifrågasätter exempelvis den amerikanska författaren Betty Friedan myten om den lyckliga hemmafrun och omtalar ledan över att förpassas till hemmet som »problemet utan namn«. En liknande analys levereras i Ann Oakleys (1974) studie av engelska hemmafruor, där hon visar hur hemarbetet visserligen är att betrakta som arbete – men ett obetalt, ensamt och deppigt sådant. Oakley menar till och med att kvinnors ansvar för städning och omsorg är roten till deras ojämlika ställning.

Det är viktigt att notera att delar av den andra vågens kvinnorörelse anslöt sig till en socialistisk kritik av kapitalismen, där lönearbetet utgör norm och ideal. I tidningen *Vi människor* (utgiven av Svenska Kvinnors Vänsterförbund) fördes exempelvis en livaktig diskussion om hur det så kallade reproduktiva arbetet i hemmet borde utföras i solidaritet av såväl män som kvinnor, snarare än enbart av kvinnan i kärnfamiljen (se Carbin, Kvist och Overud 2017). Den övergripande tanken var att mänskliga behov skulle styra samhällets organisering av både produktionen och reproduktionen. Tidningen drev bland annat linjen att antalet daghemplatser (en knäckfråga i tiden) borde avpassas efter barnens behov snarare än de lönearbetande föräldrarnas. Och i ett temanummer om arbete används städning, både i det

privata och offentliga, som utgångspunkt för en diskussion om arbetstid, omsorgsarbete och lönearbete (se Waldén 1979).

Trots en delvis annan ideologisk grund pekar riktningen emellertid huvudsakligen ut ur hemmet, bort från hemarbetet. Vi ser alltså, under denna tidsperiod, en ideologisk förskjutning där den politiska hållning som pläderade för att hemarbetets värden och livsrytm skulle genomsyra samhället kom att ersättas av en förvärvsarbetsmodell, där kvinnor och män har lika tillgång till arbetsmarknaden. Samtidigt hamnade de sysslor som trots allt fanns kvar att sköta i hemmet, som exempelvis städning, mellan stolarna (jfr Carbin, Kvist och Overud 2017). För även om »jämställdhetskontraktet« inbegrep såväl lika rätt till förvärvsarbete som lika ansvar i hemmet, kom hemarbetet varken att diskuteras politiskt eller åtgärdas i någon större utsträckning. Där Alva Myrdal, Viola Klein och Eva Wigforss (se t.ex. Wigforss et al 1938) hade föreslagit lösningar i form av kollektivhus, mathissar och kollektivt betalda hushållsarbeterskor, fanns nu i det närmaste inget erkännande av det obetalda hemarbetet som ett politiskt problem. Privat städning återgick från att formuleras som ett arbete för husmodern att utföra till att bli något den förvärvsarbetande kvinnan fick lösa bäst hon kunde på sin fritid.

Pigdebatten och RUT

Under ett antal år, mellan 1960- och 1980-talen, tycks städning i hemmet alltså ha varit en opolitiserad icke-fråga. När nationalekonomen Ann-Marie Pålsson på Almedalsveckan i Visby 1993 föreslog en modell för skattesubventionering av hushållstjänster blev det startskottet för en intensiv diskussion som sedan dess har gått under namnet »pigdebatten«. Pålssons idé fokuse-

rade på att lösa ett ökande sysselsättningsproblem genom att skapa nya arbetsmöjligheter och därmed kunna omvandla tidigare svarta jobb till vita. Ett skatteavdrag för hushållstjänster skulle öka efterfrågan på dem och således skapa fler arbetstillfällen, var hennes tanke.

Även om hushållstjänster inbegriper alltifrån barnpassning till trädgårdsarbete och snöskottning var det städning debatten huvudsakligen kom att kretsa kring – något som med all önskvärd tydlighet illustrerar frågans laddning. Dåvarande LO-ekonomen Villy Bergström reagerade med att tala om en återgång till pigsamhället, vilket fick förslaget att för en lång tid framöver associeras med det klassamhälle Sverige tänktes ha lämnat bakom sig (se Nyberg 1999, Björklund Larsen 2010, s. 106). Argumenten mot förslaget koncentrerades också huvudsakligen kring de associationer av över- och underordning som själva arbetsuppgifterna påminde om. Att städa i någons hem formulerades som sinnebild för förtryck baserat på såväl kön som klass. Ihärdigheten och hettan i den moraliska diskursen kring privata hushållstjänster saknar, som bland annat Elin Petersson (2013) visar, motsvarighet i andra länder. Som jag visade i förra kapitlet tycktes ett samhälle med tjänstefolk helt enkelt strida mot centrala värderingar i det moderna svenska nationsbygget, där Sverige vill vara ett föregångsland vad gäller både jämlikhet och jämställdhet (Platzer 2003, Gavanoas 2006). Lisa Öberg (1999) beskriver frågan som extremt ideologiskt laddad av såväl klass, kön och nationalitet som ett tänkt feministiskt systemskap.

Drygt tio år efter att debatten tog fart införde så den borgerliga regeringen 2007 en skattesubventionering av hushållsnära tjänster som kom att kallas RUT-avdraget. Reformen har beaktats som lyckad såtillvida att hushållstjänster nu är en ex-

panderande bransch i Sverige (jfr Gavanoas och Calleman 2013). Det finns flera möjliga förklaringar till detta. Anna Gavanoas (2006) föreslår nedskärningar i och privatisering av offentlig sektor som en viktig anledning för hushållen att köpa hjälp privat. Utlokaliseringen av husmoderns tidigare uppgifter till det offentliga har, helt enkelt, alltsedan 1980-talet, urholkats och alltfler sysslor som tidigare bestämdes som kollektivt ansvar faller nu tillbaka på privatpersoner att ombesörja (jfr Jordansson och Lane 2018). Denna utveckling är en del av en internationell trend där omsorgssektorerna sedan 1980- och 1990-talet har marknadsiserats och privatiserats, med individens valfrihet som slagord. Vi ser en framväxande global postindustriell serviceekonomi med ökad tillgång på arbetskraft både inom och utanför EU (Ehrenreich och Hochschild 2004, Elmhorn 2013).

I detta nyliberala ideologiska klimat har även inkomstskillnaderna mellan olika yrkesgrupper ökat, något som Anita Nyberg (2015) visat leder till ökad efterfrågan på hushållsarbete. När vissa grupper i samhället får mer pengar har de helt enkelt större möjligheter att anställa andra yrkesgrupper mot lägre ersättning (jfr Sundbo 1997). Ann-Marie Pålsson konstaterade under mitten av 1990-talet att hennes förslag om en marknad för hushållsarbete inte kunde utvecklas på grund av »en sammanpressad lönestruktur och högt skattetryck biträdd av en icke obetydlig ideologisk överbyggnad« (Platzer 2003, s. 265) – något som alltså uppenbarligen hade förändrats tio år senare.

Den ideologiska »överbyggnaden«, det vill säga övertygelsen om att privat tjänstefolk signalerade en återgång till ett gammalt förkastligt klassamhälle, var uppenbarligen också på utgång. Lotta Björklund Larsen (2010, s. 98) beskriver hur förändringen i terminologi, från piga, hembiträde, hushållerska

och städerska till lokalvårdare och hygien tekniker, illustrerar en successiv förändring av synen på arbetet. Där pigan innehar en beroendeposition i en hierarkiskt organiserad hemmasfär, signalerar lokalvårdaren en mer professionell relation mellan köpare och säljare på en modern marknad.

Denna analys bekräftas av Klara Hussénus (2014), som, i sin undersökning av hur kunder som använder RUT-avdraget legitimerar sina köpta tjänster, föreslår att RUT till och med kommer att stå som symbol för en »ny« hushållstjänstemarknad. Till skillnad från den gamla, som upplevdes som exploaterande och illegal, betraktas RUT som ett någorlunda sjyst sätt att köpa städhjälp, genom exempelvis kontrakt och försäkringar. Själva skattereduktionen upplevs också, enligt Hussénus, som ett »okej från högre ort«, vilket kan tänkas öka acceptansen för köpen (se även Gavanoas och Calleman 2013, s. 8).

Vid sidan om dessa globala ideologiska och ekonomiska förändringar anger Ellinor Platzer (2003) yrkesarbetande kvinnors arbetssituation som en viktig anledning till framgången för RUT-avdraget. Eftersom kvinnor förvärsarbetar i allt högre grad och samtidigt förväntas göra merparten av det obetalda hushållsarbetet framstår privata hushållstjänster som en allt rimligare lösning på en ohållbar situation, något som i förra kapitlet tog sig uttryck som en fråga om jämställdhet.

Vi ser alltså, som sagt, en snabbt förändrad diskurs från 1990-talet och framåt. Från att, under 1960-, 70- och 80-talen, ha beskrivits som en politiskt förkastlig återgång till ett gammalt patriarkalt klassamhälle betraktas idag köp av privata hushållstjänster i allmänhet – och RUT-avdraget i synnerhet – som en lyckad reform, stödd av alla partier utom Vänsterpartiet.

Om jag i förra kapitlet diskuterade avdragsgill städhjälp i relation till jämställdhet, lägger jag här fokus på frågan om arbe-

te. Vad säger RUT-avdragets relativa framgångssaga om vilken sorts arbete städning är? En möjlig slutsats är att RUT, det vill säga den statliga subventioneringen av hushållstjänster i hemmet, helt enkelt gör arbete av något som från 1960-talet och framåt slutat att betraktas som ett riktigt sådant. I och med att tvåförsörjarmodellen ersatte husmors-/hemmafruidealet och alltfler kvinnor sökte sig ut på arbetsmarknaden kom, som vi sett, den privata städningen att upphöra att vara en politisk och offentlig fråga. Eftersom kvinnornas intåg på arbetsmarknaden inte nödvändigtvis innebar att männen lade mer tid på hemarbetet blev kvinnorna snarare dubbelarbetande, såtillvida att de arbetade både borta och hemma. RUT återinskriver således frågan om det obetalda hemarbetet i en politisk och samhällsekonomisk sfär och gör det till ett »riktigt« arbete, genom att reglera det (bl. a. tidsmässigt) och ersätta det med pengar. Lösningen är, som vi ser, delvis kollektiv, delvis privat. En del av utgiften står staten för, en del privatpersonen. För arbetsgivarna innebär själva anställningsformen, som på grund av svenska skatteregler oftare sker inom företag än privat, en mindre tydlig koppling till gamla tiders exploatering av enskilda kvinnor. För städarna betyder det vita arbetet rättigheter i form av kollektivavtal och pensionsgrundande inkomst.

Samtidigt visar undersökningar att RUT inte nödvändigtvis förvandlat tidigare svart arbete till vitt. Snarare verkar svartarbetet bestå parallellt med en ökande vit marknad (Gavanoas och Calleman 2013, Kvist 2013). Detta betyder i sin tur att en del av städandet i de privata hemmen utförs av arbetare utan fackliga avtal eller regleringar. Dessutom, påpekar Calleman (2013, s. 76, 77), finns det inget system för att kontrollera att de »vita« anställningsvillkoren efterföljs. Det är snarare arbetserbjudanden som kontrolleras av facket, sällan (om någonsin) faktiska

arbetsförhållanden på plats. Ofta omförhandlas dessutom kontrakten direkt mellan kund och arbetare, utan insyn av arbetsgivaren (se Kvist 2013, s. 44). Arbetsvillkoren för de vitt anställda städarna är alltså mindre reglerade än vad formen ger sken av, både vad gäller tid, ersättning och uppgifter.

Hushållstjänstebranschen är dessutom en bransch som delvis bygger på arbete utfört av migranter från fattigare EU-länder och det globala syd (Hedlund och Brännström 2016). I Sverige är städare den yrkeskategori som har störst andel anställda med utländsk bakgrund (ca 48 procent) (Kvist 2013). Detta betyder att betald städning, från att ha varit ett klasskodat kvinnoarbete, numera också är etnifierat och rasifierat. Anna Gavanas, Constanza Tobio och Fiona Williams (2007) menar till och med att migranternas (såväl mäns som kvinnors) hushållsarbete har blivit en möjlig väg för välfärdsstater i EU att uppmuntra sina medborgare till ökad produktion och reproduktion (se även Gallo och Scrinzi 2016). Vi har alltså att göra med en framväxande global arbetsdelning, där medel- och högavlönade hushåll efterfrågar billig arbetskraft från fattigare länder i sina försök att kombinera familj och arbete (Anderson 2000, Ehrenreich och Hochschild 2003).

Ett riktigt arbete?

På frågan om vilken sorts arbete städning är, ser vi hur RUT blir ett möjligt svar på problemet som lämnats därhän när tvåförsörjarmodellen infördes, nämligen: hur bör det obetalda hemarbetet organiseras? RUT formuleras helt enkelt som en lösning på den vändning frågan tagit: när kvinnorna ska ut på arbetsmarknaden (av jämställdhetsskäl, av samhällsekonomiska anledningar och för att det är där de »riktiga«, viktiga uppgifterna finns) behöver någon göra arbetet hemma, det vill

säga det som glömts bort som arbete. I denna diskurs formuleras städning delvis som en tjänst bland andra. Den blir till och med, genom den statliga skattesubventioneringen, extra legitim att leja ut.

Genom RUT-avdraget görs städning således till ett lönearbete: en avgränsad, betald tjänst att utföra i någon annans hem. Samtidigt återstår de problem som jag i detta kapitel har velat peka på som anledningen till städningens ambivalenta status som arbete/icke-arbete: nämligen den särskilda relationen till tid och plats. Att städa i andras hem är ett arbete som mestadels innebär deltid (vilket genererar lägre lön) och långa obetalda resor mellan arbetsplatserna (se Bohlin 2012). Att arbetsplatsen dessutom utgörs av människors privata hem innebär en potentiell utsatthet i relation till arbetsgivaren. Forskning visar exempelvis att det inte är ovanligt med erfarenheter av sexuella trakasserier (se t.ex. Gavanoas 2010). Att en allt större andel av RUT-arbetarna utgörs av migranter från fattiga EU-länder och det globala syd illustrerar också hur arbetsvillkor i den globaliserade världsordningen är intimt förbundna med såväl tid som plats.

För den som utför städarbetet är de dåliga arbetsvillkoren alltså ofta relaterade till just tid och plats. Tid och plats syns också vara problemet för personen som köper tjänsten. Vardagsstädning är helt enkelt ingen avgränsad uppgift. Snarare är den något som behöver utföras lite nu och då och hela tiden. Möjligheten att leja ut städningen mot betalning för den som har råd löser således inte helt problemet med gruset i hallen, kladdet under köksbordet och den ständigt igengrodda diskbänken. En städerska kan helt enkelt inte göra det omsorgsarbete som kräver närvaro, känsla och tillgång till såväl tid som plats. Inte heller var det helt eftersträvänsvärt bland de personer jag inter-

vjuade. Snarare fanns en föreställning om vikten av att »ta hand om sin egen skit«, det vill säga att sköta städningen i hemmet själv. I nästa kapitel ska jag därför försöka bena ut vad detta kan tänkas betyda: varför tycks det viktigt att ta hand om sin egen skit? Och vad säger det om städning som syssla?

Ta hand om sin egen skit

INGRID: Varför jag inte vill betala för städning? Därför att ... Av flera skäl. För det första har jag bara med mig från mamma och mormor att sin egen skit tar man hand om själv och att jag också vill ta hand om mitt eget hem. Att det skulle kännas konstigt om nån annan kom och städade bland mina möbler. Nästan som en integritetskränkning – det här ska jag ta hand om. Men också som det här skamfyllda i att nån ska ta hand om min skit.

I citatet ovan, som jag hämtar från kapitel tre, beskriver Ingrid sin ovilja att leja ut städningen i hemmet mot betalning i termer av att ta hand om sin egen skit. Hon var inte ensam om denna formulering. Även om flera av intervjupersonerna hade erfarenheter av att antingen regelbundet eller punktvis betala för städning i det egna hemmet och många dessutom själva hade arbetat med städning antingen i andras hem eller i offentliga utrymmen, uttryckte merparten en ambivalens gentemot att leja ut den privata städningen till någon annan. Detta gällde, intressant nog, även många av de intervjupersoner för vilka betald städhjälp inte var ekonomiskt möjlig. Marielle, en tjugofemårig kvinna som lever med man och tre barn, förklarar exempelvis att städhjälp aldrig har varit på dagordningen. Dels har de inte råd, men framför allt vore hon inte bekväm med att någon utomstående kom och rensade i smutsen hemma. Sådant vill hon

helst sköta själv, förklarar hon. Och blir det kris frågar hon hellre sin mamma, då får hon rycka ut och »grovstädade«.

Om oviljan att leja ut städningen mot betalning många gånger formulerades som ett politiskt ställningstagande, var det som sagt minst lika vanligt att hänvisa till vikten av att »ta hand om sin egen skit« (se även Björklund Larsen, s. 107, Hussénus 2014, s. 25). Frågan som inställer sig är därför: Vad innebär det att ta hand om sin egen skit? Vad är det med städningen i hemmet som får den att upplevas som en syssla vi bör klara själva?

En tendens i forskningen om det obetalda hemarbetet har, under senare år, varit att söka skilja på hushållsarbete och omsorgsarbete. Enligt denna uppdelning skulle hushållsarbetet, där städningen kanske är det tydligaste exemplet, lättare kunna betraktas som en sorts vara och/eller tjänst som är möjlig att köpa och sälja, medan omsorgsarbetet snarare bygger på intimitet, personliga relationer och beständighet och således blir svårare att leja ut (se Roman 2004). Denna uppdelning kan jämföras med det Ellinor Platzer talar om som rutinmässigt hemarbete kontra det som skapar engagemang och potentiell självutveckling, där städningen skulle höra till det förra. Jag kommer, framöver, att visa att denna beskrivning av städning inte helt stämmer. Snarare tycks städandet bära på en rad föreställningar om omsorg och omhändertagande, något som blir synligt i uppmaningen »att ta hand om sin egen skit«. Med utgångspunkt i Joan Trontos (2013, s. 19) mer inkluderande definition av omsorg, som en aktivitet som inbegriper »everything that we do to maintain, continue, and repair our 'world' so that we can live in it as well as possible«, vill jag därför i detta kapitel fokusera på städning som omsorgsarbete. Jag väljer att närgranska och försöka bena ut de olika beståndsdelarna i utsagan var för sig: »omhändertagandet«, »det egna« och »smutsen«.

Att ta hand om – en fråga om mognad

I kapitel två beskrev jag hur städningens kroppsliga praktik aktualiserade olika lager av tid, där dåtid, nutid och framtid vävs in i varandra i intrikata mönster. Med dessa tankar i bakhuvudet vill jag nu dröja vid hur omsorgen om skräpet bär på nära kopplingar till en annan form av tidslinje, nämligen föreställningar om vuxendom och mognad. Den som håller en viss ordning omkring sig tolkas nämligen gärna som mer vuxen än den som lever med högar av osorterad post, grus i tamburen och odiskade tallrikar i diskhon. Många av de intervjuade personerna talar i termer som närmast liknar en ordningsmässig mognadsprocess: från barndomens sorglöshet och omedvetenhet om damm, över tonårens och de tidiga vuxenårens smått rebelliska ointresse för golvmopp och fönsterputs, till medelålderns reträtt till ordningen – där var sak har sin plats och det förefaller både rationellt och trivsamt med ett visst mått av ordning och reda. Adam, som är i fyrtioårsåldern, beskriver hur han med åldern har insett att han egentligen gillar att ha det ordnat omkring sig.

ADAM: Jag har aldrig varit pedant eller värderat städning som jätteviktigt egentligen. Dammsugning till exempel har jag verkligen hatat, länge. Men sånt förändras också, så på sistone har jag blivit mer intresserad av att ha lite ordning omkring mig. För jag märker att jag mår bättre. När man har mycket att tänka på är det skönt att ha det ordnat omkring sig. Det är lite trevligare faktiskt.

FANNY: Kommer du ihåg dig själv som stökigare tidigare?

ADAM: Absolut. När jag var i tjugofemårsåldern kunde det gå många, många veckor innan jag dammsög. Jag kunde dammsuga en gång i månaden kanske. Mycket saker överallt.

FANNY: Utan att du brydde dig om det?

ADAM: Precis. Sen, när man väl städade så var det så här: oj vad skönt det var här! Att man började känna att oj, hur ska jag få nån ordning på mitt liv? Det tog ganska lång tid innan jag kopplade ihop det. Den där känslan av att man blir lite trött av att komma hem till oordning och sen så städar man och så mår man bättre.

Adam talar om den materiella ordningen som delvis liktydig med att få ordning på sitt liv. Att växa upp och bli ansvarig för sitt eget liv inbegriper, i hans resonemang, ett visst ansvar för organiserandet av närmiljön. Dammsugandet blir därigenom en sorts tecken på att han har blivit vuxen och kan ta hand om sig själv och sitt eget välbefinnande – att han följer den utstakade livslinje som postulerar att åldersmässig mognad kräver ett visst mått av städad framtoning (jfr Halberstam 2005).

I linje med detta resonemang förstår vi också hur det kan komma sig att ovälkomna intrång på ens privata städ område kan få en att känna sig i det närmaste omyndigförklarad. I ett tidigare kapitel såg vi exempelvis Ingrid drabbas av känslor av maktlöshet när hon konfronterades med sin mammas bestämda åsikter om ordning och reda. Ingrid beskriver hur hon blir som en utväxt av mammans kropp, utan egen integritet och auktoritet. Hon »dammar och vispar och rör såsom hon skulle gjort« och är hela tiden medveten om mammans tankar och kritiska blick. Ordningen är inte längre hennes egen och den vuxna kvinnan förvandlas på ett ögonblick till en liten flicka, utan vare sig makt eller ansvar.

Så ser vi hur städandet, i bemärkelsen att ta hand om den materiella omgivningen omkring sig, signalerar just vuxendom och mognad och hur oförmågan att ta hand om det egna blir ett

tecken på motsatsen. Vi ser också hur omsorgen om det materiella tycks kunna fungera som en investering i en tänkt framtid.

ADAM: Det där med hur man har det på sitt skrivbord på jobbet, det följer också en sorts mognadsprocess tycker jag. På mina första arbetsplatser hade jag bara högar av papper, ingen ordning. Det tog ett långt tag innan jag insåg värdet av pärmar, att ordna, få in saker i en ordning. Dom sista åren på förra jobbet, då var mitt skrivbord känt för att det var det renaste skrivbordet av alla. Jag älskade det. Men nu är det faktiskt rätt stökigt där jag jobbar nu – och det beror också på att jag inte har tillräckligt med bokhyllor, jag har inte tillräckligt med pärmar och jag har för mycket att göra. Där kan jag inte riktigt hålla den där ordningen längre. Även om jag hade velat så går det inte längre.

FANNY: Och hur känns det?

ADAM: Det är frustrerande. Också för att jag vill ha det ... Är man chef så ska man ha lite ordning tycker jag. Det är både för mig själv, men också utåt för företagets skull. Jag är inte nöjd som det är. Det är klart att det går att ha organisation i ett kaos, jag har levt i det så jag vet att det går. Eller man upplever sig ha kontroll i alla fall. Men det är mycket enklare, det underlättar livet om det inte bara är jag som hittar här utan att även en annan person skulle kunna hitta nånting av värde här.

FANNY: Är det det som är grejen? Att det ska vara genomskinligt även för andra?

ADAM: Framför allt att det är överblickbart för mig förstås. Men jag tänker att i rollen som chef har man också lite ansvar för att om jag inte jobbar här om tio år så ska nån annan kunna hitta bland mina papper. Det blir ju väldigt tydligt i den positionen jag är i nu där det finns en regentlängd där man kan se vem som var först, hur länge jobbade han, sen kom han och jobbade så ...

Det finns nån slags kontroll eller ordningsmognad i mitt liv som jag tänker på när vi pratar om det här.

Adam beskriver städandet i termer av en tänkt framåtrörelse, där en viss ordning reproduceras för att säkra kommande »släkten«. Intressant i detta sammanhang är att successionsordningen inte kräver biologiska band, utan snarare kan förstås som en sorts framtidslighet frånkopplad kärnfamilj och barn. Att skapa ordning och reda på jobbet, att ha ett välstädat skrivbord och kontroll över innehållet i pärmarna, blir för honom ett sätt att signalera ansvar och mognad. Dessutom kan det tolkas som en förberedelse inför den ofrånkomliga överlämningen till kommande generationer. Genom att, som Adam formulerar det, skapa en överblickbar ordning begriplig även för en utomstående – genom att ta hand om det materiella omkring sig – inrättar han sig i en tidslinje där hans uppgift blir att utföra sitt värv för att sedan lämna över till nästa. På så sätt löskopplas säkerställandet av framtiden från den biologiska reproduktionen.

Om ett omsorgsfullt städande kan sägas signalera vuxendom och mognad, tenderar stök och smuts i hörnen att knytas till omognad, barnslighet och oförmåga att ta hand om sig själv och de sina. I ett tidigare kapitel beskriver exempelvis Göran hur hans vilja att städa innan barnens ankomst varannan vecka kan kopplas till minnen av en alkoholiserad frånskild pappa i ett alltmer ostädat hem. Omhändertagandet av den fysiska miljön blir för Göran ett sätt att visa att han (till skillnad från sin alkoholiserade pappa) är »vuxen« nog att ta hand om sina egna barn. Och Åsa, som ofta känner sig nödgad att försvara sin oordning inför besökare, förklarar att hon ibland känner sig rätt barnslig för att hon inte nödvändigtvis prioriterar rena ytor och ordning på hyllorna.

ÅSA: Jag kan skämmas mycket när folk kommer hem till mig. Då säger jag alltid att vi har ett litet projekt som pågår här. Vi håller på med in- och utrensning säger jag, för det är ungefär ett konstant tillstånd. Så då kan man alltid gömma sig bakom det.

FANNY: Så du känner dig dum inför andra, när dom ser hur det ser ut i din lägenhet?

ÅSA: Ja, så är det nog. Jag tänker att det är nån sorts vuxengrej att det ska vara städat. Det ska liksom vara... Man ska alltid vara beredd på att det ska kunna kliva in nån genom dörren... Men det kan man väl vara ändå, beredd? Det är bara att du får kliva över dom där kassarna för att komma in. Alltså, jag är femtio år och det har tagit tid att acceptera den där idén om hemmet, om familjen, att det måste vara på ett visst sätt. För nu känner jag att jag bor här, det här är mitt hem och så här har vi det och vi har det ganska mysigt, liksom. Vi trivs så här. Jag tror att jag helt enkelt skiter ganska mycket i städningen. Och så kan jag inte riktigt stå för det.

Åsas ambivalenta beskrivning av sin och sonens »alternativa« ordning signalerar, som vi ser, inte enbart skam och känslor av tillkortakommande. Den genomsyras också av en kritik av de rena ytorna som symbol för mognad, ansvarsfullhet och normalt föräldraskap. I Åsas värld är annat viktigare, som de projekt hon och sonen tar sig för nere i husets grovsoprum.

ÅSA: Alltså, jag är en samlare. Alltså, grovsoprummet här nere är ju fantastiskt! Nu har jag fått in min son i det också: »Ska vi gå till grovsoprummet?« »Ja!« Och så in där. Och vi är ju ganska många som möts där nere och bara: »Hej! Tja! finns det nåt?« Ja, sist hittade vi gamla VHS-kassetter, för vi har VHS kvar. Sånt är ju kul!

Den lekfulla kreativitet som Åsas beskrivningar vittnar om, där etablerad ordning både vad gäller smuts och åldershierarkier får stå tillbaka för exkursioner till grovsoprummet, synliggör hur föreställningar om kaos och oordning ofta är nära knutna till kreativitet och skaparkraft. I författaren Barbro Lindgrens barnböcker om Loranga, Masarin och Dartanjang smälter just dessa teman samman i en synnerligen anarkistisk berättelse om en far som, iklädd tehuva och morgonrock, samlar tigrar i ladan, en son som mestadels ligger under bordet och äter bul-lar, en farfar som varje dag uppträder med nya alter egon och en giraff som bor på sophögen och knapar på gamla stulna sängar. Ordningen, förkroppsligad av »arga gubben«, kommer då och då på besök för att styra upp och kontrollera den röriga familjen, utan någon större framgång. Snarare lyckas Loranga med vänlig tankspriddhet få honom på andra tankar, genom att bjuda på glass med Kalles Kaviar på toppen eller erbjuda en gratis tiger.

Brottet mot ordningen fungerar, i böckerna om Loranga, Masarin och Dartanjang, som en sorts förutsättning för det kreativa och egensinnigt lekfulla. Pappa Loranga har inget arbete – och är livrädd att få något. Pengar dyker upp lite här och där (huvudsakligen bakom badrumselementet), huset möbleras ständigt om efter nya lekar och garaget med sitt läckande tak har förvandlats till en bassäng, där Loranga och Masarin simmar ikapp utan att egentligen vara särskilt simkunniga.

Oordningen är alltså en källa till lust och alternativt liv. Loranga, berättelsens motor, är ousinligt kreativ – en kreativitet som inte minst bygger på ett brott mot åldersordningen. Som föräldrakarakter har han nämligen abdikerat från det ansvar som brukar kopplas till föräldraskapet. Han bryr sig inte om huruvida sonen Masarin går i skolan, får i sig näringsrik mat eller ordentligt nattsömn. Snarare leker han och Masarin hela dagar-

na, ibland med »krigknivar«, gärna tävlingslekar, där Loranga så gott som alltid visar sig vinna enligt egenhändigt formulerade regler.

Den värld i vilken böckerna om Loranga, Masarin och Dardanjang utspelar sig är, som synes, en anarkistisk fantasi, där alla ordningar prövas, ställs på ända och byggs ihop på nya sätt. Min poäng här är att synliggöra hur denna sidovärld bygger på en distansering från den ansvarstagande, respektabla vuxenhet som inbegriper »ordning och reda och löning på fredag«. Lorangas galna infall och anarkistiska hållning skulle helt enkelt inte vara möjlig utan en kapitulerad åldersordning – och en abdikation från föräldraansvaret. De kulturella kopplingar till kreativitet som kaos och oordning bär på (och som jag återkommer till senare i kapitlet), tycks med andra ord ofta gå hand i hand med idéer om bristande omhändertagande.

Oordning och vansinne

De kulturella kopplingarna mellan kreativitet, kaos och oordning rör sig också nära idéer om vansinne och psykisk sjukdom. Föreställningar om smuts, skriver Ben Campkin och Rosie Cox (2007, s. 4), är så kraftfulla att de ofta tillåts diktera normalitetens gränser. Att inte kunna ta hand om sig själv och de sina, att låta smutsen ta överhand och strunta i etablerade regler om respektabel yta, blir lätt ett tecken på asocialitet och psykisk ohälsa (Fjell 2017). Anna-Maria beskriver exempelvis hur hennes mamma, som åldrande alzheimersjuk, länge levde i ett tilltagande kaos.

ANNA-MARIA: Det var så extremt, otroligt smutsigt. Alltså, hon samlade ju... Om vi säger typ att hon plockade in tre fyllda svarta sopsäckar med papper och telefonkataloger och sånt från stan

in i sitt hem, varje vecka. Minst tre, fyra svarta sopsäckar som jag gick och tömde. Hon hade bitvis så mycket saker att hon fick skyffla gångar i lägenheten för att hitta fram till sin stol och sätta sig. Och hon klarade inte av att slänga.

En liknande berättelse finns i Suzanne Ostens *Flickan, mamman och demonerna* (2016), där soporna står i centrum för mammans psykiska sammanbrott. Boken handlar om sjuåriga Ti, som bor ensam med sin sakletande mamma, styrd av de för omvärlden osynliga demonerna Polter och Geist. Allt skrot som demonerna tvingar mamman att bära hem till lägenheten måste sorteras och sedan godkännas av herr Polter, medan herr Geist bestämmer vad som får tänkas. Dottern Ti, som känner på sig att hon luktar illa och ständigt har smutsiga kläder, försöker så gott hon förmår följa mammans inre demoner.

Nätterna igenom hjälper Ti mamman att sortera skräpet enligt herr Polters principer. På morgnarna går hon till skolan, kammad och finklädd, under mammans förmaningar: »Det är så viktigt att vara hel och ren.« (s. 10) Allt ordnar sig, får hon veta – allt är normalt, bara det ser normalt ut. Det är viktigt, förstår Ti, annars kan människor börja undra och klaga. Som grannarna som ringer på titt som tätt och fröken som tittar på henne med forskande blick. Eller klasskamraterna, som helt sorgglöst hoppar hopprep och leker bollekar med invecklade regler:

»Vi tycker om rena kläder och händer utan skrubbsår och naglar utan sorgkanter. Vi tycker att det är normalt att äta korb och fara på picknick på söndagarna och till Ikea med bilen, och att se mammor använda mikrovågsugn. Ti höll med.« (Osten, 2016, s. 31)

Den värld Ti lever i med sin mamma påminner om Barbro Lindgrens anarkistiska universum, där åldershierarkierna är

utjämnade och alla får klara sig bäst de förmår. Men medan Lorangas alternativa ordning huvudsakligen framställs som lekfull och frigörande, styrs Mammans sorterande av destruktiva krafter som riskerar att förpassa både henne och dottern ut i vansinnets periferi. Där skräpet och oordningen hos Loranga blir närmast livgivande, skildras det alltså som motsatsen för både Ti och hennes mamma. På bokens sista sida, när vi förstår att allt havererat, grannarna larmat och fröken kanske klivit in, skriver berättaren:

»Och senare ska de städa i flera dagar, och allt ska bli rent ...

Och allt ska lukta gott ...

Och golvet ska bli blankt igen.

Sen kommer sommarlovet ...« (Osten, 2016, s. 88)

Poängen med att dröja vid dessa beskrivningar av sambandet mellan oordning, kreativitet, barnslighet och bristande omsorg är att synliggöra den smala balansgång mellan begriplighet och obegriplighet, normalitet och vansinne som omhändertagandet av smutsen utgör. I *Flickan, mamman och demonerna* blir den smutsiga barnkroppen och överbelamrade lägenheten det kanske tydligaste tecknet på att något inte står rätt till och vi förstår indirekt att samhället slutligen rycker in för att återställa ordningen och omhändertaga barnet.

Intressant i sammanhanget är naturligtvis också hur genus spelar in i konstruktionen av omsorg. Att ta omhand – både smutsen och barnen – är ju traditionellt en kvinnosyssla och det är därför inte svårt att tänka sig att bristande städning drabbar en kvinna hårdare än en man (jfr Ussher 2011). Vi kan exempelvis leka med tanken att byta ut karaktären Loranga mot en kvinna: en mamma som vägrar ta föräldraansvar, leker hårdhänta lekar med sitt barn och undviker all traditionell omsorg. Kanske skulle en sådan berättelse bli än mer surrea-

listiskt befriande i sitt normbrott, kanske skulle den trilla över i skräck.

Vad jag vill peka på är att den balansgång mellan kreativitet och galenskap som bristande omsorg tycks innebära helt enkelt är genusbetingad. I essän »Hus och hem« (2000) beskriver Iris Marion Young hur hennes mamma flera gånger under hennes barndom i 50-talets USA hamnade i klammeri med rättvisan för att hon inte förmådde hålla ordning. Fadern hade dött helt hastigt och lämnat modern ensam, förtvivlad med de tre barnen i en överdimensionerad villa i en nybyggd förort i New Jerseys utdikade våtmarker. Om mamman sällan prioriterat ordning och reda innan makens bortgång, hade hon nu mindre motiv än någonsin att städa och hålla ordning. »När försäkringspengarna och socialbidraget väl kom«, skriver Young, »var vi inte längre fattiga, bara stökiga.« (s. 186) Så en vårdag kom en man i uniform till Youngs skolklass och hämtade henne och syskonen till en uppfostringsanstalt. Mamman hade helt enkelt kastats i fängelse för att ha försummat sina barn. Grannar hade klagat och barnen själva vittnade om att mamman aldrig höll snyggt i huset och dessutom var svag för alkohol. Ytterligare en omgång fick mamman sitta i fängelse för påstådd försummelse av barn och hem, innan familjen flyttade från förorten till New Yorks »trygga likgiltighet« (s. 189).

Att den kvinna som inte klarar av att hålla hemmet rent och välvårdat bokstavligen riskerar att omyndigförklaras är alltså uppenbart. Värt att notera är emellertid att inte heller den kvinna som lägger »alltför« mycket tid och energi på städandet går helt säker. Snarare finns det en seglivad kulturell föreställning om den överdrivet städande kvinnan som just en neurotisk, olycklig person, på gränsen till nervsammanbrott. I kapitel två beskrev jag hur efterkrigstidens hemmafru, sam-

tidigt som hon förväntades presentera ett välvårdat hem, inte fick framstå som att hon hade »fått städning på hjärnan«. Att vara besatt av städning, ha drabbats av städmani eller husmorspedanteri är uttryck som signalerar omsorg som övergått i galenskap, något som inte minst Kristina Sandbergs romantilogi om hemmafrun Maj vittnar om. I mina intervjuer var det heller inte ovanligt att kvinnor beskrev såväl upptagenhet av som intresse för städning som ett i det närmaste psykiskt problem, mestadels i relation till mamma och mormor, men då och då även om sig själva. Marcela förklarar exempelvis sina tidigare städmönster som ett tecken på ett osunt kontrollbehov.

MARCELA: Jag kunde säga till mina vänner: »Om du kommer hem till mig och det är så här kliniskt rent, då mår jag nog inte så bra. Men om du kommer hem till mig och det är lite städlat och inte så rent då tyder det på att jag mår bra.« Och det var nog så. Mycket av mitt känslvärde gick ut på hur mycket jag städade eller inte städade, tror jag.

Lotta, som senare i kapitlet kommer att beskriva sin förtjusning i städning, är samtidigt medveten om den neurotiska kvinnotyp hon riskerar att framstå som.

LOTTA: Inre kaos, yttre ordning brukar jag säga. Jag ser ju att det finns nåt psykstört över det hela. Jag vidhåller inte att mitt sätt är det bästa eller att mitt sätt är sunt och sjyst. Utan det finns också nåt lite neurotiskt i att det måste vara på ett visst sätt. Så jag förstår ju att det inte är helt friskt och sunt, min städdiver.

Bevarandets praktik

Uppmaningen att själv ta hand om sin egen skit visar sig, som vi ser, handla om långt mer än enbart dammet i hörnen. Inte minst rymmer städandet ett alldeles eget utvecklingsmässigt imperativ, där mer ordning och renare hörn signalerar både personlig mognad och ett ansvarstagande för kommande släkten – när det görs inom rimlighetens gränser. Ett misslyckat omhändertagande av den egna skiten, det vill säga dåligt utförd städning, tenderar därigenom att tolkas som ett tecken på barnslighet, bristande omsorg och kanske i sista hand psykisk sjukdom. Vi har dessutom sett hur ordningens gränser tycks tydligt genuskodade. De negativa sanktionerna, har vi all anledning att misstänka, aktiveras tidigare för en städvägrande kvinna än för en man.

Jag ska nu vända blicken mot en annan betydelse av uppmaningen att »ta hand om« – nämligen de aspekter av bevarande som städningen inbegriper. Iris Marion Young (2000) lyfter just frågan om bevarande som central i skapande av hemmet som plats. Young hänvisar till Heideggers förståelse av *boendet* som människans yttersta vara, något han i sin tur menar utgörs av en kombination av bevarande och byggande. Enligt Young ägnas emellertid bevarandet sällan lika stor uppmärksamhet som byggandet. Medan det manligt kodade byggandet och konstruerandet har tolkats som produktivt, uppfattas det kvinnligt kodade bevarandet oftast som mindre kreativt och därför inte lika intressant.

Som jag tidigare har beskrivit har bevarandet även inom en feministisk idétradition tenderat att betraktas med styvmoderlig blick. Riktningen ut och bort från hemmet har resulterat i att hemarbetet ofta har beskrivits som ett meningslöst evighetsarbete, som binder kvinnor till en underordnad position i samhället. I *Det andra könet* likställer exempelvis Simone de Beauvoir

(1949/2002) hemarbetet med det hon kallar immanens, det vill säga motsatsen till kreativitet och överskridande. Att tvätta, stryka, sopa och jaga dammråttor i mörkret under skåpen är, skriver hon, »att hejda döden, men också att förneka livet«. (2002, s. 526) På så sätt är det möjligt att hävda att den som sysslar med hushållsarbete enbart får grepp om livets negativa:

»Härskaror av kvinnor delar ingenting annat än den evigt återkommande tröttheten i en kamp som aldrig leder till någon seger. (...) Få uppgifter påminner så mycket om Sisyfos straff som hushållsarbetet: dag efter dag måste tallrikar diskas, möbler dammas och kläder lagas för att dagen därpå åter vara smutsiga, dammiga och sönderrivna. Husmodern sliter ut sig genom att trampa på stället, hon gör ingenting, hon förevigar bara nuet.« (2002, s. 525)

Även om Young håller med de Beauvoir om att vissa delar av hushållsarbetet är instrumentellt och föga kreativt, menar hon att det också är att betrakta som en form av skapande. Framför allt vill hon betona det specifikt mänskliga värdet i de handlingar som »syftar till att vaka över det förflutnas ting och hålla dem i förvar« (2000, s. 195). Att ordna, arrangera och ta hand om våra saker och de kroppsliga avtrycken på en specifik plats måste, enligt Young, betraktas som en minst lika kreativ aktivitet som själva byggandet av något nytt.

En viktig del av städandet och ordnandet – att »ta hand om« tingen omkring sig – inbegriper också just dessa aspekter av bevarande. Åsa, som beskriver sig som något av en samlare, berättar att hon sparar på det mesta. Gamla fakturor från decennier sedan har hon svårt att göra sig av med, inte av rädsla för skattemyndigheten utan för att de bär på spår av hennes tidigare liv. Anteckningar, kalendrar och gamla lappar sparar hon också gärna, liksom brev och fotografier.

ÅSA: När jag var i grovsoprummet hade nån slängt ett helt liv i en sån där hattlåda, som jag tar och öppnar. Och där är, du vet, får man göra så här? Du vet, det är anställningsbevis från NK och fotografier på en ung flicka med hatt och allt. Och det bara låg där. Så jag bara: »Woop!«

FANNY: Du tog den?

ÅSA: Ja, det märkliga är att jag hade hittat en liknande hattlåda med saker från min morfar tidigare som jag hade sparat. Så jag satt där med min egen släkt och så var det nån annans släkt som bara kom in i mitt liv. Så nu har jag den också här. Den där lilla sorgliga lådan, nån har slängt nån annans liv. Jag bara: »Näee!« Så jag måste ta hem den, så att åtminstone jag har sparat den här människans liv. Jag fick känslan av att hon som hade hamnat i grovsoprummet, att hennes barn inte tyckte om henne. Alltså jag fick en känsla av att det hade hänt någonting. Alltså, att de bara: »Vi vill inte ha den här gamla skiten, vi vill inte ha henne kvar.« För mig är det helt obegripligt att man kan slänga en massa fotografier, det går inte. Men det är massor med människor som gör så antagligen, som bara: »Den här gamla skiten ska vi inte spara, nu går vi vidare.« Jättemärkligt är det. För det var inte bara hattlådan som var där, utan det var ett helt hem där i soprummet med mattor, köksutrustning, ett bibliotek, LP-skivor. Och man bara: »Hon har levt ett liv i det här och sen bara dör hon och sen rafsar dom ihop allting och kör ner till grovsoprummet och ingenting finns kvar. Nothing.« Det är liksom väldigt märkligt.

I Åsas berättelse ser vi hur hennes ordnande och sorterande till stora delar kretsar kring bevarande – just det som Young påpekar att mycket hemarbete går ut på. Centralt i Åsas beskrivning är hur den materiella omgivningen, tingen hon ordnar och ombesörjer, vittnar om avlagringar av liv. Det är människors liv

hon tar hand om när hon sparar hattlådor och gamla LP-skivor: mikrohistorier som annars skulle glömmas eller gömmas i soprum och på avskrädesplatser.

Att ta hand om de dödas liv är också en av slutsatserna Melanie Lovatt (2015) drar utifrån sina intervjuer om erfarenheter av att sortera gamla släktingars kvarlämnade saker. Lovatt beskriver hur tingen intervjupersonerna valde att spara inte enbart associerades med specifika personer, utan till och med uppfattades konstituera dem. Så kunde det bli omöjligt att slänga en avliden närståendes pyjamas, tofflor eller rökdon – inte för att någon någonsin skulle vilja återanvända dem, utan för att det upplevdes som att kasta själva människan i sopnedkastet. Att ta hand om sin gamla mammas saker blev, i denna bemärkelse, liktydigt med att göra sig till en ansvarstagande familjemedlem – och samtidigt upprätthålla en kontinuitet både bakåt och framåt i tiden.

När jag tidigare, med hjälp av Söderbäcks begrepp revolutionär tid, diskuterade hur ett fokus på kroppsliga praktiker kan ge andra perspektiv på historia än den linjära tidsuppfattningen, vill jag här återigen poängtera hur städandets alldeles specifika temporalitet skapar en kontinuitet mellan det förångna och nuet. Den kan, i denna bemärkelse, sägas förankra människor över tider och mellan kroppar – en förankring utan vilken vi, med Youngs formulering, bokstavligen skulle vara »förlorade«. (2000, s. 194)

Återvinningens tid

Åsas omhändertagande av tingen kan således tolkas som ett historiskt omsorgsarbete, där sakerna hon räddar symboliserar andra människoliv i förfluten tid. Det kan också formuleras i ter-

mer av återvinning, en praktik som röner ett allt större intresse i det globala nord i form av klädbytdagar, bakluckeloppisar och sopsortering (Åkesson 2012, Appelgren och Bohlin 2015). Inbyggd i diskursen om återvinning, som fått stort gehör inte minst i Sverige, finns en samhällskritisk dimension, som inbegriper en distans till marknadssystemets överproduktion av varor.

I *Managing Overflow in Affluent Societies* beskriver Orvar Löfgren (2012) hur västvärldens konsumtion sedan efterkrigstiden antagit delvis nya former. Ett ökat överflöd för såväl medel- som arbetarklassen skapade rum för ökad konsumtion, inte minst av varor som tv-apparater, bilar, båtar, kläder och hushållsapparater. Alltfler branscher började arbeta enligt en modell där förra säsongens mode framställdes som hopplöst passé och som något som med nödvändighet måste ersättas av dagsaktuella nyheter. Så kom konsumtionstakten att speedas upp på ett sätt som inte skådats tidigare.

Även konsumenternas attityder förändrades under denna tidsperiod. Lena Larsson, en inflytelserik debattör i frågor om konsumtion och formgivning, myntade begreppet »köp-slit-och-slägg» för att markera att en gammal tid nu måste ersättas av en ny. I denna nya tid var människor, enligt Larsson, mindre brydda om tingen omkring sig. Hennes uppmaning var att slänga ut det rigida och traditionstygda och istället satsa på enklare, billigare och mer informell inredning. Bort med gamla dammiga tavlor och in med affischer, ut med obekväma soffbord och in med praktiska möbler. I boken *Vill våra barn ärva våra ljusstakar?* (1970) beskriver hon inredningen hos en ung familj som ett tecken på den nya tidens mentalitet:

»Möbleringen är av intresse. Här är det snarare status att inte äga saker, man har inga möbeltyper i konventionell bemärkelse. Man har inte städmani... (...) Man nöjer sig med öppna hyl-

lor, gärna från golv till tak med allting synligt, ett stort bord och billiga fällstolar. Rymliga utbredningsbord för arbete och lek behövs, liksom bra sängar. Vad saknas? Soffgruppen, fätöljerna och de mjuka, dyra materialen! Inga tavlor, hellre lätt utbytbara tryck, affischer. Man är öppen för nyheter om de är bra, dvs. praktiska.« (Larsson 1970, s. 122)

Denna 1960-talets rörelse mot en informalisering av konsumtionen (och i förlängningen av livet) kan betecknas som en reaktion mot äldre generationers konsumtionsmönster – ett uppror där studenter och den unga radikala medelklassen gick i bräschen. Samtidigt, påpekar Löfgren (2012), var utvecklingen mot en mer informell och flexibel livsstil en bredare rörelse i tiden. Den ritualiserade privatkonsumtion som kännetecknade tidigare generationer, där heminredning såväl som klädinköp följde tydliga normer och rutiner bundna av tid, situation och plats, var nu skjuten i sank. Intressant nog, påpekar Löfgren, är det just denna förskjutning mot större flexibilitet och informalisering som underbygger den successivt ökade konsumtion som vi sett sedan dess, inte minst under 1980-talet (som brukar beskrivas som överkonsumtionens årtionde per excellens). Konsumtionskritiken kom alltså, paradoxalt nog och helt ofrivilligt, att bana vägen för en ökad konsumtion.

Denna utveckling är intressant att ha i bakhuvudet när vi försöker förstå samtidens ökade intresse för återvinning och återbruk. Om systemkritiken på 1960-talet formulerades som ett behov av att kasta bort det gamla för att skapa nytt och eget, är rörelsen idag snarast motsatt. Framför allt ligger fokus på att hantera överflödet snarare än de gamla traditionerna. Förvaring har blivit ordet på allas läppar och möbelföretaget Ikea säljer numera inte enbart smarta förvaringssystem utan även

kurser i hur du organiserar dina prylar på bästa sätt (Cassing-er 2010, Löfgren 2012). Den japanska organisationskonsulten Marie Kondo har sålt miljoner böcker världen över på temat förvaring (bland annat med titlar som *The Life-changing Magic of Tidying Up*) och Margareta Magnussons (2017) uppmärksammade bok *Döstädning* proklamerar vikten av att, över åren, rensa bort onödiga prylar för att göra vardagslivet mer smidigt och lustfyllt.

Lösningen på problemet med överflödet av ting verkar alltså vara att ordna tingen på mer rationella sätt, att helt sonika slänga dem, eller att låta bli att köpa nytt och istället återanvända gammalt. Denna rörelse mot återanvändning och återvinning har tolkats på en mängd olika sätt: som en möjlighet till kreativitet och lekfull estetisering, en sorts rekreation eller ett sätt att fortsätta konsumera med små ekonomiska medel (Appelgren och Bohlin 2015, s. 4). Inte minst har det analyserats som ett (i viss mån) civilisationskritiskt sätt att hantera konsumtionssamhället: att skapa en alternativ miljömedveten etik i relation till tingen omkring oss (jfr Franklin 2011, Fredriksson 2013).²¹

I detta kulturella sammanhang blir bevarandet av tingen, såsom exempelvis Åsa tidigare beskrev sina raider ner i hyreshusets källare, en aspekt av städning som helt enkelt ligger i tiden. Att »ta hand om« det materiella kan således tolkas både som ett sätt att skapa kontinuitet med det förgångna och att investera i en mer hållbar framtid.

Att pilla med sina saker – omsorgens sinnlighet

Det finns emellertid ytterligare en aspekt av städandets bevarande praktik som jag vill uppmärksamma. Förutom att samla,

ordna och organisera tingen omkring sig (som Åsa beskriver), inbegriper omhändertagandet nämligen en rad ännu mer repetitiva sysslor såsom att damma, sopa, torka av och putsa. Johanna beskriver hur just dessa praktiker genererar en alldeles särskild relation till tingen och ytorna i hemmet.

JOHANNA: Alltså, när jag tittar på den där fåtöljen till exempel är det som att jag har en relation med den, för jag vet hur jag har torkat av den. Alltså lite så. Det är som en relation helt enkelt. Ja, vad heter det?

FANNY: Taktilt?

JOHANNA: Ja, nåt taktilt, precis. Men inte bara taktilt utan också nåt som har att göra med smak och lukt och känsel. Sinnlig. Ja, sinnlig! Det är en väldigt sinnlig upplevelse att städa. Det är både sinnligt och rumsligt. Och andligt också tycker jag faktiskt. Det är något just med att veta att *den här*, här är *den här*, fast *den här* torkar jag ju inte på det sättet. Som att man skulle kunna känna till en annan människas kropp, hur den känns och vad den vill ha. Det är som en relation, fast en relation till rummet och sakerna. (skratt)

Johanna beskriver hur just de sysslor som av många upplevs som enformiga, repetitiva och tröstlösa, möjliggör en sorts fysisk relation med det materiella. Att återkommande ta på sina saker, känna in vad de behöver och hur de vill bli omhändertagna beskrivs som en nästintill andlig upplevelse – en sorts relation med tillvaron. Kanske är det också därför Johanna talar om städningen som en ytterst personlig syssla, något hon definitivt inte skulle vilja lämna bort till andra att utföra.

JOHANNA: Förra gången jag flyttade köpte jag en sån här flyttstädning och blev väldigt missnöjd med det. Och liksom också lite ledsen, det kändes som om jag nästan ångrade det. Inte riktigt så starkt kanske, men det var nånting med att lämna mitt hem till dom. Jag tyckte inte att dom städade lika fint, inte på det sätt som jag tyckte det skulle vara. På nåt sätt påminner det om en kärlekshandling, helt enkelt, städningen. Man visar att man tar hand om det stället där man bor, om sitt *bo*, och att det är nånting fint med det. Det är som en läkande process, nåt reparerande eller vad jag ska säga. Det är nåt med att ta hand om. Jag tror att man kan säga att jag liksom »pillar med mina saker«. Att det är trevligt att pillar med sina saker, helt enkelt. Det är det jag gör, tror jag. Jag tar på mina saker helt enkelt, går igenom dom och tycker att det känns tryggt. I mitt *bo*. Att alla sakerna är där dom ska vara. Så tror jag att det är lite grann.

I likhet med Åsa uttrycker Johanna sitt städande som en omsorg om det materiella. Att ta hand om sitt *bo*, genom att ordna, sortera, damma, putsa och sopa, formuleras som i det närmaste en kärlekshandling. Städningen av det egna hemmet beskrivs som en djupt personlig syssla, som därför ogärna lejs ut till utomstående. Tingen kräver helt enkelt personlig omsorg för att ta formen av ett hem – och den personliga omsorgen kräver i sin tur en viss sorts kroppslig närvaro. Johanna talar om det som att hon »pillar med sina saker«, en formulering som signalerar en introvert, nästintill lite hemlig, intimitet. Det tycks också vara just denna kroppsliga närvaro som borgar för det reparerande och läkande drag som Johanna beskriver städningen ha. Den trygghet som ett eget *bo* innebär bygger helt enkelt, i Johannas beskrivning, på ett ömsint »pillande med« och ordnande av sina saker.

Sin egen och de sina

En annan aspekt av Johannas pillande med sina saker är att det skapar gränser mellan mig och dig, det egna hemmet och andras. Det är pillandet med *sina egna* saker hon beskriver med sådan värme. I mina försök att förstå uppmaningen »att ta hand om sin egen skit« vill jag därför dröja vid mellanledet »sin egen«. Vad utgör den *egna* skiten för de intervjuade personerna och vad har definitionen av det egna för betydelse för själva städandet som syssla?

Mandy, som är i dryga trettioårsåldern, beskriver att hon upplever vardagsstädningen helt annorlunda sedan hon separerade och skapade ett eget hem för sig och sitt barn.

MANDY: Numera känner jag att jag väljer att städa, det är ingen som går under om jag inte gör det. Socialen kommer inte banka på min dörr. Okej, det kanske skapar problem i mina sociala relationer, men jag måste inte. Sen jag har skaffat mitt eget boende med mitt barn så har det blivit som en stärkande ritual för mig, att ha hand om mitt. Det är mitt tempel som jag ser det, mitt hem som jag har byggt upp. Jag vet hur mycket ansträngning som ligger bakom. Jag har liksom skapat mitt eget space där jag trivs, där jag får plats att tänka tankarna som jag vill tänka och då är det viktigt för mig att ha det rent och fint.

Från att tidigare ha uppfattats som ett tvång och en ständig källa till bråk verkar städningen, när den sker på egna villkor och i relation till det egna hemmet, snarare upplevas som något njutningsfullt: en »stärkande ritual«. Liknande känslor beskriver Lotta, som lever med sin flickvän och två bonusbarn.

LOTTA: När min sambo och ungarna åkte till fjällen i påskas och jag skulle vara hemma ensam, då laddar jag liksom för att jag ska få städa. Det är det jag ser fram emot allra mest. Och inte bara städningen i sig, utan att jag – alltså det liksom vattnar sig i munnen bara jag pratar om det – att jag ska städa och så ska jag vakna dagen efter och så ska det vara likadant. Den tillfredsställelsen! Så jag laddar för det här, att dom ska åka iväg. Min sambo hade lite dåligt samvete och tyckte synd om mig, men jag bara: »Du, tyck inte synd om mig.« Och det var ju inte bara städningen, utan också att få vara ifred och tänka. Men städningen var en del av det. Och sen tänkte jag såhär: så fort dom lämnar lägenheten så vet jag att jag kommer ha ett sånt pass härinne, jag kommer springa så att svetten rinner. Men så kunde jag inte hålla mig! (skratt) Jag kunde bara inte hålla mig! »Men gud, ska ni aldrig...! Ni skulle ju med bussen, sa ni ju!« Jag kunde bara inte låta bli att smygborja lite innan dom hade åkt, typ härinne, och dom var därute med sina enorma packningar och skidor. Och så känslan av att detta ekipage, detta berg av packning, går ut ur lägenheten. Jag var nere med dom och bara: »Hejdå!« Och sen bara upp i lägenheten och sen körde jag loss! Och då ser det inte ut såhär, kan jag säga. Då är det bara helt jävla fucking kliniskt. Då går jag grundligt till väga.

FANNY: Vad är skönt med det? Är det skönt efteråt, eller under tiden?

LOTTA: Det är väl att det ser så fräscht ut. Att det känns så fräscht. Alltså, jag njuter, så jag kan inte med ord beskriva hur jag njuter när dom åker iväg och jag får göra allt det där.

FANNY: Men du njuter av både görandet och efteråt.

LOTTA: Båda delarna. Ja. Ja, det är ett lugn. Som att ta sobril. Fast utan segheten. Du vet... Ja, det är som att ta sobril fast utan dåset. Man kan säga såhär: det är som en sobril spetsad med lite amfetamin!

Den njutning Lotta beskriver att städningen framkallar hos henne kretsar, som vi kan se, kring det ensamma ordnandet av hemmet. Hon kan knappt bärga sig tills barn och sambo försvinner iväg på semester innan hon »kör loss«. Att helt och hållet få koncentrera sig på städandet, att ordna och fixa enligt eget huvud och, inte minst, vara ifred med sina tankar framkallar en tillfredsställelse att likna vid ett rus.

Både Lottas och Mandys upplevelser av städningen som något njutningsfullt och tillfredsställande kan sammanfattas med kontrollen över det egna. Att ha ett eget hem att ordna med, där du själv har bestämt reglerna och själv sätter ramarna för standarden. Även om båda två lever tillsammans med andra människor tycks det vara självbestämmandet, det vill säga att slippa ta hänsyn till dessa andra, som är förutsättningen för njutningen – något jag diskuterade kort i kapitel tre.

Allra mest njutningsfull verkar städningen bli när den utförs i ensamhet. I Lottas fall framkallar barnens och sambons frånvaro ett tillstånd av eufori och Mandy beskriver hur hon aktivt organiserar sin tillvaro så att ingen, varken vänner eller barn, kan störa henne de timmar hon lägger på städningen (eller, kanske minst lika viktigt, de timmar av nystädat hem som följer på den intensiva insatsen). När sysslan är självvald, avgränsad och sker i ensamhet utan störande moment utifrån kan alltså omhändertagandet om den egna skiten uppfattas som ett tillstånd av njutning och kontemplation. Så kan vi också förstå Johannas försök att förklara tjusningen i att städa hemmet:

FANNY: Tycker du om att städa?

JOHANNA: Ja, det tycker jag om, jättemycket! Jag tycker väldigt mycket om att städa faktiskt. Fast inte gränslös städning, utan

som en slags ... Vad ska man säga då? Som nånting man upprepar enligt ett slags schema.

FANNY: Som en rutin?

JOHANNA: Som en rutin, ja. Det är viktigt att det inte blir oändligt. Då skulle det inte vara skönt, tycker jag. Utan det är just att man gör det som en slags rutin som jag har bestämt helt själv. När jag hittade på den här städordningen som jag har nu – för det är ju lite tossigt, jag kan fatta det också och det kanske skulle vara svårt om jag bodde ihop med någon – att få vara precis såhär som jag är. Och att jag kan njuta *extremt* av det, att jag får göra precis som jag vill med just dom här grejerna. Att det inte är nån som kommenterar det eller retas, utan jag får göra precis som jag vill. För mig är det en väldig frihetsgrej. Att jag får vara mig själv, helt ifred, och bara göra det här på ett skönt sätt.

FANNY: Och vad är det du tycker om med själva städandet då?

JOHANNA: Det är nog tillståndet när jag städar. Det är som att tankarna flyter. Eftersom jag har bestämt mig för hur jag ska göra, det är som ett schema som jag följer. Det är inte någon improvisation över huvud taget, utan det är alltid i en speciell ordning. »Då tar jag den trasan, då tar jag den och sprutar där« och så, i en speciell ordning. Då behöver jag ju inte tänka på det, utan jag gör samma sak hela tiden. Det känns som att jag har hittat ett »flow« i det där. Det är väldigt härligt! Det är som en ritual som gör att jag samtidigt, märker jag, liksom också städar ur mitt inre på nåt vis. Alltså att det också kommer upp en massa känslor i kroppen när jag städar. Saker som, ja, det är ett sorteringsarbete rent mentalt. (skratt)

FANNY: Hur då?

JOHANNA: Jag tänker att det som är väldigt rituellt frigör nånting annat. Det gör liksom att man inte behöver tänka på vad man ska göra. Det är väldigt ångestdämpande helt enkelt. För

man bara åker med en stund i en slags: »först här, sen det där, sen det där«. Ja, det ena äter det andra på nåt sätt. Och då händer det grejer, som nån slags meditation. Det går inte ens att säga att »då löste jag det där problemet«. För det är inte så. Det är mer som att det åker upp saker till ytan och så försvinner det, och så åker det upp. Men så efteråt känns det som att det har varit nån slags rening liksom, intuitiv. (skratt)

I Johannas beskrivning finns alla de beståndsdelar som tycks kunna få städningen att uppfattas som njutningsfull: den utgör ett ensamt, avgränsat, självvalt projekt, på egna premisser. Intressant att notera är hur det repetitiva, ständigt återkommande – det som vanligtvis brukar beskrivas som hemarbetets förbannelse – är en viktig förutsättning för hennes positiva upplevelse. Hon beskriver städandet som en rutin, ja till och med som en ritual, där hon får möjlighet att sortera inte bara den materiella omgivningen utan även tankarna och tillvaron i stort.

I sin undersökning om hemarbete och vardagsvanor poängterar Sarah Pink (2004) vikten av att betrakta sysslor som diskande, städning och hemdekorerings som både meningsskapande och kreativa. Hon kritiserar tidigare forskare som bland annat beskrivit diskande med betoning på dess mekaniska och icke-intentionella karaktär: »a mindless yet embodied activity involving 'the numbing of self in a stifled life' or a refuge from the complexities of intentional action« (2004, s. 47).

En analys av Johannas positiva upplevelser av städning leder i motsatt riktning. Det är snarare genom det rutinartade mekaniska som hon finner ro och njutning: att få möjlighet att låta tankarna flöda fritt inom ramarna för en strikt och självvald ritual. Om vi återkopplar till hennes tidigare beskrivning, där

hon formulerar de läkande aspekterna av att »pilla med sina saker«, ser vi hur omhändertagandet om »det egna« kan tolkas som en form av självomsorg, där omsorgen om den materiella omgivningen helt enkelt samtidigt blir ett sätt att ta hand om sig själv.

Omhändertagandet av »det egna« innehåller alltså en potentiell njutning – kanske särskilt när sysslan är avgränsad, självvald, i ensamhet och på egna premisser. Samtidigt är ju detta sällan fallet. »Den egna skiten« inbegriper ofta även andra människors skit, människor med egna viljor och annat sinne för tajming och ordning. Omhändertagandet av den egna skiten är därför ofta mer att likna vid en relationell praktik, en syssla som inbegriper fler än enbart en individ. Kanske kan vi till och med tänka oss att det privata städandet sätter ramarna för vilka som ingår i den egna omsorgskretsen, vilka som räknas till de närmsta. Att städa i hemmet: åt sina barn, sin gamla mor, sin sambo eller sig själv, blir då att betrakta som ett socialt kitt, som i sig vidgar det egna till det kollektiva och därigenom skapar gemenskap. Att inte lyckas städa såsom förväntas av en familjemedlem, som vi tidigare såg Kristina beskriva sin relation till sin mamma och syskon, kan snarare generera ett brott med gemenskapen.

Kanske syns städningens funktion som socialt kitt som allra tydligast när omsorgens gränser tangeras – när vem som tillhör gemenskapen blir en fråga för förhandling. Kerstin, som är i femtioårsåldern, beskriver hur städning blivit en knäckfråga i den bonusfamilj hon lever i.

KERSTIN: Om man har varit med ett barn sen det var litet och man har haft all den här fysiska kontakten som man har med mindre barn, då är inte deras skräp och stök äckligt. Men min

bonusdotter kom in i mitt liv i tonåren. Hon hade det så extremt stökigt att jag tyckte att det var äckligt. Kanske var det tonårsstök, Martin sa att hon alltid hade haft det stökigt, men i tonåren blev det nog ännu värre. Det låg skitiga och rena kläder om vartannat i hennes rum, en massa gammal mat, det luktade illa och instängt och det var dammigt och kladdigt och mensgrejer på golvet. Det kunde sova över fyra brudar i en säng i ett rum som var åtta kvadratmeter flera nätter i rad utan att dom ens öppnade fönstret. Och det var hår överallt, för dom höll på att färga håret också. Att försöka förmedla till en biologisk förälder som har varit med sitt barn sedan det var pyttelitet att den där stökigheten inte bara är irriterande, utan också äcklig... Min sambo tog oerhört illa upp för han trodde att jag tyckte att hans barn var äckligt. Men jag stod inte ut. Till slut fick faktiskt Martin städa toaletten på övervåningen där hon bodde. Jag tyckte att det blev för äckligt. Kunde inte hjälpa det.

FANNY: Tror du din reaktion hade att göra med att hon var ditt bonusbarn?

KERSTIN: Ja. Jag tror att många bonusfamiljer kan få problem med just barnens stökighet. Att bonusföräldern ofta har mer fysisk distans till barnen när man kommer in lite senare i deras liv. Då kan man lätt uppleva den här stökigheten som påträngande. Jag skäms lite såhär i efterhand för att jag tyckte att det var äckligt. Men det är också svårt när man inte kan säga åt barn som man skulle kunnat om dom var ens biologiska. När Julia kom hem kunde hon slänga väskan på golvet, sen slängde hon jackan på golvet, slängde sjalen på golvet och vantarna och skorna i var sitt hörn av hallen. Sen sa det *pang* så var hon inne i sitt rum. Jag bara suckade när jag såg det där. Men sa jag nåt, blev det bråk. Inte bara med henne utan också med hennes pappa.

I Kerstins beskrivning ser vi hur ordningen i hemmet blir central i görandet av gemenskap och familj. Städningen är, som hon beskriver det, en av de största anledningarna till bråk och slitningar. Olika förväntningar, städstandard och sätt att hantera tonårsstök blir direkta avspeglningar av vem som hör till familjen och inte. Själv tolkar hon sin känsla av äckel inför bonusdotterns oordning som ett tecken på sitt relativa avstånd – att hon helt enkelt inte har samma kroppsliga närhet till barnet som den biologiska föräldern.

I boken *Smuts* diskuterar Olli Lagerspetz (2006) intimitetens roll för människors upplevelser av smuts och renhet. Han exemplifierar med att den egna saliven sällan upplevs som obehaglig och kanske heller inte saliven hos en älskad person. Däremot framstår ofta andra människors saliv som obehaglig, för att inte säga äcklig. Gränserna för vad som uppfattas som äcklig smuts är på detta sätt knutet till graden av intimitet och närhet. Dessutom är äckelkänslor beroende av om intimiteten är självvald eller påtvingad, påpekar Lagerspetz. Personer som exempelvis blivit utsatta för sexuella övergrepp, alltså en synnerligen påtvingad form av intimitet, beskriver ofta sig själva som smittade med just den smuts de upplever förövaren ha/vara.

I Kerstins fall tycks graden av intimitet vara central för hur hon hanterar bonusdotterns upplevda stökighet. Att inte ha varit nära över lika lång tid som den biologiska föräldern genererar, som hon beskriver det, fler potentiella äckelkänslor. Samtidigt ser vi hur hennes försök att komma nära och bli en del av gemenskapen, genom att propsa på att få vara med och sätta ramarna för ordningen, avvisas. Uppmaningen att ta hand om sin »egen« skit blir i detta sammanhang en kanske särskilt laddad fråga, genom att den indirekt aktualiserar vem som hör till familjen och inte.

Att familjeband både görs, försvåras och kanske till och med omöjliggörs genom städandets praktik vittnar även Johanna om, när hon beskriver relationen till sin nu bortgångna mamma.

JOHANNA: Mamma hade en period när jag var liten när hon mådde väldigt bra. Då renoverade hon hela lägenheten, tapetserade och målade om och sådär. Och städade, så att det var prickfint. Hon tyckte om när det var städat. Men sen bar det likasom utför. Alltså min tonårsperiod minns jag som väldigt rörig och stökig och kaotisk. Och jag tror att det var jag som städade hemmet då. Jag har så dåliga minnen av det, jag minns inte. Men jag kan ibland drömma mardrömmar om att det är väldigt rörigt, att det är lådor med saker som bara väller ut, som har samlats under väldigt lång tid. Väldigt jobbiga drömmar.

FANNY: Och din mamma städade mindre och mindre, eller?

JOHANNA: Ja, jag har en känsla av det. Och sen städade hon inte alls. På sommarstället till exempel var det ju *fruktansvärt* äckligt och stökigt. Då har jag känslan av att man var där och städade och sen blev det lika stökigt igen. Att man till slut inte orkade mer. Och att det var en massa skuldkänslor runt att inte hjälpa till att städa, att man borde hjälpa mamma med det. Men att det inte gick, mentalt, för att det var så helt meningslöst. Att det bara grodde igen direkt, att det var lika bra att hon fick göra som hon ville, då. Hon fick göra som hon ville. Men det var en resa att kunna slappna av med det, att tänka att hon får göra som hon vill, och jag får göra som jag vill. Men det betydde ju också att jag inte kunde dela hushåll med mamma. Alltså fyra nätter max, kanske bara tre. Och då var även det ganska jobbigt. Mycket på grund av det här stökeriet faktiskt, det var det som var den jobbigaste grejen.

Till skillnad från Kerstin beskriver Johanna en relation där familjebanden sällan ifrågasätts. Att en mor förväntas ta hand om sina barns smuts uppfattas som i det närmaste en självklarhet. Barnen (och kanske framför allt döttrarna) förväntas i sin tur återgälda omsorgen när modern blir gammal nog att själv behöva omvårdnad (se t.ex. Brodin 2005, Ulmanen 2015). I Johannas beskrivning ser vi emellertid hur hon, efter årtal av försök att få sin obändiga, oförmögna mamma att upprätthålla ordningen, ger upp. Den omsorg hon själv delvis upplevt sig sakna, i form av städad miljö, orkar hon heller i slutändan inte hjälpa sin mamma med. Det var inget enkelt beslut, förklarar hon, att låta mamman sköta sitt och själv sköta sitt eget – inte minst för att det avbrutna ansvaret gör det svårare att samsas under samma tak längre än några få dagar. På så sätt ser vi hur synen på vad som utgör »den egna« skiten och andras blir central i definitionen av familj och nära relationer. Annorlunda formulerat synliggörs hur intimitet och distans, både inom och utanför den sanktionerade familjen, regleras genom hanterandet av den gemensamma smutsen.

Med Johannas berättelse i bakhuvudet blir det spännande att reflektera över den uppmärksamhet som Margareta Magnussons bok *Döstädning* rönt sedan den publicerades 2017. Magnusson vill visa på värdet av att rationalisera bort prylar för att på så sätt skapa sinnesfrid i vardagen. Men titeln (med undertiteln »ingen sorglig historia«) syftar också på den slutgiltiga städningen, det rensande av livets prylar som tänks underlätta för eventuella efterlevande. En av Magnussons poänger är helt enkelt att vi bör hålla efter sakerna i vår vardag, både som en omsorg om oss själva och av hänsyn till eftervärlden. Att boken snabbt exporterats till ett tjugotal länder, på engelska med titeln *The Gentle Art of Swedish Death Cleaning*, vittnar om ett up-

penbart behov av att diskutera det ansvar vi har för vår egen och vår nästas smuts i en värld kännetecknad av individualisering och kulturell friställning.

I detta perspektiv blir det också intressant att titta närmre på barns roll i städandet av hemmet. Få av de föräldrar jag intervjuade var helt nöjda med sina barns delaktighet i den rutinmässiga städningen. Vissa av dem hade helt gett upp, andra lade sig på en lägre nivå än de egentligen ville för att slippa tjat och ytterligare andra var nöjda med en relativt liten insats från barnens sida. Många jämförde med sin egen barndom, och upplevde sig ha tagit långt större ansvar för städningen hemma än vad de egna barnen gör nu. Och någon förklarade att barnen huvudsakligen lärt sig det lilla de kunde om städning från visstelser på sommarkollo.

I sin essäbok om städning reflekterar Maria Antas (2013) över hur barnböcker skildrar just barns delaktighet i städandet av hemmet. Som exempel tar hon sjuttiotalsklassikern *Totte städar*, i vilken författaren Gunilla Wolde (1970/2014) med realistiska teckningar och informativt anslag beskriver ett barns ordnande av sina leksaker. Totte städar för att hitta sin försvunna nalle, men också för att han helt enkelt inser att det är trevligare att ha det rent och fint omkring sig. Insikten kommer till honom av sig själv, i hans ensamhet. Mamma och mormor är någon annanstans. Trettio år senare konstaterar Antas att städningen är långt mer konfliktladdad. Åtminstone som den skildras i barnböcker som *Snurran städar* (Bergström 2009) och *Vem städar inte?* (Wirsén 2011). Här bråkar föräldrar med varandra och, framför allt, på bångstyriga barn som inte vill vara med och ta ansvar. Som i de flesta barnböcker slutar emellertid även dessa i harmoni, städkriserna avhjälpas och lugnet lägger sig över lördagen.

Medan Antas noterar den ökade graden av konflikt, funderar

jag själv över hur de olika skildringarna kan tänkas illustrera en successiv förändring i synen på barns roll och delaktighet i familjen. 1900-talet har beskrivits som barnets århundrade, under vilket barn fått ökade rättigheter och skydd. Detta betyder också ett tabu mot barnarbete och ett förkastande av synen på barnet som en potentiell arbetskraft. Snarare än en extra hjälpande hand, fyller barnet i dagens västerländska samhälle rollen som en känslomässig investering för sina föräldrar: en person att ösa kärlek, ömhet och intimitet över (James, Jenks och Prout 1998, Edelman 2004). Med en sådan barnsyn är det kanske inte så märkligt att städningen – en syssla som av många upplevs som trist och enahanda – lätt hamnar mellan stolarna. På min fråga huruvida Iris och hennes sambo brukar involvera sina barn i familjens städning, svarar hon såhär:

IRIS: Jag vet inte om det är obehaget kring städningen som gör att man inte vill dra in barnen i det. Ja gud, det var en samvetsfråga. Varför gör man inte det? Man kanske inte vill umgås med dom. (skratt) Faktiskt. Är det inte så att man ibland bäddar för mjukt på olika vis för att man inte vill konfronteras med dom? Jag tänker att städning är som en riktig konfrontation, som är ... Ja, jag vet inte, jag är konflikträdd och jag tror inte att jag skulle vilja öppna det där, allt jag känner och tänker om städningen och hur arg jag är för att vi har det som vi har det. Jag är arg på dom också för att vi har det som vi har det, på nåt sätt.

FANNY: För att dom stökar till?

IRIS: Dom stökar till. Ja, men det är som med matlagning. Varför drar man inte in barnen i matlagning? Ja, för att det går fortare om man gör det själv och så kanske man vill ha en stund för sig själv. Städningen, då är man åtminstone själv i huvudet. Och ska man dra in dom i det ... Hälften handlar då om att instruera

dom och det kanske man inte alltid vill och orkar. Fast det är ju det som är livet. Så det kan jag få panik över också – att man inte på riktigt är med dom, utan att dom på nåt sätt underhålls. Livet igen. Dom har inte kontakt med det som är grunderna för att vi finns här ... Ja, jag vet inte. Och jag tror inte att jag vill utforska det heller.

Iris försök att svara på varför hon inte propsar på att barnen ska vara mer delaktiga i städningen kretsar, som vi kan se, kring just intimitet och avstånd. Snarare än ett hänsynstagande till barnen, beskriver hon det som en sorts distansering. Dels vill hon få vara själv med sina tankar, något städningen ger möjlighet till. Men städning är också, som hon formulerar det, en syssla som riskerar att riva upp sår och generera konflikter. Hon vill helt enkelt inte bjuda in barnen till den del av sitt innersta där otillräckligheten och ilskan över sakernas tillstånd härjar okontrollerat. Samtidigt uttrycker hon sorg över att varken orka eller våga släppa de allra närmsta in på livet – att inte introducera dem även till livets »smutsigare« sidor.

En fråga om integritet

Hittills har jag visat hur omhändertagandet av den egna skiten kan analyseras som en omsorg om sig själv, de sina och den materiella omgivningen, liksom ett sätt skapa kontinuitet bakåt och framåt i tiden. Städandet av det egna hemmet blir i detta perspektiv att betrakta som en, av nödvändighet, ytterst personlig syssla som inte helt enkelt kan lejas ut till utomstående. Många gånger upplevdes städningen som både viktig och njutningsfull. I andra fall (som jag visat prov på i tidigare kapitel) beskrevs den emellertid som ett ok, något som tenderade att

hamna mellan stolarna och skapa dåligt samvete. Att, trots denna ovilja, klara av att ta hand om sin egen skit formulerades i dessa intervjuer ofta som en fråga om autonomi och integritet – som både Iris och Laura svarar på frågan varför de inte kan tänka sig att låta någon annan städa deras hem.

LAURA: Alltså jag tycker att det är okej att man kan ta hjälp med allt möjligt under perioder. Men jag tycker inte det är rimligt att man ordnar sitt liv så att man inte klarar sig utan hjälp när det gäller såna tingsliga saker som städning, om du förstår vad jag menar. Då känns det som att man har sträckt sitt kungadöme lite för stort helt enkelt. Att man blir lite girig med sin tid.

IRIS: Det sitter nog i att man inte ska låta någon annan ta hand om det där som jag själv har såna hemska känslor kring. Någon som ska vara i vår smuts. Och så skam att man inte kan ta hand om det. Att man inte klarar det, att man inte håller ihop det. Det skulle vara som ett ultimatum misslyckande på nåt sätt. Att man inte bär sig själv, det är mycket det. Att man inte kan snurra sig runt sin egen axel, att man lever för stort på nåt sätt, att man har tagit på sig för mycket. Och att då köpa en lösning, det blir som ännu värre. Det blir som ytterligare en bekräftelse på att hjulet snurrar för fort, man kan inte ta hand om det man har tagit på sig. Då konsumerar vi ännu mer, så köper vi en lösning på problemet.

Iris och Laura formulerar, som synes, sin ovilja att låta någon annan ta hand om »den egna skiten« som en fråga om autonomi och självständighet. De vill helt enkelt kunna ombesörja sig själva och de sina, vara oberoende av hjälp utifrån – annars skulle det kännas som om de hade tagit sig vatten över huvudet eller »sträckt kungadömet för stort«. Till skillnad från andra sysslor

knutna till hemmet (såsom exempelvis omsorg om barn och äldre) urskiljer sig alltså städningen som en uppgift de upplever sig behöva klara själva. Ingela, som är av samma åsikt, formulerar det som en fråga om intimitet:

INGELA: Jag tycker att hyfsat unga friska människor ska städa efter sig själva.

FANNY: Varför då?

INGELA: Det har väl med gränser att göra. Det finns inget rationellt skäl egentligen. En del kanske tycker att nån ska komma hem och borsta tänderna åt dom också. Det har att göra med vad man tycker är nivån på personlig hygien. Jag tycker att bor man så stort att man måste ha städerska så ska man skaffa sig en mindre bostad.

Ingela pratar om privata gränser och personlig hygien. Om att jobbet som ska göras i det närmaste är att betrakta som en del av hennes egen kropp och att hon därför helst gör det själv. Sätillvida formuleras städningen av det egna hemmet som en fråga om integritet – vi släpper inte gärna in utomstående i det mest privata. Men det har också att göra med att det är smuts som ska avlägsnas, inte barn som ska passas eller blommor som ska vattnas. Oviljan att leja ut sysslan handlar alltså, till stor del, om smutsen i sig – om avlagringarna, det som blir över och ska bort. För att på allvar förstå innebörden i uppmaningen att ta hand om sin egen skit ska jag därför nu fördjupa mig i själva »skiten«.

Skiten

En central aspekt av städning är det repetitiva momentet. Städandet måste, med jämna mellanrum, upprepas för att hem-

met inte ska gro igen. Denna sisyfosartade verksamhet liknar i mångt och mycket annat omsorgsarbete. Maten måste på bordet varje dag, födelsedagar dyker upp med jämna mellanrum och blommor ska då och då vattnas. Till skillnad från exempelvis matlagning och födelsedagsuppvaktningar är emellertid städningen huvudsakligen preventiv – den är som mest framgångsrik när den inte märks. Poängen är inte att skapa något synligt, i form av en väl uttänkt present eller en god maträtt. Städningen som uppgift innebär snarare att försöka upprätthålla status quo genom att hålla undan det ovälkomna. Samtidigt är det, som vi vet, svårt att hålla jämna steg med smutsen som ständigt hotar att invadera det mest ordningsamma hem. Dammet som samlas i hörnen, de otrevliga beläggningarna som tenderar att få fäste i toalettstolen och matresterna i diskhon blir obönhörliga påminnelser om att smutsen tenderar att invadera – om vi inte ständigt håller efter och är på vår vakt.

FANNY: Kan du beskriva dina känslor kring städningen?

IRIS: Det upptar större delen av min tid att tänka på städning och allt som borde städas. Det är bara en kort stund som jag är lycklig och det är när det är klart. All tid är ju tiden innan städning, på nåt sätt. Det finns ingen tydlighet, att nu tar jag tag i det, utan det är mer att jag försöker gå runt och hålla kaoset stången på nåt sätt. Det är konstant obehag, kryp, ångest kring att det inte är städad som jag vill. Jag tycker jag småplockar hela tiden och sen kan jag ha ryck på helgerna. Då jag ägnar kanske två timmar åt att städa intensivt och då kan det vara en tillfredsställelse efteråt. Men sällan så som jag minns förr, från tiden innan familjen. Då var det en helt annan tillfredsställelse, då kunde man verkligen få det fint på riktigt. Man visste att allt var rent, man var framme liksom.

FANNY: Har du en längtan efter att det ska bli klart, att du ska komma fram?

IRIS: Ja, och få göra nåt annat än att tänka på det. Att få vila. Få sitta ner och titta på hur fint det blev. Att det är färdigt. Förhoppningen att man kan ägna kraften åt nåt annat.

FANNY: Så du skulle säga att det pågår i huvudet hela tiden när du inte precis har nystädat? Just nu då, vad tänker du nu?

IRIS: Jag tänker på disken. Det luktar lite svagt vitlök här och jag har en gäst hemma och undrar om hon känner det. Tänker på att det förmodligen var hon som tog bort disken. Det är den där känslan av att jag ser vad jag skulle kunna ta bort, men det är ändå meningslöst för det är bara en sån försvinnande liten del av allt som ska göras. Jag ser tidningarna och dammet på fönsterbrädorna, på elementen, på lampan som lyser ser jag dammet som ligger som en hinna och listerna under diskbänken som har som en fet kladdig hinna, som jag aldrig kommer komma till. Så svårt det är.

FANNY: Och varför är det störande med dammet på lampan och kladdet på listerna?

IRIS: Det är väl den där känslan av att det är så hopplöst mycket och att jag aldrig kommer komma fram till den där punkten då man är färdig och får vila och känna sig fri. Jag vet inte vad som är så farligt med det. Att det är kladdigt och smutsigt. Jag trivs inte i det. Det är tröstlöst på nåt sätt.

I Iris beskrivning innebär städningen att ständigt försöka hålla kaos stängd och att ständigt uppleva sig misslyckas. För, som hon formulerar sig, »all tid är ju tiden innan städning« – och den tid som hon kan sätta sig ner och pusta ut i ett nystädat hem är försvinnande kort, om den någonsin in-finner sig. Att aldrig bli fri från uppgiften att hantera kaos, att

aldrig få känna sig framme, genererar känslor av hopplöshet och uppgivenhet.

IRIS: När det kommer folk som aldrig har varit här förut, då vill man göra den där städningen. Om man bjuder folk på middag som man inte har haft hemma. Så gör jag den lite med gråten i halsen för att det är ganska meningslöst och samtidigt tittar jag upp på den där väggen som är halvt tapetserad och den andra som saknar tapet. Och där samlas det fullt med flott från fläkten som inte funkar. Så stannar man upp där med skurkappen och känner att vad fåfängt det här är att ens försöka. Men ändå, jag är ju jättenoga med att det ska vara rent på toan, dammsuget och att disken i alla fall är undanplockad.

Andra intervjupersoner beskriver hur det ständiga förfallet, den invaderande smutsen, får dem att uppleva ilska och känslor av att vara orättvist behandlade.

LOLLO: Det kan bli så fruktansvärt kaosigt så snabbt! Det är så taskigt på nåt sätt, så står man där och gör fint. Ja, jag skulle säga att det är det som får mig att tycka så illa om städning, jag blir lite kränkt. (skratt) Jag tycker faktiskt det är lite taskigt. Man har just gjort i ordning och så har man en fika, en middag, kanske nån sover över och man bjuder på frukost och går hemifrån. Sen när man kommer hem så liksom: »Va?» För jag kanske har dukat undan lite snabbt för att ha det trevligt eller nåt. Och då kan jag tycka att det här är ovärdigt och liksom orättvist, just. (skratt) För jag *har* ju precis städat. Och så kanske det kommer nån just då också och ringer på och bara: »Oj då.» Man bara: »Det var inte så här i förrgår, faktiskt.»

I dessa berättelser blir det uppenbart att de känslor som genereras av städningen inte enbart kan lokaliseras till sysslans repetitiva karaktär, det vill säga något som även kännetecknar annat omsorgsarbete. De har också att göra med själva skiten som sinnebild för nedbrytning och förfall. Iris beskriver sig få panik över att hemmet ständigt är på väg att »gro igen« och Lollo känner ilska över att smutsen alltid tycks vinna över hennes smått fåfänga försök att hålla ordning i köket.

Som jag beskrev i inledningen hävdar Mary Douglas (1966) att samhällets syn på smuts handlar om ordning och oordning snarare än om hygien och renlighet. »Smuts kränker ordningen«, skriver Douglas (1966/2011, s. 10), som menar att smutsen måste definieras som allt som hamnat på fel plats. Obehaget inför dammtussarna i hörnen och smutstvätten på sovrumsgolvet – och viljan att städa undan – skulle alltså kunna förstås som en rädsla för oordning i största allmänhet. Var sak på sin plats garanterar, så att säga, det enskilda livets liksom samhällets ordning.

Douglas relativiserande syn på smuts har emellertid kritiserats för att vara alltför svepande och abstrakt. I antologin *Dirt* pläderar exempelvis Carol Wolkowits (2007) för vikten av att undersöka människors praktiska handhavanden av och förhållningssätt till smuts, snarare än att röra sig på ett symboliskt och teoretiskt plan (se även Lagerspetz 2006, Campkin och Cox 2007). Risken finns annars, menar Wolkowits, att den »faktiska« smutsen försvinner till förmån för mer abstrakta resonemang om gränsöverskridanden och tabun.²²

Med Wolkowits kritik i minnet vill jag dröja en aning vid den differentiering av smuts som jag anar i intervjuerna. För även om oordning (dvs. saker på fel plats) skapar irritation, tycks smuts i form av damm och klet väcka en alldeles särskild sorts obehag. I Iris berättelse utlöser flottet som oundvikligen samlas

ovanpå köksfläkten och dammet som kladdar fast på golvlisterna en skräck som hon beskriver sig ha svårt att bemästra. Det verkar helt enkelt existera en vag men ändå intressant skillnad mellan oordning och smuts, som jag vill undersöka närmre. Liksom tidigare i kapitlet vänder jag mig till skönlitteraturen för att komma åt vad jag är ute efter.

Det ostädade skåpet

I en sekvens i *Sent i november* skildrar Tove Jansson (1998) Filifjonkans frustration över att, hals över huvud, ha flytt sin egen misslyckade storstädning och vidhängande liv till en Mumindal som visar sig vara tom på folk. Familjen är borta och kvar i den höstlika dalen är endast ett antal vinddrivna existenser som alla, av en eller annan anledning, har sökt sig dit. Snusmumriken letar efter en borttappad sommarvisa, Homsan Toft längtar efter en mamma han aldrig haft och Hemulen vill lära sig vad frihet och äventyrliv innebär. Filifjonkan själv har tappat riktningen – hon mår instinktivt illa vid tanken på storstädning och inte ens matlagning tycks längre kunna skänka henne någon ro. Dessutom har hon en omisskännlig känsla av att det gror i husets alla skrymslen och vrår, att de ostädade garderoberna är befolkade.

»Filifjonkan reste sig långsamt. Hon såg att skåpet var tomt. Men ut ur det dammiga mörkret kom en förfärlig, främmande lukt – det var förruttnelsens kvalmiga och söta doft. Inne i skåpet fanns inget annat än en maläten kaffelapp av ylle och en mjuk matta av grått damm. Filifjonkan böjde sig ner, rysande. Var det inte små spretiga spår i dammet, helt små, nästan omärkliga ... Något hade bott i skåpet och blivit utsläppt. Allt det där som kryper fram när man vänder på en sten och som kravlar under förmultnade växter, hon visste, nu hade det kom-

mit ut! Det hade kommit ut med prasslande ben, med rasslande ryggsköldar och trevande spröt eller krälände på vita mjuka magar ... Hon skrek: Homsa! Kom hit! och homsan Toft kom ut ur sin skrubb, han var skrynkelig och förvirrad och stirrade på Filifjonkan som om han inte kände igen henne. Han spärrade upp näsborrarna, här fanns en mycket stark lukt av elektricitet, frisk och frän.

De har kommit ut! ropade Filifjonkan. De har bott därinne och nu har de kommit ut!« (Jansson 1998, s. 80)

Filifjonkans skräck för det ostädade skåpet är, som vi kan ana, en skräck för det som groor och växer i skymundan, när vi vänder ryggen till. Smutsen blir till ett inkräktande ovälkommet djur, en naturkraft som släpps lös om vi inte hela tiden håller undan och tar kontrollen. Liksom i Iris beskrivning, upplever Filifjonkan en skräck för att smutsen ska bli henne övermäktig, att den ska flytta in och ta över hela hennes värld. Och liksom i Iris beskrivning har dammet och skiten ett alldeles eget liv, bortanför salongsmöblemang och te-serviser. På så sätt kan vi också tänka oss att smutsen skiljer sig från oordningen. Båda utgör, med Douglas teori, ett potentiellt hot mot samhällsordningen. Men medan oordningen skapas av mänskliga händer, i form av saker placerade på fel plats, tycks smutsen snarare vara självgenererande. Dammråttorna växer i hörnen utan att vi själva tycker oss ha något med saken att göra. Det förfall som dammet, kladdet och kletet symboliserar talar alltså inte nödvändigtvis enbart om ett potentiellt samhälleligt kaos, utan också om annat liv, bortanför den ordnade världen. Ett icke-mänskligt liv, bortanför civilisationen, som sätter alla våra till synes fåfänga försök att skapa ordning i skräckinjagande perspektiv.

En civilisationsprocess?

Hur ska vi då förstå den rädsla som smuts genererar? Sigmund Freud (2014/1930) talar i termer av »organic repression« för att definiera kulturens upptagenhet av renhet. Det civiliserade samhället bygger, menar han, på en kontroll av annat organiskt liv. Att vara smutsig, lukta illa och låta diskbänken gro igen uppfattas därför som antisocialt och ociviliserat, som en sorts utmaning mot samhällsordningen. I Freuds förståelse blir hanterandet av smutsen en central aspekt av det civilisatoriska projektet.

Detta antagande ligger i linje med hur exempelvis Norbert Elias (och senare Michel Foucault) beskrivit utvecklingen mot ökad civilisation i framför allt västvärlden. Som jag kortfattat beskrev i inledningskapitlet argumenterar Elias för att ökad renlighet och självbehärskning kännetecknar framväxten av den moderna individen. Framför allt, hävdar han, var den successivt förändrade inställningen till smuts avgörande för hur social kontroll försköts från en yttre till en inre styrning. Civilisationsprocessen innebar att människor alltmer började kontrollera sina begär och behov, inte minst kroppsliga sådana. Från att ha uppfattats som en integrerad del av gemensamt liv blev sjukdom, död, sexualitet, kroppsvätskor – ja, all sorts personlig »smuts« – en privat angelägenhet, som helst skulle hållas hemlig. Genom att studera historiska handböcker i uppförande beskriver Elias hur denna förändring, som startar hos adel och överklass för att sedan sippra ner till borgar- och arbetarklassen, kan avläsas i de mest vardagliga vanor. Exempelvis börjar det uppfattas som ouppfostrat att snyta sig i näven, prutta och kissa offentligt och äta med händerna. Istället förväntas den civiliserade människan använda bestick, näsduk och dass.

Boel Berner, som undersökt handböcker i renhållning runt

sekelskiftet 1900, beskriver en liknande utveckling. Från att det tidigare inte varit så noga med hygien hemmavid, framställdes det rena hemmet nu som ett tecken på såväl civilisation som moral och respektabilitet. Inte minst signalerade det rena hemmet sundhet, något som accentuerades i och med upptäckten av bakterier under 1800-talet. Att hålla hemmet rent och, med ett nytt modeord, hygieniskt blev ett sätt att försöka undkomma de luftburna partiklar som tänktes bära med sig farlig smitta (se även Cox 2007). Städning formulerades således alltmer som en vetenskapligt belagd, medicinsk nödvändighet.

Detta innebar delvis förändrade städvanor. Dammsugaren var exempelvis en produkt som, trots att de första exemplaren var både tunga, dyra och sög dåligt, kom att uppfattas som ett nödvändigt hjälpmedel för att avlägsna det ohygieniska dammet (Forty 1986, Tafvelin 2002). Eftersom bakterier inte kan urskiljas med blotta ögat, var det emellertid omöjligt att veta när städningen var tillfredsställande utförd. I en skrift utgiven på 1920-talet av dammsugarföretaget Elektrolux avslöjas vad ett endaste gram damm kan innehålla – förutom fragment av bomull, ull, hår, hudavfall, sandkorn och dylikt: »1 000 000 bakterier som vore utvecklingskraftiga vid rumstemperatur. Åtskilliga arter bakterier som alstra smittosamma sjukdomar förefunnos.» (citerat ur Tafvelin 2002, s. 15) Städningen antog således alltmer formen av ett ständigt pågående krig mot potentiella bakterieburna katastrofer.

Civilisationsprocessen, med sin beskrivning av en successiv utveckling mot allt större renlighet, självdisciplinering och autonomi, är en väl använd modell inom kulturhistorisk forskning. Den har emellertid inte stått helt oemotsagd. Olli Lagerspetz (2006) kritiserar exempelvis Norbert Elias forsk-

ning för att vara dåligt empiriskt underbyggd. Han menar att det är svårt att uppskatta nivån av renlighet under historiskt avlägsna tider, inte minst bland de grupper och klasser som sällan lämnat några egna skriftliga vittnesmål. Vi vet helt enkelt inte om de torftigt inredda rummen i 1800-talets torparhem var skitigare än den borgerliga våningen med sina tunga tyger och prydnadsföremål. Det är heller inte nödvändigt, menar Lagerpetz, att den skit vi bedömer som snuskig idag, uppfattades så då. Att de medeltida städerna stank av urin och ruttnad mat är en samtida grundmurad föreställning. Men att vi, idag, tänker oss stanken som outhärdlig betyder inte att dåtidens stadsbor upplevde den som värre än hur det exempelvis luktade på en vanlig bondgård.

Lagerspetz (2006, s. 148) föreslår att det, snarare än en enhetlig civilisationsprocess, handlar om att tidigare former av disciplinering har försvunnit till förmån för andra. Däremot, menar han, är det svårt att bortse från ett successivt framväxande *ideal* om renlighet, som i sin tur sammankopplas med självbehärskning och framsteg. Smuts blir helt enkelt ett tecken på allmänt lösaktigt beteende (i bemärkelsen vårdslös, snuskig, sexuellt lössläppt, ociviliserad), medan renhet likställs med självkontroll, ansvar och »högekultur«. Sammanblandningen mellan smuts, snusk, sexualitet, lättja och dålig moral kan anas exempelvis i uttryck som »självbefläckelse« (onani) och »renlevnad« (nykter- och avhållsamhet).

Renhetsidealet användes i sin tur för att skapa och accentuera skillnader mellan samhällsklasser. De som fötts in i eller tillägnat sig »högekultur« och bättre levnadsstandard kunde således definiera andra grupper som smutsiga och därigenom sämre. Så ser vi hur exempelvis svenska utvandrare till 1800-talets Amerika beskrevs som en alldeles särskilt smutsig sort

(Larsmo 2016) eller hur människor från andra kulturer än den västerländska historiskt (och delvis än idag) har konstruerats som ohygieniska (Mudimbe 1988, Azar 2001).

Den politiska viljan att civilisera de breda lagren skedde även, från 1800-talet och framåt, till viss del med hygieniska förtecken (något vi i förra kapitlet såg manifesteras i Hemmets forskningsinstitut). I Ellen Keys visionära skrift *Skönhet för alla* (1899) knyts god estetik, något hon menar bör komma alla till del, till det lättstädade och hygieniska. Och när Ludvig Nordström på 1930-talet reste runt på den svenska landsbygden för att dokumentera fattigdom och nöd var det i termer av smuts och renhet han formulerade sin politiska uppmaning till förändring och »vägen ur Lort-Sveriges snusk och elände« (1938, s. 429). En liknande uppmaning återfinns hos Martharörelsen (en förening som under 1900-talet bedrev upplysningsarbete bland finska husmödrar), vars uppdrag var »att rensa ut likgiltigheten, snusket och smutsen som uppfattades som fattigdomens kännetecken« (Marander-Eklund 2014, s. 109).

Smuts och liv

Denna smutsens funktion som skillnadsskapande människor emellan betyder emellertid inte att vissa grupper eller samhällsklasser saknar idéer om eller praktiker kring renhet och oordning. Detta är en av Mary Douglas poänger i *Renhet och fara*. De västerländska föreställningarna att det egna förhållnings sättet till renhet handlar om hygien, medan andra samhällens upptagenhet av renhet och smuts snarare är av symbolisk karaktär, fastslår hon som felaktig. Douglas undersökning visar snarare hur hanterande av smuts, både i västvärlden och andra kulturer, handlar just om en sorts organisering av samhället.

Städning, det vill säga att återställa saker till dess rätta plats, måste således betraktas som en central praktik i upprätthållandet av samhällsordningen. På samma gång erkänns också oordningens potentiella kraft att förstöra och i förlängningen vittna om och generera annat liv. Oordning, skriver Douglas (1966/2011), symboliserar nämligen inte enbart fara, utan även kraft. Smutsen, som normalt sett betraktas som skadlig och farlig, kan också bli skapande – just genom att den synliggör andra möjliga ordningar (s. 223).

Som jag tidigare beskrivit tycks smuts ofta upplevas som just en främmande kraft, som ständigt tenderar att ta över de egna försöken till ordning och renhet. Den uppgivenhet med vilken Iris tidigare formulerade sin vanda över det tilltagande dammet på fönsterbrädorna och diskbänkens ständigt kladdiga hinna, vittnar om att denna kraft lätt uppfattas som skrämmande. Samtidigt finns här också ett erkännande av liv – en annan sorts liv – som kan tänkas vara potentiellt livsbejakande. Dessa tankegångar anas i Åsas tidigare beskrivning av sitt sparande och bevarande av gammalt »skräp«. Trots att hon ofta känner sig föranledd att försvara sin relativa oordning inför besökande gäster, är hon påfallande tillfreds med sakernas tillstånd. Istället för att slänga och organisera prioriterar hon att återanvända och bygga vidare.

ÅSA: Jag är inte en slängmänniska i första hand, utan saker flyttas runt tills jag fått nog. »Nu ska den ut.« Så är det. För man kan alltid ha användning av allting. Man kan inte slänga, man kan alltid göra nåt av grejerna: bygga och pyssla och sånt ... Jag har till exempel en enorm kasse med såna här frigolitskivor i garderoben som är jättejobbig och som smular sönder och strös ut överallt och skapar en massa damm. För den kan vi nämligen

bygga rymdskepp av är det tänkt. När vi nu ska göra det. Och den får jag inte slänga, jag har försökt.

FANNY: För din son?

ÅSA: Ja, jag har försökt lite så.

FANNY: Var det han som kom på att man kunde bygga rymdskepp eller är det du som tänker att ...

ÅSA: Nej, men han kom på, eller vi kom på det tillsammans: »Mamma, dom här kan vi spara, dom kan vi göra nånting med«, säger han. »Ja«, säger jag, »kanske ett rymdskepp!« Man präglar väl honom också. Det är mycket sånt som man ska göra.

Åsas garderob blir en illustration av Mary Douglas resonemang om smutsens/oordningens potentiellt livsgenererande kraft. Frigolit, ett material som sällan brukar associeras med klädgarderober, tillåts ligga där och samla damm i väntan på att omvandlas till ett rymdskepp. Saker placerade på fel plats blir här visserligen smuts, men en produktiv sådan, ur vilken det är möjligt att skapa annat liv. Douglas (1966, s. 227) menar också att det utgör en del av våra mänskliga villkor att den renhet vi strävar efter, när vi väl uppnått den, visar sig vara »hård och död som sten«. Detta eftersom renhet står i motsats till förändring, tvetydighet och kompromiss. Samtidigt som ordning, i Douglas förståelse, är central i upprätthållandet av samhällsordningen, tenderar den alltså att kväva det liv som uppstår genom den potentiellt farliga tvetydigheten. Detta är något Johan noterar, som en reflektion över sin egen vilja till ordning och reda.

JOHAN: Begränsat med saker som har sin egen plats, det har nog varit mitt ideal. Men jag tror att det börjar förändras lite grann, numera kan jag ändå vara ganska stolt över vår röra. Jag tror jag har börjat förknippa mitt eget ideal med nån form av

livlöshet. Jag kan trivas som vi har det nu: att det snabbt uppstår röra, att det kommer in saker som jag inte vet var de kommer ifrån, som en påminnelse att det händer nånting, att livet pågår.

Oordning och stök blir, i Johans beskrivning, inte enbart en påminnelse om förfall. Det är också ett tecken på att liv pågår, att människor kommer och går, drar in skit och ställer stolar på fel ställen. Att släppa en aning på den tänkta ordningen och låta smutsen gro i hörnen skulle i detta sammanhang kunna tolkas som en livsbejakande hållning. Samma inställning anar vi hos Kristina, när hon i ett tidigare kapitel beskriver sin mammas energiska städande och kliniska ordning som en anledning för den livsnjutande fadern att fly hemmet. Och hos Anna-Maria, som inte känner sig helt välkommen i alltför perfekt städade hem.

ANNA-MARIA: När jag kommer till ett hem där allting ligger perfekt, då känner jag att jag inte kan röra mig, jag kan liksom inte leva i det. Jag skulle aldrig kunna leva med en människa som var helt pedantisk. Då får jag lite ångest nästan. För då känner jag att jag inte lever mitt liv, att jag liksom inte får plats.

Ta hand om sin egen skit

Vad betyder då uppmaningen att ta hand om sin egen skit och vad säger den om städning som syssla? I förstone kan vi sluta oss till att vi har att göra med en praktik som inte enkelt låter sig karakteriseras och definieras. Trots att handlingarna som utförs är synnerligen konkreta – att damma, sopa, torka och ställa till rätta är ju sysslor som framstår i det närmaste banala i sin konkretion – tycks städningens karaktär svår att komma åt. Det är som om symbolen ställer sig i vägen för praktiken och prakti-

ken i sin tur för symbolen. I detta kapitel har jag därför försökt komma åt städningen så att säga lite från sidan, genom att närgranska betydelseerna av den allmänt spridda uppmaningen att ta hand om sin egen skit. Det visar sig då att städning uppfattas som en form av omsorgsarbete: en omsorg knuten till mognad, vuxendom, ansvar och respektabilitet. Städandet av hemmet skapar sammanhang, gemenskap och familj, såväl framåt som bakåt i historien. På så sätt blir städningens praktik att betrakta som en omsorg om både sig själv och andra.

Till skillnad från annat omsorgsarbete är emellertid städning ett omhändertagande av det förfallna, vilket gör den till en särskilt ambivalent syssla. Sätillvida skriver den in sig i en symboltyngd historia om civilisation som framåtskridande, där den som ansvarar för städningen både bokstavligen och symboliskt riskerar att dras ner i »skiten«. Problemet med ett alltför envetet fejande kan dessutom vara ett potentiellt förtryckande av möjligt annat liv. Den som städar alltför minutiöst riskerar att döda det liv som städningen var tänkt att möjliggöra. Städandet blir därför, snarare än ett tydligt urskiljbart uppdrag eller arbete, att betrakta som ett ständigt medlevande med tingen och smutsen – det vill säga en sorts omsorg om smutsen snarare än kontroll över den.

I sin kritik av Mary Douglas och hennes efterföljare propagerar Olli Lagerspetz (2006) för vikten av att undersöka hur människor lever med smutsen, snarare än att betrakta den symboliskt. Detta kapitel visar på ett påfallande sätt hur livet med smutsen är djupt sammanflätat med symbolerna som omger den och de praktiker som måste tillämpas för att avlägsna den.

Städningens politik

Vandrerskan

En bit in i arbetet med denna bok besöker jag en retrospektiv utställning av konstnären Gittan Jönsson.²³ Utställningslokals vita salar är, visar det sig, fulla av städande kvinnor. Där är kvinnor som kastar disk, skurkärningar som städar undan atomavfall och en hel liten armé av beslutsamma kvinnliga porslinsfigurer med dammsugaren i högsta hugg. Framför allt är där en stor, imponerande målning av en kvinna med en vit sjalett om håret, som står högst upp på en bergstopp och blickar ut över ett storslaget, dimhöljt landskap. »Vandrerskan/hommage till Friedrich« heter verket och istället för en vandringsstav (som 1800-talets sublimt andliga sökare i Caspar David Friedrichs målning »Vandraren över dimhavet« från 1818 stödjer sig på) håller kvinnan en dammsugare i sina händer.

Jönssons målning fångar mycket av det jag velat förmedla i denna bok. Vandrerskan kan betraktas som en kommentar till den manligt kodade vandraren på väg ut för att upptäcka och erövra världen. Att placera en kvinna med en dammsugare i samma position som äventyraren i Friedrichs målning ger en överraskningseffekt nästintill det skrattretande. Städerskan hör helt uppenbart inte hemma där på berget, inte i vår nutida blick, inte i dåtidens. Snarare hör hon hemma just hemma, på knä under köksbordet eller på en pall med dammsugarslang- en i näven i jakt på dammet ovanpå vitrinskåpet. På så sätt blir

hon en melankolisk påminnelse om att vissa sysslor vetter utåt, bortåt och inte minst framåt, medan andra rör sig i cirklar nedåt och bakåt, mot skräpet och avfallet – och att det som återstår för kvinnan när mannen erövrat världen är att lägga under sig städningen.

Men hon påminner också om att det är möjligt att vända på perspektivet och se det omöjliga som just möjligt. Med en sådan blick blir dammsugerskan en potentiell erövrerska och den kanske minst heroiska av de kvinnligt kodade sysslorna, städning, framstår som en intervention i världen, snarare än en isolering i det privata hemmet. Kanske är vandrerskan att betrakta som en global dammsugerska: det är mycket i världen som behöver städas upp. I 1970-talets kvinnorörelsesammanhang blir hon världssamvetet, med sina »kvinnliga värden som ska rädda världen«.

På sätt och vis hade Vandrerskan varit ett perfekt omslag till en bok som undersöker och kritiskt granskar städningens låga status i samhället. Samtidigt är det något som skaver, något som riskerar att gå förlorat i det smått storslagna tilltalet. Städning som praktik är visserligen, som jag visat genom boken, både existentiellt laddad och kulturellt symboltyngd. Den tar tag i vårt innersta och kastar oss bakåt i tiden. Samtidigt kännetecknas den framför allt av motsatsen: nämligen det vardagligt enformiga, utan synbar klimax, det lågmälda snarare än storslagna. Och, som vi alla vet, är risken överhängande att det lågmälda och vardagliga får stå tillbaka för det som gör mer väsen av sig. Därför bestämde jag mig för ett mindre bombastiskt omslag – fortfarande signerat städkonstens okrönte drottning Gittan Jönsson – där dammsugningen snarare än erövring formuleras som något ständigt pågående. Här finns inget berg att bestiga, ingen utsikt att blicka ut över, inte ens en tydlig

individ att fästa blicken vid. Istället finns här en rad anonyma figurer i kvinnomundering, som städar sig bakåt och nedåt i bilden. Kanske som en påminnelse om att det existentiella och storslagna så att säga finns inrymt i det oglamorösa vardagliga harvandet. I denna bild, tänker jag mig, finns också viktiga politiska poänger att hämta. Jag ska nu, i detta avslutande kapitel, försöka klargöra dessa.

Omsorgsarbetets skuggsida

Den feministiska rörelsen har, som jag tidigare beskrivit, en synnerligen ambivalent relation till hemmet och hemarbetet. Feminismens »stora berättelse« har huvudsakligen handlat om att ifrågasätta kvinnans naturliga plats i hemmet och bryta sig ur den privata sfären (Felski 2000, Giles 2004). Hemarbetet har i dessa sammanhang kommit att framställas som ett otacksamt slitgöra. Samtidigt har feminister velat synliggöra – och i vissa sammanhang uppvärdera – det osynliga och obetalda omsorgsarbete som är lönearbetets (och livets) förutsättning.

På senare år, menar forskare, ser vi ett förnyat intresse för hemmet och hemmafrutillvaron (Gillis och Hollows 2009, Marander-Eklund 2014). Inte minst massmedia svämmas över av tv-shower och realityprogram där hemmaliv och hemarbete står i fokus. Den matlagande Nigella Lawson framställs i egna tv-shower som en »domestic goddess« och bloggare som Underbara Clara, som delar med sig av husmorstips om alltifrån gardinuppsättningar till bordsdekorationer, får ett eget radio-program med titeln Husmorsskolan.²⁴

Som jag tidigare beskrivit skulle detta nymornade fokus på hemmaliv och hemarbete kunna analyseras som en allmän intimiseringstrend i en värld av kulturell friställning. Kakkak

och gardinuppsättningar blir, i detta perspektiv, ett utslag för en postfeministisk förhoppning att få lämna de stora politiska frågorna därhän (Gillis och Hollows 2009). Romantiseringen av hemmafrun blir således att betrakta som en nostalgisk längtan efter en tid som aldrig varit. Men hemmatillvarons »återkomst« kan också tolkas som en rimlig konsekvens av kvinnors dubbelarbete. Inte minst kan den ses som ett erkännande av den paradox som kvinnor tvingas leva i, vad Stéphanie Genz formulerar som »the unresolved struggles between workplace and home« (2009, s. 57). I detta perspektiv blir det möjligt att tolka drömmen om hemmet som varken realiserbar eller ens åtråvärd, utan snarare som just en fantasi för att hantera en svårbemästrad livssituation (Gillis och Hollows 2009).

Hur ser då denna postfeministiska fantasi ut? Ja, inte tycks den innehålla särskilt mycket städning. De underhållningsprogram, reality-shower, bloggar, böcker och tidsningsmagasin som uppehåller sig vid hemarbete fokuserar huvudsakligen på barnuppfostran, inredning, matlagning och renovering. En viss upptagenhet av städning som syssla och expertis kan skönjas i exempelvis storsäljare som Marie Kondos (2015) *Konsten att städa*, där utrensning och organisering av överflödiga prylar står i fokus, eller Marléne Erikssons (2016) *Städglädje*, som lär ut städning på miljömedvetet vis. Framför allt tycks emellertid medialiseringen av städning, såsom den exempelvis tar sig uttryck i tv-program som TV3:s *Rent hus* eller brittiska reality-programmet *How Clean is Your House*, erbjuda tittaren möjligheten att frossa i andra människors röriga liv, snarare än i konsten att städa (Hunt 2009).

Går vi till forskningen ser vi hur den ökade intimisering och hemcentrering som kännetecknar västvärlden visserligen innebär ökade känslomässiga investeringar i hemlivet, något som

Helene Aarseths (2011) studie visar. Samtidigt verkar framför allt vissa typer av hemarbete kvalificera sig som självutvecklande och därför meningsfulla. Städning, som sorteras in under det Ellinor Platzer (2007) kallar rutinarbete, skapar mindre engagemang och är därför också möjligt att leja ut till andra att göra – för den som har råd. Så ser vi hur städningen helt enkelt inte tycks platsa i kategorin »uppbyggligt« hemarbete.

Intressant nog verkar denna tendens även gälla många feministiska forskare som försökt dröja vid, resonera kring och uppvärdera kvinnors obetalda arbete i hemmet. I en filosofisk tradition återfinns exempelvis tongivande verk som Carol Gilligans *In a Different Voice* (1982), Nel Noddings *Caring. A Feminine Approach to Ethics and Moral Education* (1984) och Sara Ruddicks *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace* (1989), där fokus huvudsakligen ligger på omsorg som erfarenhet och potentiell etik (se även Holm 1993). Och när en feministisk ikon som Iris Marion Young (2000) återvänder till hemmet som symbol, för att synliggöra och lyfta det hon kallar de bevarande aspekterna av tillvaron snarare än byggandet, är det trots allt de till synes mer uppbyggliga delarna hon tar fasta på, medan »mekaniska« sysslor som städning avfärdas som mindre viktiga för hennes teoretiska resonemang.

Min studie, där städningens existentiella dimensioner blivit tydliga, visar emellertid att städning måste betraktas som just en sorts omsorgsarbete. Däremot skiljer det sig på vissa punkter från annan omsorg i hemmet. Den är, i likhet med matlagning, heminredning och barnomsorg, bunden till en specifik plats, nämligen hemmet. Den är, liksom de andra sysslorna, synnerligen genuskodad. Däremot förhåller den sig till tid på delvis andra sätt. Därför vill jag nu slutligen borra än djupare i städningens temporalitet. Jag tänker mig nämligen att de olika

analyser av temporalitet jag gjort boken igenom kan bidra till en förståelse för städningens roll som en sorts omsorgsarbets skuggsida – den till synes minst attraktiva av de reproduktiva sysslorna.

Städningens temporalitet

Vad är då möjligt att säga om städning i relation till tid? Först och främst kan vi konstatera att städning, till skillnad från många andra sysslor i hemmet, inte skapar något nytt. Städningen producerar ingenting: den genererar inga nya gardiner, välsmakande kanelbullar eller nyfödda bebisar. Snarare uppfattas den som allra bäst utförd när den varken syns eller märks – och handlar därför huvudsakligen om att söka upprätthålla status quo. Om det obetalda hemarbetet har bestämts som reproduktivt snarare än produktivt, tycks städningen vara den kanske minst produktiva av dessa sysslor. Och om hemarbetet kan karakteriseras av att vara obeständigt – och därför behöva göras om och om igen – tycks städningen fungera som sinnebilden för denna ändlösa repetition.

Vad är då egentligen problemet med repetition? Varför framstår och framställs så ofta repetitivt arbetet som tröstlöst och meningslöst? Lefebvre (1984) menar att vardagslivets repetitiva karaktär uppfattas som ett problem för att det helt enkelt framstår som motsatsen till det moderna samhällets inriktning på framsteg och ackumulation, det vill säga »utveckling«. Att regelbundet utföra en syssla innebär att den blir en vana snarare än en överraskning. Detta implicerar en instrumentalisering av tillvaron, där problematisering, intellektualisering och kritiskt tänkande – dygder i det moderna samhället – får stå tillbaka. Vi utför ofta våra rutinartade sysslor per automatik: diskbänken

torkas medan vi lyssnar på radio och smutskläderna under sängen sorteras undan utan större intellektuell ansträngning. Genom att vara statiskt och förutsägbart snarare än rörligt och dynamiskt fungerar vardagslivet således som en, med Felskis formulering, »retardation device, slowing down the dynamic of historical change«. (2000, s. 81) När Simone de Beauvoir i *Det andra könet* försöker beskriva hemarbetets förbannelse sker det också i linje med denna förståelse av temporalitet. Hon beskriver en elev, en sextonårig flicka, som ser sin framtid som »ett oändligt uppstigande mot man vet inte vilken topp. Plötsligt, en eftermiddag när modern diskar i köket, förstår hon att moderns händer har dykt ner i det feta vattnet och torkat porslinet med den sträva trasan varje eftermiddag vid samma tid i årtal. Och ända tills hon dör ska dessa händer underkastas samma ritual. Äta, sova, städa ... Åren klättrar inte längre upp mot himlen, de breder ut sig identiska och grå som på en platt bordduk.« (2002, s. 525f.)

Städningen (liksom mycket annat hushållsarbete) skulle alltså, enligt detta perspektiv, ha en annan rytm – eller en annan temporalitet – än den historiska framåtriktade tiden. Den är rutinartad, monoton, upprepande och icke-produktiv och uppfattas därför som mindre utvecklande och meningsfull. Personen som utför sysslan blir således också att betrakta som mindre framåtriktad, självständig och fri.

Det finns emellertid fler temporala aspekter av städning som jag tänker mig kan förklara dess låga status – aspekter som delvis skiljer den från annat reproduktivt arbete i hemmet. Som jag diskuterade i kapitel fem är en nyckel till att förstå städningens karaktär att fokusera på det som ska städas undan, själva smutsen. Iris Marion Young (2000) beskriver hemarbetet som en bevarandets praktik – en syssla som skiljer sig från byggandet

genom att den inte skapar något nytt. Bevarandet kan däremot, påpekar hon, innebära att ge gamla objekt nya meningar, liksom att skapa kontinuitet både framåt och bakåt i tiden. På så sätt kan sysslan upplevas som självutvecklande och meningsfull.

Städning är, som jag visat i tidigare kapitel, just att betrakta som en form av bevarande – ett organiserande och omhändertagande av ting. Samtidigt vill jag, i detta sammanhang, påminna om att städning till stora delar handlar om att röra sig i närheten av smutsen och skräpet: de avlagringar av liv som huvudsakligen påminner om tillvarons förgänglighet. Att städa innebär att, mot bättre vetande, försöka hålla förfallet stängin. Blicken är, så att säga, riktad bakåt och nedåt, snarare än framåt och uppåt. Det är alltså visserligen bevarande vi talar om, men ett bevarande med en annan rörelseriktning. Det är också ett bevarande som, just genom sin riktning, tenderar att upplevas som än mer nödvändigt och oundvikligt än andra former av sorterande. Smutsen lever, som jag visade i förra kapitlet, sitt eget liv, alldeles oavsett hur vi väljer att leva våra liv. Vare sig vi har familj och barn eller ej, bor i slott eller koja, är det pågående förfallet ett tillstånd vi alla delar. Att städa blir därför en påminnelse om att vi är underkastade tidens gång – att tillvaron helt enkelt är villkorad av smutsen och det eviga runtrampandet på stället.

I stället för att betona städningens bevarande aspekter i termer av nytolkande och uppbygglighet vill jag därför lyfta fram just det som uppfattas som motsatsen, det arbete som snarast kan förstås som ett ständigt pågående, nödvändigt hanterande av förgänglighet. Det är nämligen här jag tror mig finna en möjlig förklaring till städningens låga status – och också här jag tänker mig att den blir som mest politiskt brännbar.

En utopi?

Som jag beskrev i inledningskapitlet är många feministiska forskare kritiska till en genuskodad uppdelning i cirkulär och linjär tid, en sorts stiliserad hantid och hontid (Felski 2000). Det är exempelvis möjligt att fråga sig huruvida (det historiskt sett manligt kodade) lönearbetet, med sina åtta arbetstimmar fem dagar i veckan, är mindre repetitivt än exempelvis veckostädningen. Dessutom är det, som flera av intervjupersonerna beskriver, tveksamt om repetition med nödvändighet behöver upplevas som meningslöst och outvecklande. Framför allt, som Felski påpekar, existerar de olika formerna av tid sida vid sida och går in i och ut ur varandra.

Poängen här är snarare att vi, i ett samhälle som bygger på en linjär tidsuppfattning där uppdelningen mellan produktivt och reproduktivt arbete är central, har lärt oss att betrakta det ena som tröstlöst och det andra som både lönsamt och självutvecklande. Detta betyder i sin tur att vissa sysslor – och de människor som åläggs att utföra sysslorna – får lägre status, lägre ekonomisk ersättning och föga kulturellt erkännande. Efter att i denna bok ha djupdykt i städningen, både som den upplevs i praktiken och tolkas symboliskt, blir frågan jag ställer mig: går det att vända på saken? Är det möjligt att omfamna städningens temporalitet snarare än att sky den – att urskilja en potentiell politisk poäng i den repetitiva, till synes improduktiva rörelsen bakåt och nedåt?

I sin smått dystopiska *No Future* pläderar Lee Edelman (2004) för det han kallar den antisociala vändningen i queerteori. Hans poäng är att den enda möjligheten att politiskt motsätta sig krononormativiteten, det vill säga den kapitalistiska »tvångstanken« om tiden som ett ständigt framåtskridande med ökad produktivitet, är att omfamna negativiteten och avsäga sig

investeringar i framtiden. Att helt enkelt göra sig omöjlig att exploatera i framtidens tjänst.

Edelmans tankar är relevanta i detta sammanhang, kanske framför allt för att de synliggör det potentiella motstånd som andra tidsrytmer utgör i vårt samhälle. I en tid genomsyrad av uppmaningar att söka sig vidare, bryta upp, blicka framåt och lägga bakom oss, framstår städandets till synes grådassiga temporalitet som i det närmaste en förolämpning. Vi blir helt enkelt arga, uppgivna och irriterade av tanken på att behöva plocka fram dammsugaren ännu en gång – när den nyss var framme. Städningens repetitiva rytm, det till synes tröstlösa trampandet på stället, bjuder därför motstånd mot dominerande föreställningar om vad som räknas som riktigt och viktigt i samhället.

Vad mer är: städningens riktning bakåt och nedåt, mot förfallet och förgängligheten snarare än mot det till synes uppbyggliga, utgör i sig ett potentiellt grus i maskineriet. Det är åtminstone så jag tolkar den relativa avsaknaden av kommersiell exploatering av städning, i en kultur som annars gör pengar på det som är möjligt. Som jag tidigare beskrivit är den uppsjö av produkter, tidningar, tv-program och böcker som uppehåller sig vid hemmet och sysslorna i hemmet sällan inriktade på städning. Städningen går visserligen att leja ut och göra sig av med, i form av lågt betalt arbete. Däremot tycks den långt svårare att göra till hobby eller livsstil. På så sätt skulle dammet kunna liknas vid den queera positionen i Edelmanns tankefigur – något som svårligen låter sig »domesticeras«.

Med dessa resonemang i bakhuvudet vill jag nu återvända till städningens betydelse som omsorg och omhändertagande – och återigen skriva in städandet i en tradition av kvinnligt kodat omsorgsarbete. För medan Edelmanns svartsynta utopi

bygger på det antisociala och introspektiva, är städningen trots allt relationell. Ytterst sett handlar den om att ta omhand – kanske inte främst framtida liv utan snarare det pågående nuet och ständiga förfallet: tillvarons rester. Simone de Beauvoirs beskrivning av husmoderns tröstlösa trampande på stället med formuleringen: »hon gör ingenting, hon förevigar bara nuet« (2002, 525) tjänar, tänker jag mig, alltså mindre som beskrivning av Edelmans omfamnande av den asociala negativiteten, än av en sorts omhändertagande av nuet. En omsorg i gråtoner, som genom sitt upprepanande och fokus på förfallet inte väjer för det döda eller döende.

En sådan omsorg, tänker jag mig, pekar också mot ett annat möjligt meningsskapande än det framåtblickande individuella självförverkligandet. Det medlevande med tingen som städningen utgör skapar, som jag visat, både förankring och mening. Att, som Johanna uttrycker det, »pilla med sina saker«, innebär att skriva in sig i en rörelse av städande kroppar över tid – och på så sätt överskrida sig själv och sin individualitet. Genom att kapitulera inför det livets grundvillkor som förfallet och tidens gång utgör, synliggörs hur beroende och omhändertagande måste betraktas som livets förutsättning snarare än en black om foten.

Mot bakgrund av detta resonemang vill jag retirera till den praktiska vardagsstädningen. Poängen med min undersökning är ju, trots allt, att låta det konkreta, praktiska städandet stå i förgrunden för de (till synes oemotståndliga) abstraktionerna om renhet och smuts. Att helt enkelt hålla mig närmre dammet. En sådan påminnelse utfärdar också Gillis och Hollows (2009) när de konstaterar vikten av att skapa möjligheter att undersöka domesticitet och hemarbete som varken hamnar i föreställningar om förtryck och tristess eller romantisering av

»kvinnliga värden«. Genom att entydigt upp- eller nedvärdera riskerar vi nämligen att missa själva poängen – de lärdomar vi eventuellt kan dra ur det vardagligas vardaglighet. Frågan återstår nämligen: hur skulle en politik kunna se ut som tar städningens praktik i beaktan?

Städningens politik

I boken *Lyckliga i alla sina dagar* hävdar Nina Björk (2012) att den feminism som har segrat i Sverige (liksom i övriga västvärlden) inte är den utopiska utan den rättighetsliberala. Det denna feminism är bäst på, skriver Björk, är att försvara kvinnors rätt att vara som män traditionellt har varit: att arbeta som dem, att få samma rättigheter, makt och lön som dem och, inte minst, samma möjligheter att lämna hemmet. Samtidigt kvarstår en rad problem som har med hemmet, hemarbetet och »det lilla livet« att göra. För trots en delvis feministiskt frammanad politik med offentligt finansierad omsorg, heltidsanställningar och möjlighet för vissa mer bemedlade att köpa hushållstjänster står vi fortfarande med samma olösta problem – alla dessa mänskliga behov. Frågan vi måste ställa oss är: vad gör vi med de, med Nancy Frasers (2003, s. 114) formulering, förrymda behoven i ett samhälle där bara visst arbete räknas? Vad gör vi, som feminister, med alla toaletter som ska skuras, små näsor som behöver snytas, mormödrar vars gräsmattor behöver klippas och vintervantar som måste letas fram ur förrådet?

I *Feminism som lönearbete* pläderar Maria Carbin, Elin Kvist och Johanna Overud (2017) för en feministisk lönearbetskritik som politisk vision. I linje med exempelvis Kathi Weeks (2011) vill de koppla samman vänsterns arbetskritik, där lönearbete huvudsakligen ställs mot en möjlig fritid, med frågan om det

reproduktiva arbetet i hemmet. I en sådan samhällsmodell skulle lönen vi tjänar inte baseras på vår delaktighet i produktionen av värde, utan i reproduktionen av liv. Snarare än produktivitet, självständighet, frihet och individualitet skulle det ömsesidiga beroendet och sårbarheten sättas i fokus. Detta innebär att människors beroende inte nödvändigtvis betraktas som något som ska övervinnas eller kompenseras. Snarare är det ett mänskligt villkor vi alla delar. Nancy Fraser (2013) formulerar alternativet som en »universell omsorgsgivarmodell«, som utgår från att vi alla – genom att vi lever tillsammans – både är sårbara och behövande och samtidigt omsorgsgivare.

En feministisk lönearbetskritisk omsorgsetik, som det ju är frågan om här, måste helt enkelt vila i och omfamna sårbarheten både som villkor och norm (jfr Tronto 2013). Jag tänker mig också att den här sortens politik måste vara alldeles särskilt viktig på det temporala.

Istället för att utgå från de till synes uppbyggliga, produktiva och framåtblickande aspekterna av omsorgsarbetet föreslår jag städandet, med sin rörelse bakåt och nedåt, som en rimlig utgångspunkt för en sådan vision. Hur ett samhälle städar, hur vi tar hand om resterna, skräpet och det som blir över, torde vara en utmärkt utgångspunkt för hur väl vi ombesörjer våra gemensamma behov.

Kanske är tiden inne, tänker jag, när jag i vinterslasket sträckläser Kristina Sandbergs 1500 sidor långa hyllning till hemmafrun Maj. Alldeles uppenbart är det åtminstone möjligt att under tvåtusentalets andra decennium göra en feministisk omläsning och uppvärdering av ett arbete som huvudsakligen har fungerat som feminismens »andra«. Om hemmafrun och hemarbetet hittills har haft ett påfallande motsägelsefullt eftermäle, pendlande – som Annelie Bränström-Öhman (2016, s.

17) skriver – »mellan skam, förnekelse och nostalgi«, tycks saker och ting vara i förändring. Detta syns inte minst i det översvalande mottagandet av romantrilogin, alldeles särskilt av feministiska forskare och skribenter (se t.ex. Williams 2014, Jönsson 2016, Arping 2017).

Sandberg skriver sin roman från positionen som dotterdotter, ett distansnerande perspektiv som kanske är nödvändigt för att projektet alls ska vara möjligt. Att sida efter sida låta den »obetydliga« hemmafrun få bre ut sig om kaffebrickor, bajsblöjor och klabbigt damm framstår, med tiden i ryggen, som ett synnerligen solidariskt projekt. Med det eviga skurandet och fejdandet i förgrunden tvinnas så, med Jörngårdens formulering (2017, s. 122), feministen och hemmafrun samman i ett empatiskt och solidariskt förbund. Ett förbund som, förhoppningsvis och av nödvändighet, inte stannar vid nostalgiskt tillbakablickande, utan även inkluderar de lågbetalda, ofta rasifierade, kvinnor som under osäkra villkor städar andras hem. Ett förbund som helt enkelt förmår rikta blicken mot vardagsstädningens praktik och politik, där och då liksom här och nu.

Med dessa ord vill jag återvända till Tove Janssons Filifjonka, hon jag inspirerats av för att få syn på den »diskbänksexistentialism« jag tycker att städningens praktik och politik besitter.²⁵ Filifjonkan pendlar mellan förtvivlan, raseri och eufori i sin städningneuro. Men ibland är hon också alldeles tillfreds med städningen som syssla. Det repetitiva, igenkännbara och ständigt återkommande arbete som smälter ihop då, nu och framtid i en evigt gungande vågrörelse:

»Det var en gång en Filifjonka som tvättade sin stora trasmat-ta i havet. Hon gnodde med tvål och borste ända fram till den

blåa randen och så väntade hon på var sjunde våg som kom precis lagom för att skölja bort tvålskummet.

Sen tvättade hon till nästa blåa rand och solen värmdes hennes rygg och hon stack ner sina smala ben i det genomskinliga vattnet och gnodde och gnodde.« (Jansson 1998, s. 37)

Noter

1. Detta feminismens antihem-narrativ har kritiserats av bland andra svarta feminister, som bell hooks. I texten »Homeplace (a site of resistance)« (1990) diskuterar hon hur hemmet som plats varit den centrala utgångspunkten för svarta kvinnors kamp mot ett såväl patriarkalt som rasistiskt samhälle. Att alla ha en plats att kalla hem, att kämpa för sin familjs hem och möjligheten att få lägga tid och energi på sitt eget snarare än andra (vita) människors hem, blir i hooks resonemang en feministisk fråga genomsyrad av erfarenheter av rasifiering och rasism.
2. En synnerligen infallsrik essäsamling om städning ur ett kulturanalytiskt perspektiv är Maria Antas *En stor bok om städning* (2013). Trots att boken inte är en vetenskaplig produkt och därför inte kan listas som forskning på området kommer jag framöver att referera till vissa av Antas resonemang.
3. Som en intressant pendang till denna forskning kan nämnas Emma Strollos (2013) avhandling om tyska unga kvinnor som efter andra världskriget, med hjälp av särskilda migrationsregler, kom till Sverige för att arbeta som hembiträden i svenska hem.
4. Ortners tes om kvinnors universella underordning som en effekt av deras närmre (kulturellt betingade) koppling till natur har diskuterats och ifrågasatts från olikaperspektiv. Forskare har kritiserat dikotomin natur/kultur för att vara alltför statisk och schematisk, liksom beskrivningen av mäns överordning som universell (se bl.a. Rosaldo 1980, Tsing 1990). Samtidigt tycks, som hon själv noterar några decennium efter att texten skrevs, huvudpoängerna trots allt vara giltiga: »From a range of tribal societies with male-only rituals and practices that would be spoiled by women's gaze, to so-called high religions, both Western and non-Western, that exclude women from their higher practices, the basic logic shows up. And it is a logic grounded in a particular construction of the relationship between nature and culture, the idea that culture must at least in part be about the transcendence of nature.« (Ortner 1996/2014, s. 361)
5. Joan Scott (1988) visar exempelvis hur begreppet arbetare, som myntas under industrialismens framväxt, inkluderar en rad föreställningar om lönearbete, kroppsarbete, anställd och underordnad – det vill säga en person som äger sin arbetskraft, men inte mycket mer. Denna definition kommer således att exkludera de som inte äger sin arbetskraft och som inte är löneanställda, vilket exempelvis gällde många kvinnor och barn.

6. Begreppet temporalitet syftar till att fånga den myriad av sätt som tid och tidsuppfattning (dvs. hur vi kopplar samman dåtid, nutid och framtid) kan organiseras och struktureras och där den linjära tideräkningen kan betraktas som en av många (jfr Glucksman 1998, Jordheim 2014).
7. Intervjuerna har transkriberats mer eller mindre ordagrant och resulterat i ca 500 sidor text. Frågelistan, som intervjuerna löst baseras på, finns redovisad i bilaga 1.
8. Frågelista bifogas (se bilaga 2).
9. Böckerna heter *Att föda ett barn* (2010), *Sörja för de sina* (2012) och *Liv till varje pris* (2014).
10. Ett forskningsfält som berör dessa tankegångar, om än från en lite annan vinkel, är det som går under beteckningen *cultural memory studies*. Här undersöks hur kulturen väljer att spara, ihågkomma och därigenom skapa den gemensamma historien: vad som exempelvis tar plats i museer och sanktioneras som kulturarv (Rhedin och Ruin 2016).
11. I sin studie av sågverksarbetare i ett norrländskt kustsamhälle under 1900-talets första hälft beskriver Ronny Ambjörnsson (1988) det han kallar skötsamhetskultur, en sorts städning i vid bemärkelse, som inkluderade ordning och reda på såväl privatekonomi som skolgång, uppförande och alkoholintag. Denna kultur går, enligt Ambjörnsson, hand i hand med ett både politiskt och socialt engagemang för att förbättra arbetarnas villkor och kan således betraktas som viktig för den svenska arbetarrörelsens framväxt. För en vidare diskussion om hur skötsamhetskulturen tog sig skilda uttryck för kvinnor och män, se Karin Nordberg 1990.
12. Begreppen ras och rasifiering används inom antirasistisk forskning i syfte att synliggöra och uppmärksamma historiska och samtida maktrelationer knutna till kulturella föreställningar om »ras« (se t.ex. Crenshaw 1993, Essed och Goldberg 2001). Istället för att undvika begreppet för dess rasistiska och våldsamma historia är tanken att benämna och undersöka de processer av exkludering och inkludering som även i samtiden baseras på människors hudfärg, anletsdrag och hårtextur. I *Om ras och vithet i det samtida Sverige* pläderar Tobias Hübinette, Helena Hörnfeldt, Fataneh Farahani och René León Rosales (2012) för att användandet av ras som begrepp blir ett sätt att komma åt den förmentade färgblindhet som de menar att ett land som exempelvis Sverige lider av, där vi snarare talar om etnicitet, kultur eller religion. Oviljan att tala om ras har, menar författarna, även gjort det svårt att åtgärda de problem som rör vardagsrasism, segregation och diskriminering.
13. I SOU från 2014 (s. 98) beskrivs hur kvinnor, år 1974, ägnade drygt 27 timmar åt rutinartat hushållsarbete i veckan, en siffra som sjunkit till 13 timmar i veckan 2010. Under samma period ökade mäns hushållsarbets tid från 2 timmar till 7,5 timmar i veckan.
15. Här finns naturligtvis skillnader mellan olika grupper av kvinnor (och män). Kvinnors hushållsarbets tid ökar exempelvis markant om de får barn, vilket inte sker i samma utsträckning för män som får barn. Mer jämlik fördelning av hushållsarbete kan också noteras bland högutbildade, liksom heltidsarbetande,

- heterosexuella par. Sammantaget visar undersökningar att heterosexuellt samboskap liksom föräldraskap är avgörande faktorer för en mer traditionell arbetsdelning. Samtidigt tenderar män att göra mer av det s.k. rutinartade hushållsarbetet än underhållsarbete när de blir föräldrar, vilket tyder på att de delar mer lika på städning, matlagning och tvätt (SOU 2014).
15. Se exempelvis undersökningar gjorda av World Economic Forum (WEF) 2016 samt Europeiska institutet för jämställdhet (EIGE) 2013.
 16. Detta kan jämföras med Ylva Elwin-Novaks (2001, s. 41) diskussioner om hur kvinnor i det samtida Sverige bär på en »ständig närvarande vardagsskuld« för att de inte tycker sig göra tillräckligt för barnen, familjen och hemmet. Elwin-Novak påpekar att skulden är tätt förknippad med ansvar – den som känner ansvar för en situation, människa eller syssla kan också potentiellt känna skuld. Hon beskriver också hur skulden inte enbart riktas mot barnen utan även mot den manliga partnern, som sällan upplevdes ta samma ansvar som kvinnan, delvis för att hon tog över ansvaret och s.a.s. omöjliggjorde hans insats.
 17. Från cirka 46 000 år 2007 till 492 000 år 2012 (Skatteverket 2013).
 18. I rapporten *Vilka är »via« i jämställdhetspolitiken* konstaterar mycket riktigt Birgitta Jordansson och Linda Lane (2018, s. 21f.) hur RUT-avdraget tenderar att underlätta vardagen för de mer bemedlade, snarare än den fattigare delen av befolkningen. Den största andelen personer som utnyttjat hushållstjänster som berättigar till skatteavdrag (bl a städning) återfinns, noterar författarna, i rika förortskommuner såsom Danderyd, Lidingö, Lomma, Vellinge och Täby. I Sverige som helhet har drygt var fjärde höginkomsttagare använt sig av RUT, medan detsamma gällde enbart en tjugondel av de med lägst inkomst. Allra lägst användning av RUT syns bland grupper med låga inkomster (vilket så att säga finns inbyggt i systemet eftersom avdraget kräver tillräckligt hög inkomst för att kunna utnyttjas) samt bland ensamstående med barn.
 19. Se Socialstyrelsens undersökning om hembiträdens levnadsvillkor (Öberg 1999, s. 170).
 20. Elin Wägner var emellertid djupt kritisk till delar av den s.k. hemrationaliseringsrörelse (som Brita Åkerman var en del av) som hon menade riskerade att anpassa sig alltför mycket efter en manlig samhällssyn och organisation. En integrering av kvinnorna i manssamhället skulle, varnade Wägner, innebära att de miste sin kraft att förändra systemet på egna premisser, i linje med sina egna erfarenheter (för vidare diskussion av dessa s.k. särartstankar, se exempelvis Eskilsson 1991, Lindholm 1992).
 21. Till denna miljömedvetna inriktning mot återvinning och hållbarhet kan vi också räkna nyutkomna städböcker med fokus på miljövänlig städning med titlar som *Städglädje. Rent hemma, städa med naturens egna medel* (Eriksson och Nyqvist 2016).
 22. Det finns även en glidning i Mary Douglas resonemang som handlar om själva kategoriseringen av smuts och oordning. Smuts beskrivs ömsom som saker som hamnat på fel plats (som exempelvis de leriga skorna på vardagsrumsgolvet), ömsom som sådant som i en mer övergripande bemärkelse inte passar in någonstans

(som exempelvis djur med två huvuden eller ormar). Samtidigt analyserar hon båda varianterna på liknande sätt – som ett brott mot samhälls- och den symboliska ordningen. Olli Lagerspetz (2006, 86ff.) tar denna sammanblandning mellan smuts och oordning som intäkt för att kritisera Douglas tes för att vara ospecifik och svepande. Framför allt vill han, med utgångspunkt i kritiken av Douglas, göra en tydlig distinktion mellan smuts och oordning, för att på så sätt visa att smuts inte nödvändigtvis behöver förstås som oordning – ett resonemang jag finner både intressant och utmanande. Eftersom mitt projekt behandlar städning som praktik, där definitionen av smuts mer blir avhängig informanternas upplevelser än en faktisk definition, nöjer jag mig med att notera diskussionen.

23. »Parallella linjer« på Marabouparken 9/3–19/6 2016.
24. Programmet »Husmorsskolan« sändes av Sveriges Radio under 2011 och 2012.
25. Begreppet »diskbänksexistentialism« (som är en lek med beteckningen diskbänkrealism) har jag lånat av Kristina Sandberg, som formulerade sig så om sin romansvit i programmet Sommar i Sveriges Radio, den 29/7 2015 (se Arping 2017, s. 255).

Referenser

- Aarseth, Helene 2011: *Moderne familieliv: den likestilte familiens motivasjonsformer*. Oslo: Cappelen Damm akademisk
- Ahmed, Sara 2006: *Queer Phenomenology: Orientations, Objects, Others*. Durham: Duke University Press
- Ambjörnsson, Fanny
- 2004: *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront
 - 2011: *Rosa – den farliga färgen*. Stockholm: Ordfront
- Ambjörnsson, Fanny och Jönsson, Maria 2010: »Inledning.« I Ambjörnsson och Jönsson (red) *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg: Makadam
- Ambjörnsson, Fanny och Bromseth, Janne 2010: »När du gifter dig och får barn. Om ålder, heteronormativitet och genus.« I Ambjörnsson och Jönsson (red) *Livslinjer. Berättelser om ålder, genus och sexualitet*. Göteborg: Makadam
- Ambjörnsson, Ronny 1988: *Den skötsamme arbetaren. Idéer och ideal i ett norrländskt sågverkssamhälle 1880–1930*. Stockholm: Carlssons förlag
- Anderson, Bridget 2000: *Doing the Dirty Work? The Global Politics of Domestic Labour*. London: Zed
- Angelov, Nikolay, Johansson, Per, Lindahl, Erica och Lindström, Elly-Ann 2011: *Kvinnors och mäns sjukfrånvaro*. IFAU Rapport Nr 2

- Antas, Maria 2013: *En stor bok om städning. Vardagsessäer och tankeflykt*. Helsingfors: Schildts & Söderströms
- Appelgren, Staffan och Bohlin, Anna 2015: »Circulating Stuff through Second-hand, Vintage and Retro Markets«. I *Culture Unbound*. Vol 7
- Arping, Åsa 2017: »Arbetarlitteraturens döda vinkel – hemarbete och klassmedvetande i Kristina Sandbergs *Att föda ett barn* (2010)«. I Hamm, Mathiesen och Neple (red) *Hva er arbeidslitteratur? Begrepsbruk, kartlegging og forskningstradisjon*. Bergen: Alvheim och Eide
- Aspers, Patrik 2007: *Etnografiska metoder. Att förstå och förklara samtiden*. Malmö: Liber
- Aull Davis, Charlotte 2008: *Reflexive Ethnography. A Guide to Researching Selves and Others*. New York: Routledge
- Azar, Michael 2001: »Den äkta svenskheten och begärets dunkla objekt«. I Sernhede och Johansson (red) *Identitetens omvandlingar. Black metal, magdans och hemlöshet*. Göteborg: Daidalos
- de Beauvoir, Simone 2002/1949: *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts
- Berner, Boel 1996: *Sakernas tillstånd: kön, klass, teknisk expertis*. Stockholm: Carlsson
- Bergström, Eva 2009: *Snurran städar*. Stockholm: Bonnier Carlsson
- Bjurman, Eva Lis 1998: *Catrines intressanta blekhet. Unga kvinnors möten med de nya kärlekskraven 1750–1830*. Eslöv: Symposium
- Björk, Mia 1997: *Hemarbetets modernitet: en fråga om kön, kunskap, tid och rum*. Stockholm: Tekniska högskolan
- Björk, Nina 2012: *Lyckliga i alla sina dagar. Om pengars och människors värde*. Stockholm: Wahlström och Widstrand

- Björklund Larsen, Lotta 2010: *Illegal yet Licit. Justifying Informal Purchases of Work in Contemporary Sweden*. Stockholm Studies in Social Anthropology. Stockholms Universitet
- Björnberg, Ulla och Kollind, Anna-Karin 2003: *Att leva själv tillsammans. Jämställdhet, autonomi och gemenskap i parrelationer*. Stockholm: Liber
- Boalt, Carin 1983: »Tid för hemarbete. Hur lång tid då?« I Åkerman m.fl. (red) *Den okända vardagen. Om arbetet i hemmen*. Stockholm: Akademilitteratur
- Boëthius, Monica 1967: *Har vi råd med fruar? En ofullständig handbok i misshushållningens alla grenar*. Stockholm: Proprius
- Bohlin, Rebecka 2012: *De osynliga. Om Europas fattiga arbetarklass*. Stockholm: Atlas förlag
- Boye, Katarina
- 2008: *Happy hour? Studies on Well-being and Time spent on Paid and Unpaid Work*. Stockholm: Institutet för social forskning, Stockholms universitet
 - 2010: »Time Spent Working. Paid Work, Housework and the Gender Difference in Psychological Distress«. I *European Societies*. Nr 12
- Butler, Judith 1990: *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge
- Brodin, Helene 2005: *Does anybody care? Public and Private Responsibilities in Swedish Eldercare 1940–2000*. Umeå: Umeå universitet (diss)
- Brown, Wendy 2008: *Att vinna framtiden åter*. Stockholm: Atlas
- Bränström-Öhman, Annelie 2016: »Är inte att komma och kräva kärlek en smula mycket begärt? Om kärleksvägran och småkakor i Kristina Sandbergs Maj-trilogi«. I *Tidskrift för genusvetenskap*. 37 (2)

- Bäck-Wiklund, Margareta och Bergsten, Birgitta 1997: *Det moderna föräldraskapet. En studie av familj och kön i förändring*. Stockholm: Natur och Kultur
- Bäckman, Maria 2009: *Miljonsvinnare: omstridda platser och identiteter*. Göteborg: Makadam
- Calleman, Catharina och Gavanoas, Anna 2013: »Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster i den globala arbetsfördelningen.« I Calleman och Gavanoas (red) *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering*. Stockholm: Makadam
- Campkin, Ben 2007: »Degradation and Regeneration: Theories of Dirt and the Contemporary City«. I Campkin och Cox (red) *Dirt. New Geographies of Cleanliness and Contamination*. London: Tauris
- Campkin, Ben och Cox, Rosie 2007: »Materialities and Metaphors of Dirt and Cleanliness«. I Campkin och Cox (red) *Dirt. New Geographies of Cleanliness and Contamination*. London: Tauris
- Cassinger, Cecilia 2010: *Retailing retold: unfolding the process of image construction in everyday practice*. Lund: Lund Business Press, Lunds universitet (diss)
- Carbin, Maria 2010: *Mellan tystnad och tal: flickor och hedersvåld i svensk offentlig politik*. Stockholm: Stockholms universitet
- Carbin, Maria, Kvist, Elin och Overud, Johanna 2017: *Feminism som lönearbete. Om den svenska arbetslinjen och kvinnors frigörelse*. Stockholm: Leopard förlag
- Collins, Patricia Hill 1998: »It's All in the Family: Intersections of Gender, Race and the Nation«. *Hypatia* 13(3)
- Cox, Rosie
– 2007: »Introduction«. I Campkin och Cox (red) *Dirt. New Geographies of Cleanliness and Contamination*. London: Tauris

- 2011: »Dishing the Dirt. Dirt in the Home«. I Cox et al (red) *Dirt. The filthy Reality of Everyday Life*. London: Profile Books
- Crenshaw, Kimberlé (red) 1995: *Critical race theory: the key writings that formed the movement*. New York: New Press
- Dahl, Ulrika 2005: »Scener ur ett äktenskap: jämställdhet och heteronormativitet«. I Kulick (red) *Queersverige*. Stockholm: Natur och Kultur
- Dahlström, Edmund 1962: *Kvinnors liv och arbete. Svenska och norska studier av ett samhällsproblem*. Stockholm: Studieförbundet Näringsliv och samhälle
- Dalla Costa, Mariarosa och James, Selma 1973/2001: »Kvinnorna och samhällsomstörtningen. I *Fronesis*. Nr 9-10
- Danielsen, Hilde 2002: *Husmorshistorier*. Oslo: Spartacus
- Delphy, Christine 1984: *Close to Home. A Materialist Analysis of Women's Oppression*. Amherst: University of Massachussettes Press
- De los Reyes, Paulina, Molina, Irene och Mulinari, Diana (red) 2002: *Maktens (o)lika förklådnader: kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas
- Dinshaw, Carolyn 1999: *Getting Medieval: Sexualities and Communities, Pre- and Postmodern*. Durham: Duke University Press
- Douglas, Mary 2011/1966: *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*. Nora: Nya Doxa
- Edelman, Lee 2004: *No Future. Queer Theory and the Death Drive*. Durham: Duke University Press
- Ehn, Billy och Löfgren, Orvar 2012: *Kulturanalytiska verktyg*. Falkenberg: Gleerups
- Ehrenreich, Barbara och Hochschild, Arlie Russel (red) 2003: *Global Women. Nannies, Maids, and Sex Workers in the New Economy*. New York: Metropolitan/Owl Books

- Elias, Norbert 1934/1989: *Sedernas historia*. Del 1. Stockholm: Atlantis
- Elmhorn, Camilla 2013: »Internationell politisk ekonomi, globalisering och migration«. I de los Reyes, Eduards och Sundevall (red) *Internationella relationer: könskritiska perspektiv*. Stockholm: Liber
- Elvin-Nowak, Ylva 1999: *Accompanied by Guilt. Modern Motherhood the Swedish Way*. Stockholm: Stockholm university
- Engels, Friedrich 1945/1884: *Familjens, privategendomens och statens ursprung*. Stockholm: Arbetarkultur
- Eriksson, Marlène och Nyqvist, Eva 2016: *Städglädje. Rent hemma, städa med naturens egna medel*. Stockholm: Norstedts
- Ernsjö Rappe, Tinni och Strannegård, Lars 2004: *Rent hus: slaget om den svenska dammråttan*. Stockholm: Norstedts
- Essed, Philomena och Goldberg, David Theo (red) 2001: *Race critical theories: text and context*. Oxford: Blackwell
- Eskilsson, Lena 1991: *Drömmen om kamratsamhället: Kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad 1925–35*. Stockholm: Carlsson
- Felski, Rita 2000: *Doing Time: Feminist Theory and Postmodern Culture*. New York: New York University Press
- Fjelkestam, Kristina 2012: *Ta tanke. Feminism, materialism och historiseringens praktik*. Lund: Sekel förlag
- Fjell, Tove Ingebjørg 2017: »Når det å samle blir et avvik: Den ekstreme samleren«. I *Kulturella perspektiv: svensk etnologisk tidskrift*. Nr 1
- Flood, Roisín 2003: *Disruptive (M)Others: Lesbian Parenting in Sweden and Ireland*. London: London School of Economics and Political Science
- Forman, Frieda (red) 1989: *Taking our Time: Feminist Perspectives on Temporality*. Oxford: Pergamon

- Forty, Adrian 1986: *Objects of Desire. Design and Society 1750–1980*. London: Thames och Hudson
- Franklin, Adrian 2011: »The Ethics of Second-hand Consumption«. I Lewis och Potter (red) *Ethical Consumption: a Critical Introduction*. London: Routledge
- Fraser, Nancy
-2003: *Den radikala fantasin. Mellan omfördelning och erkännande*. Göteborg: Daidalos
-2013: *Fortunes of Feminism*. London/New York: Verso
- Fredriksson, Cecilia 2013: »Second-hand Values and the Making of a Green Fashion Eco-market«. I Hansson, Holmberg och Brembeck (red) *Making Sense of Consumption*. Centre for Consumer Science: Göteborgs universitet
- Freeman, Elizabeth 2010: *Time Binds. Queer Temporalities, Queer Histories*. Durham: Duke University Press
- Freud, Sigmund 2014/1930: *Civilization and it's Discontents*. Penguin Books
- Frykman, Jonas och Löfgren, Orvar 1979: *Den kultiverade människan*. Lund: Liber
- Gallo, Ester och Francesca Scrinzi 2016: *Migration, Masculinities and Reproductive Labour. Men of the Home*. London: Palgrave Macmillan
- Gavanas, Anna 2006: »De onämnbara. Jämlikhet, svenskhet och privata hushållstjänster i pigdebattens Sverige«. I *SOU* 2006:59
- Gavanas, Anna, Tobio, Constanza och Williams, fiona 2007: »Gendered Citizenship: 'Global Care Chains' and Migrant Domestic Work in the UK, Spain and Sweden«. I Lister (red) *Gendering Citizenship in Western Europe: New Challenges for Citizenship Research in a Cross-national Context*. Bristol: Policy Press

- Gavanas, Anna 2010: *Who Cleans the Welfare State? Migration, Informalization, Social Exclusion and Domestic Services in Stockholm*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier. Nr 3
- Gavanas, Anna och Calleman, Catharina 2013: »Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster i den globala arbetsfördelningen«. I Gavanas och Calleman (red) *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering*. Stockholm: Makadam
- Gardiner, Jean 1997: *Gender, Care and Economics*. London: MacMillan Press
- Gemzöe, Lena 2015: *Feminism*. Stockholm: Bilda förlag
- Genz, Stéphanie 2009: »'I Am Not a Housewife, but...': Postfeminism and the Revival of Domesticity«. I Gillis och Hollows 2009: *Feminism, Domesticity and Popular Culture*. London: Routledge
- Giddens, Anthony 1992: *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press
- Giles, Judy 2004: *The Parlour and the Suburb: Domestic Identities, Class, Femininity and Modernity*. London: Berg
- Gilligan, Carol 1982: *In a Different Voice. Psychological Theory and Women's Development*. Harvard: Harvard University Press
- Gillis, Stacy och Hollows, Joanne 2009: *Feminism, Domesticity and Popular Culture*. London: Routledge
- Glucksman, Miriam 1998: »'What a Difference a Day Makes'; a Theoretical and Historical Exploration of Temporality and Gender«. I *Sociology*. Vol 32. Nr 2
- Göransson, Michelle 2012: *Materialiserade sexualiteter: om hur normer framträder, förhandlas och ges hållbarhet*. Göteborg: Makadam

- Haavind, Hanne
 – 1985: »Förändringar i förhållandet mellan kvinnor och män«. I *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Nr 6
- 2006: »Midt i tredje akt? Fedres deltagelse i det omsorgsfulle foreldreskap«. I *Tidskrift for Norsk Psykologforening*. Vol 43
- Hageman, Gro och Roll-Hansen, Hege (red) 2005: *Twentieth-century Housewives. Meanings and Implications of Unpaid Work*. Oslo: Oslo Academic Press
- Halberstam, Judith/Jack 2005: *In a Queer Time and Place. Transgender Bodies, Subcultural Lives*. New York: New York University Press
- Hammersley, Martyn och Atkinson, Paul 1983: *Ethnography. Principles in Practice*. New York: Tavistock Publications
- Haraway, Donna 1988: »Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective«. I *Feminist Studies*. Nr 14, Vol 2
- Harryson, Lisa 2013: *'An Equal Share, That's my Medicine'. Work, Gender Relations and Mental Illness in a Swedish Context*. Umeå: Institutionen för folkhälsa och klinisk medicin och Genusforskerskolan, Umeå universitet
- Hartmann, Heidi 1981: »The Unhappy Marriage between Marxism and Feminism«. I Sargent (red) *Women and Revolution*. London: Pluto Press
- Hedlund, Therese och Brännström, Susanne G. 2016: »Många utrikes födda i RUT-företag«. I *Tidskriften Välfärd*. Nr 1
- Hirdman, Yvonne
 – 1992: »Varför skurar kvinnor toaletter?« I *Den socialistiska hemmafrun och andra kvinnohistorier*. Stockholm: Carlssons förlag
 – 2007: *Gösta och genusordningen: feministiska betraktelser*. Stockholm: Ordfront

- Holm, Ulla 1993: *Modrande och praxis. En feministfilosofisk undersökning*. Stockholm: Daidalos
- Holmberg, Carin 1993: *Det kallas kärlek. En socialpsykologisk studie om kvinnors underordning och mäns överordning bland unga jämställda par*. Göteborg: Göteborgs universitet
- Holmberg, Kalle 2010: »Partnerns dåliga städning irriterar kvinnor«. I *Dagens Nyheter*. 30/3
- Hochschild, Arlie 2003: *The Commercialization of Intimate Life. Notes from Home and Work*. Berkeley: University of California Press
- hooks, bell 1990: *Yearning: Race, Gender and Cultural Politics*. Boston: South End Press
- Hoy, Suellen 1997: *Chasing Dirt. The American Pursuit of Cleanliness*. Oxford: Oxford University Press
- Hübinette, Tobias, Hörnfeldt, Helena, Farahani, Fataneh och León Rosales, René (red) 2012: *Om ras och vithet i det samtida Sverige*. Tumba: Mångkulturellt centrum
- Hunt, Anna 2009: »Domestic Dystopias. Big Brother, Wife Swap and How Clean is Your House«. I Gillis och Hollows (red) *Feminism, Domesticity and Popular Culture*. London: Routledge
- Hussénius, Klara 2014: *En ovärderlig tjänst? Legitimiteten för privata städköp efter sju år med RUT-avdraget*. Examensarbete, Sociologiska institutionen. Stockholms universitet
- Irigaray, Luce 1992: *Ethics of Sexual Difference*. Ithaca: Cornell University Press
- Jansson, Tove 1998/1970: *Sent i November*. Falun: Rabén & Sjögren
- James, Allison, Jenks, Chris och Prout, Alan 1998: *Theorizing Childhood*. Cambridge: Polity Press
- Johansson, Ingemar 1985: »Bygghforskningens ankor«. I DN Debatt, *Dagens Nyheter* 26/9
- Johansson, Thomas 2009: *Familjeliv*. Malmö: Liber

- Johnson, Lesley och Lloyd, Justine 2004: *Sentenced to Everyday Life. Feminism and the Housewife*. Oxford: Berg
- Jonasdóttir, Anna 1991: *Love Power and Political Interests: Towards a Theory of Patriarchy in Contemporary Western Societies*. Göteborg: Göteborgs universitet (diss)
- Jonsson, Rickard 2015: *Värst i klassen: berättelser om stökiga pojkar i innerstad och förort*. Stockholm: Ordfront
- Jordansson, Birgitta och Lane, Linda
 -2017: »Begreppet arbete. En betraktelse över dess könade karaktär«. I *Tidskrift för genusvetenskap*. Nr 1–2
 -2018: *Wilka är »vi« i jämställdhetspolitiken? Klass, kön och etnicitet i RUT-tjänsternas Sverige*. Katalys: Rapport nr 8
- Jordheim, Helge 2014: »Introduction: Multiple Times and the Work of Synchronization«. I *History and Theory*. Vol 53. Nr 4
- Jönsson, Maria 2016: »Det som bränns«. I *Västerbottens Kuriren* 3/9
- Jörngården, Anna 2017: »Sisyfos i köket. Om hushållsarbete, mening och Kristina Sandbergs hemmafrutrilogi«. I Borg, Hedberg, Karlsson, Mättä och Warnqvist (red) *Konstellationer. Festskrift till Anna Williams*. Stockholm: Gidlunds
- Key, Ellen 2006/1899: *Skönhet för alla*. Ödeshög: Ellen Keyinstitutet
- Krekula, Clary, Närvänen, Anna-Liisa och Näsman, Elisabet 2005: »Ålder i intersektionell analys«. I *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Vol. 26, Nr 2–3
- Kristeva, Julia
 -1992: *Fasans makt. En essä om abjektionen*. Göteborg: Daidalos
 -1982: »Women's Time«. I *Feminist Theory. A Critique of Ideology*. Keohane, Rosaldo, Gelpi (red) Chicago: Chicago University Press
- Kondo, Marie 2015: *Konsten att städa*. Sundbyberg: Pagina

- Kusenbach, Margarethe 2003: »Street Phenomenology. The Go-along as Ethnographic Research Tool«. I *Ethnography*. 4:3
- Kvist, Elin 2013: »Inte bara rena hem. Om att driva företag och organisera arbetet inom den privata hushållstjänstebanschen«. I Calleman och Gavanoas (red) *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering*. Stockholm: Makadam
- Lagerspetz, Olli 2006: *Smuts. En bok om världen, vårt hem*. Stockholm: Symposion
- Larsmo, Ola 2016: *Swede Hollow: roman*. Stockholm: Bonnier
- Larsson, Lena 1970: *Vill våra barn ärva våra ljusstakar?* Stockholm: Forum
- Lee, Mara 2014: *När andra skriver. Skrivande som motstånd, ansvar, tid*. Göteborg: Glänta produktion
- Lefebvre, Henri 1984: *Everyday Life in the Modern World*. New York: Transaction
- Liljeström, Rita 1979: *Kultur och arbete*. Stockholm: Liber
- Lindberg, Jens 2012: »Lita på snöbollsmetoden. Värdet av att släppa kontrollen«. I A. Lundgren och B. Nilsson (red.) *Mitt i metoden*. Umeå universitet: Institutionen för kultur- och medievetskap
- Lindgren, Barbro 1969/2001: *Loranga, Loranga*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Lindholm, Margareta 1992: *Elin Wägner och Alva Myrdal: en dialog om kvinnorna och samhället*. Göteborg: Anamma
- Linn, Gudrun
- 1985. *Badrum och städning. Hur ska badrum byggas för att underlätta städningen?* Byggforskningsrådet
 - 2005: »Från brukarproblem till industriell produktutveckling«. I Engfors (red) *Varje dags arkitektur*. Stockholm: Arkitekturmuseet

- Lloyd, Genevieve 1984: *The Man of Reason. 'Male' and 'Female' in Western Philosophy*. London: Methuen
- Lundqvist, Åsa och Christine Roman 2003: »Önska, välja och vilja. Om beslutet att skaffa barn«. I *Sociologisk forskning*. 40:1
- Lundström, Catrin 2013: »'Live-in-maids' och skillnadsskapande praktiker i svenska migranther i Singapore«. I Calleman och Gavanas (red) *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering*. Stockholm: Makadam
- Lutz, Helma 2011: *The New Maids. Transnational Women and the Care Economy*. London och New York: Zed Books
- Löfgren, Orvar 2012: »It's Simply Too Much! Coping with Domestic Overflow«. I Czarniawska och Löfgren (red) *Managing Overflow in Affluent Societies*. London: Routledge
- Lövgren, Britta 1993: *Hemarbete som politik: diskussioner om hemarbete, Sverige 1930–40-talen, och tillkomsten av Hemmens forskningsinstitut*. Diss. Stockholms universitet
- Magnusson, Eva 2006: *Hon, han och hemmet: genuspsykologiska perspektiv på vardagslivet i nordiska barnfamiljer*. Stockholm: Natur och Kultur
- Magnusson, Margareta 2017: *Döstädning. Ingen sorglig historia*. Stockholm: Albert Bonniers förlag
- Marander-Eklund, Lena 2014: *Att vara hemma och fru. En studie av kvinnligt liv i 1950-talets finland*. Svenska Litteratursällskapet i finland
- Martens, Lydia 2007: »The Visible and the Invisible: (De)regulation in Contemporary Cleaning Practices«. I Campkin och Cox (red) *Dirt. New Geographies of Cleanliness and Contamination*. London: Tauris
- Martinsson, Lena 1997: *Gemensamma liv. Kön, kärlek och längtan*. Stockholm: Carlssons
- Martinsson, Lena, Griffin, Gabriele och Giritli Nygren, Kata-

- rina 2016: »Introduction: Challenging the Myth of Gender Equality in Sweden«. I Martinsson, Griffin och Giritli (red) *Challenging the Myth of Gender Equality in Sweden*. Bristol: Policy Press
- Massey, Doreen 1994: *Space, Place and Gender*. Oxford: Polity Press
- McClintock, Anna 1994: *Imperial Leather. Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. London: Routledge
- McHugh, Kathleen 1997: »One Cleans, the Other Doesn't«. I *Cultural Studies*. 11(1)
- Minh-ha, Trinh T. 1994: »Other than Myself/My Other Self«. I Robertson, Mash, Tickner, Bird, Curtis, Putnam (red) *Travellers' Tales*. London: Routledge
- Moberg, Eva 1961: »Kvinnans villkorliga frigivning«. I Hederberg (red) *Unga liberaler. Nio inlägg i idédebatten*. Stockholm: Bonnier
- Morley, David 2000 (red): *Home Territories. Media, Mobility and Identity*. London: Routledge
- Mouffe, Chantal 2005: *On the political*. London: Routledge
- Mudimbe, Valentin Y. 1988: *The Invention of Africa. Gnosis, Philosophy, and the Order of Knowledge*. Bloomington: Indiana University Press
- Myrdal, Alva och Myrdal, Gunnar 1934: *Kris i befolkningsfrågan*. Stockholm: Bonnier
- Myrstad, Anne Marit 2005: »Thrift and Traces of Work: On Housewife films and Sales Talk«. I Hagemann och Roll-Hansen (red) *Twentieth-century Housewives. Meanings and Implications of Unpaid Work*. Oslo: Oslo Academic Press
- Neuman, Nicklas 2016: *Stories of Masculinity, Gender Equality and Culinary Progress. On foodwork, Cooking, and Men in Sweden*. Uppsala: Uppsala universitet

- Noddings, Nel 1984: *Caring. A Feminine Approach to Ethics and Moral Education*. Berkeley: University of California Press
- Norberg, Anna 2009: *Samkönad tvåsamhet: vardagsliv och heteronormativa praktiker*. Umeå: Sociologiska institutionen, Umeå Universitet
- Nordberg, Karin 1990: »De skötsamma fruarna i Holmsund«. I *Häftet för kritiska studier*. Nr 2
- Nordström, Ludvig 1938: *Lort-Sverige*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag
- Nyberg, Anita
-1989: *Tekniken – kvinnornas befriare? Hushållsteknik, köpevaror, gifta kvinnors hushållsarbets-tid och förvärvsdeltagande 1930-talet–1980-talet*. Linköping: Tema, Linköpings universitet
-1999: »Hemnära marknadstjänster – kvinnornas befriare?« I *Kvinnovetenskaplig tidskrift*. Nr 3
-2015: »The Swedish RUT Reduction – Subsidy of Formal Employment or of High-Income Earners' Leisure time«. I Carbonnier och Morel (red) *The Political Economy of Household Services in Europe*. Palgrave Macmillan
- Nylund Skog, Susanne 2012: *Livets vägar: svenska judinnors berättelser om forskningring, förintelse, förtryck och frihet*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen
- Oakley, Ann 1974: *The Sociology of Housework*. London: Martin Robertson
- Ortner, Sherry
- 1974: »Is Female to Male as Nature to Culture«. I Lamphere och Rosaldo (red) *Women, Culture and Society*. Stanford: Stanford University Press
- 1996/2014: »So Is Female to Male as Nature to Culture?« I More och Sanders (red) *Anthropology in Theory: Issues in Epistemology*. London: John Wiley och Sons

- Osten, Suzanne 2016: *Flickan, mamman och demonerna*. Stockholm: Bromberg
- Palmer, Phyllis 1989: *Domesticity and Dirt: Housewives and Domestic Servants in the United States, 1920–1945*. Philadelphia: Temple University Press
- Platzer, Ellinor
- 2003: »Genuskontrakt och social differentiering: om karriärfamiljers efterfrågan på hushållstjänster«. I Mulinari, Sandell och Schömer (red) *Mer än bara kvinnor och män: feministiska perspektiv på genus*. Lund: Studentlitteratur
 - 2006: »From Private Solutions to Public Responsibility and Back Again: The New Domestic Services in Sweden«. I *Gender och History*. Vol 18. Nr 2
 - 2009: *Från folkhem till karriärhushåll. Den nya husliga arbetsdelningen*. Växjö: Institutionen för samhällsvetenskap, Växjö universitet
- Peterson, Elin 2013: »Maid in Europe? Hushållsarbete, jämställdhet och familjepolitik i Sverige och Spanien«. I Callerman och Gavanoas (red) *Rena hem på smutsiga villkor? Hushållstjänster, migration och globalisering*. Stockholm: Makadam
- Pettersson, Ronny och Svanström, Yvonne 2015: »Om den ekonomisk-historiska konsten att läsa skönlitteratur«. I Gustavsson och Retsö (red.) *Långa linjer och många fält. Festskrift till Johan Söderberg*. Stockholm: Acta Universitatis Stockholmiensis
- Pink, Sarah
- 2004: *Home Truths. Gender, Domestic Objects and Everyday Life*. Oxford: Berg
 - 2012: *Situating Everyday Life: Practices and Places*. London: SAGE
- Rhedin, Johan och Ruin, Hans 2014: »Det kulturella minnets förvandlingar«. I Redin och Ruin (red) *Mellan minne och*

- glömska. *Studier i det kulturella minnets förvandlingar*. Göteborg: Daidalos
- Rich, Adrienne 1980: *Av kvinna född. Moderskapet som erfarenhet och institution*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Roman, Christine 2004: *Familjen i det moderna: sociologiska sanningar och feministisk kritik*. Malmö: Liber
- Rosaldo, Michelle 1980: »The Use and Abuse of Anthropology: Reflections of Feminism and Cross-Cultural Understanding«. I *Signs*. Nr 5. Vol 3
- Ruddick, Sara 1989: *Maternal Thinking: Towards a Politics of Peace*. Boston: Beacon Press
- Sandberg, Kristina
- 2010: *Att föda ett barn*. Stockholm: Norstedts
 - 2012: *Sörja för de sina*. Stockholm: Norstedts
 - 2014: *Liv till varje pris*. Stockholm: Norstedts
- Sassen, Saskia 2006: *Sociology of Globalization*. New York: W.W. Norton
- SCB 2012: *Nu för tiden. En undersökning om svenska folkets tidsanvändning år 2010/2011*. Statistiska Centralbyrån
- Scott, Joan Wallach 1988: *Gender and the politics of history*. New York: Columbia University Press
- Sharma, Sarah 2014: *In the meantime. Temporality and Cultural Politics*. Durham: Duke University Press
- Shove, Elizabeth 2003: *Comfort, Cleanliness and Convenience. The Social Organisation of Normality*. Oxford: Berg
- Skatteverket 2013: »Intresse för RUT-avdrag ökar kraftigt«. Pressmeddelande 2013-01-08
- Skeggs, Beverley 1997: *Formations of Class and Gender. Becoming Respectable*. London: Sage
- Solheim, Jorun 1998: *Den åpne kroppen: om kjønnsymbolik i moderne kultur*. Oslo: Pax

- SOU 2014:28: *Lönsamt arbete – familjeansvarets fördelning och konsekvenser*. Forskningsrapport till delegationen för jämställdhet i arbetslivet
- Steedman, Carolyn 2007: *Master and Servant: Love and Labour in the English Industrial Age*. Cambridge: Cambridge University Press
- Steenberg, Elisa 1983: »Hålla ordning och hålla rent«. I Åkerman m.fl. (red) *Den okända vardagen. Om arbetet i hemmen*. Stockholm: Akademitratur
- Strollo, Emma 2013: *Det städade folkhemmet: tyskfödda hembiträden I efterkrigstidens Sverige*. Linköping: Linköpings universitet
- Sundbo, Jon 1997: »The Creation of Service-markets to Solve Political-sociological Problems. The Danish Home Service. I *The Service Industries Journal*. Nr 4
- Söderbäck, Fanny 2012: »Revolutionary Time. Revolt as temporal Turn«. I *Signs*. Nr 3
- Tafvelin, Magdalena 2002: »Rena idéer«. I du Rietz (red) *Dammugare – städning och Elektrolux*. Stockholm: Tekniska museet
- Tollin, Katharina 2011: *Sida vid sida: en studie av jämställdhetspolitikens genealogi 1971–2006*. Stockholm: Stockholms universitet
- Tronto, Joan 2013: *Caring Democracy: Markets, Equality and Justice*. New York: New York University Press
- Tsing, Anna Lowenhaupt 1990: »Gender and Performace in Meratus Dispute Settlement«. I Atkinson och Errington (red) *Power and Difference. Gender in Island Southeast Asia*. Stanford: Stanford University Press
- Ulmanen, Petra 2015: *Omsorgens pris i åtstramningstid: anhörigomsorg för äldre ur ett könsperspektiv*. Diss. Stockholm: Stockholms universitet (diss)

- Ussher, Jane M 2011: *The Madness of Women. Myth and Experience*. London: Routledge
- Waerness, Kari 1983: *Kvinnor och omsorgsarbete: ett kvinnoperspektiv på människovård och professionalisering*. Stockholm: Prisma
- Waldén, Louise 1979: »Arbete – exempel städning«. I *Vi människor*. Nr 5–6
- Weeks, Jeffrey, Heaphy, Brian och Donovan, Catherine 2001: *Same Sex Intimacies. Families of Choice and Other Life Experiments*. London: Routledge
- Weeks, Kathi 2011: *The Problem with Work. Feminism, Marxism, Antiwork Politics and Postwork Imaginaries*. Durham: Duke University Press
- Werkmäster, Barbro 1983: »Disktrasa i brons. Om städning och skapande« I Paget, Svanberg, Werkmäster, Winmark, Åhmansson (red) *Kvinnor och skapande*. Stockholm: Författarförlaget
- Widerberg, Karin 2002: *Kvalitativ forskning i praktiken*. Lund: Studentlitteratur
- Vigarello, Georges 1998: *Concepts of Cleanliness. Changing Attitudes in France Since the Middle Ages*. Cambridge: Cambridge University Press
- Wigforss, Eva, Höjer, Signe, Andreen, Andrea, Boalt, Carin och Myrdal, Alva (red) 1938: *Kvinnan, familjen och samhället*. Stockholm: Kooperativa förbundets bokförlag
- Wikander, Ulla 1999: *Kvinnoarbete i Europa 1789–1950: genus, makt och arbetsdelning*. Stockholm: Atlas
- Williams, Anna 2014: »Solidariskt memento över hemmafrun«. Under strecket i *Svenska Dagbladet*. 15/9
- Wirsén, Stina 2011: *Vem städar inte?* Stockholm: Bonnier Carlsen
- Wolde, Gunilla 1970/2014: *Totte städar*. Stockholm: Natur & Kultur

- Wolkowitz, Carol 2007: »Linguistic Leakiness or Really Dirty? Dirt in Social Theory«. I Campkin och Cox (red) *Dirt. New Geographies of Cleanliness and Contamination*. London: Tauris
- Young, Iris Marion 2000: *Att kasta tjejkast. Texter om feminism och rättvisa*. Stockholm: Atlas
- Ziehe, Thomas 1986: *Ny ungdom: om ovanliga läroprocesser*. Stockholm: Norstedts
- Åkerman, Brita 1984: *Kunskap för vår vardag: forskning och utbildning för hemmen*. Stockholm: Akademilitteratur
- Åkesson, Lynn 2012: »Waste in Overflow«. I Czarniawska och Löfgren (red) *Managing Overflow in Affluent Societies*. London: Routledge
- Åkesson, Sonja 1963: *Husfrid*. Stockholm: Rabén & Sjögren
- Åström, Lissie 1986: *I kvinnoled. Om kvinnors liv genom tre generationer*. Stockholm: Carlsson
- Öberg, Lisa 1999: »Ett socialdemokratiskt dilemma: från hembiträdesfråga till pigdebatt«. I *Kvinnor mot kvinnor*. Stockholm

Bilaga 1

Frågelista

Namn, ålder, yrke, livssituation?

E-postadress

Tycker du om att städa?

Vem städar hemma hos dig?

Hur ofta?

Vad exakt gör du?

Vem/var/hur har du lärt dig?

Är nåt roligare än annat?

finns det nåt du aldrig skulle göra?

finns det städning du lejer ut/låter andra göra? (varför/inte? hur känns det?)

Hur gör du med mattor? Vädrar på balkongen?

Är städning källa till bråk?

Vilka redskap brukar du använda? (visa!)

Har du särskilda kläder på dig?

Hur mycket tid tror du att du lägger på städning varje vecka?

Hur mycket tid lägger de andra i ditt hushåll?

Hur känns det att städa (före/efteråt)?

Vad upplever du som smutsigt?

Vilken smuts står du inte ut med?

Vad tror du andra tänker om din ordning hemma?

Vad tänker du om andra människor som du tycker har det smutsigt hemma?

Hur betraktas folk som har det smutsigt/städat hemma?

Vem städade hos dig när du var liten?

Var det nåt du tänkte på?

Har du några städminnen från barndomen?

Är städning nåt du tänker på?

I relation till vardagsliv?

Politik?

Pratar du med dina vänner om städning? Är det laddat?

Bilaga 2

Webbenkät om städning

Städning är något de flesta har erfarenheter av. Vissa städar som yrke, de flesta städar sitt hem, några åt sina gamla föräldrar eller andra släktingar. För många är städning ett nödvändigt ont, en syssla som kan generera bråk och tjat. För andra är den en meditativ stund i vardagen. Framför allt verkar städning skapa starka känslor – det upplevs som jobbigt, tråkigt, befriande, irriterande, skönt eller meningslöst att städa. Det finns också olika meningar om vad ett städat hem är. Hur ofta måste man dammsuga för att hemmet ska kännas städat? Ingår moppling? Hur noggrant ska man dammtorka?

Med den här webbenkäten vill vi samla berättelser om och erfarenheter av städning. Frågelistan är en del av det större projektet Hem. Svaren på frågorna kommer att användas i ett forskningsprojekt som bedrivs vid Institutionen för etnologi, religionshistoria och genusvetenskap vid Stockholms universitet. De kommer även att arkiveras för annan framtida forskning på Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala.

Frågorna är avsedda som hjälpmedel och inspiration. Du behöver inte svara på alla frågor, och du får gärna skriva om sådant som vi inte frågar efter. Det går alldeles utmärkt att enbart berätta fritt om ditt städande. Välkommen att delta!

FORMULÄRETS ÖVERKANT

När och hur städar du

Hur ofta och när städar du? Vad gör du när du städar? Diskar, dammsuger, dammar av, putsar, skurar eller något annat? Har du rutiner för hur städningen går till? Tar du olika rum, ytor eller uppgifter i en viss ordning? Beskriv! Vilka redskap brukar du använda när du städar? Vilka redskap kan du inte vara utan? Har du särskilda kläder på dig? Beskriv och berätta!

Roligt och tråkigt

Är något roligare eller tråkigare än annat? Tar du dig an det mest tråkiga först eller sist? finns det något du aldrig skulle göra? I så fall, varför? finns det städning du lejer ut eller låter andra göra? Beskriv i så fall hur det går till! Är städning en källa till bråk? Berätta!

Rent och smutsigt

Vad upplever du som smutsigt? Hur avgör du om ett hem är rent? Vad tänker du om andra människor som har det smutsigt hemma? Vad tror du andra tänker om din städning?

Barndom och lärdom

Vem städade hos dig när du var liten? Har du några städminnen från barndomen? Hur och av vem har du lärt dig att städa? Är det något speciellt du minns? Berätta! Om du själv lärt någon att städa, hur har du då gjort? Vad har varit viktigt att förmedla?

Tid och tankar

Hur mycket tid uppskattar du att du lägger på städning varje vecka? Hur mycket tid tror du att andra lägger på städning? Beskriv varför! Är städning något du tänker på i vardagen? Hur?

Pratar du med dina vänner om städning? beskriv!

Bostaden

Hur bor du? Ensam, i förhållande, kollektiv, med barn, föräldrar eller vänner? I lägenhet, hus eller bostadsrätt? Hur stor är din bostad?

Om dig

För förståelsen av berättelserna är det viktigt att veta var det berättade ägt rum och också något om dig som berättar. Fyll därför gärna i var och när du är född och var du nu bor. Om du vill vara anonym behöver du inte fylla i uppgifter om namn och e-postadress.

Namn (valfritt)

Man/kvinna/annat

Yrke/sysselsättning

Födelseår (ÅÅÅÅ)

Födelseort

Bostadsort

E-postadress (valfritt)

Formulärets nederkant

"Det upptar större delen av min tid att tänka på städning och allt som borde städas. Det är bara en kort stund som jag är lycklig och det är när det är klart. All tid är ju tiden innan städning, på nåt sätt."

IRIS

Att ha ett städat hem ger respekt och status. Själva städandet – vare sig det gäller att ta hand om andras eller sin egen smuts – har däremot låg status. Städning leder också till ständiga konflikter, både i hemmen och på en politisk nivå. Hur kommer det sig att en syssla som upptar så stor del av allas vardag är så laddad?

I **Tid att städa** har Fanny Ambjörnsson borrar sig ner i denna samhällsliga smärtpunkt. Boken kretsar kring vad städning betyder i människors liv, både som konkret vardagssyssla och som kraftfull symbol för omsorgen om det förfallna – och för tidens gång.

Ordfront www.ordfrontforlag.se

ISBN 978 91 7775 002 4

9 789177 750024